

บทที่ 7

บทวิเคราะห์และสรุป

ในบทนี้ผู้ศึกษาจะแยกการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน คือส่วนแรกจะเป็นบทวิเคราะห์ว่าด้วยเรื่องพิธีกรรมกับการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพราหมณ์ราชสำนัก สำหรับส่วนที่สองเป็นบทวิเคราะห์ว่าด้วยเรื่องบทบาทของพราหมณ์ราชสำนักต่อการจัดระเบียบในสังคมไทย และส่วนที่สามเป็นบทวิเคราะห์ว่าด้วยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงและการธำรงอยู่ของพราหมณ์ราชสำนักในสังคมไทย

บทวิเคราะห์ว่าด้วยเรื่องพิธีกรรมกับการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพราหมณ์ราชสำนัก

พิธีกรรมนอกจากจะตอบสนองความต้องการของบุคคลในด้านจิตใจแล้ว พิธีกรรมยังเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้บุคคลมารวมกันเป็นกลุ่ม สร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ยังผลให้กลุ่มสามารถธำรงอยู่ได้ ในขณะเดียวกันพิธีกรรมก็สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่ม ดังนั้นในลำดับต่อไป ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์เรื่องการรวมกลุ่ม และการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพราหมณ์ราชสำนัก ผ่านมิติทางพิธีกรรม

พิธีกรรมกับการรวมกลุ่มของพราหมณ์ราชสำนัก

โดยปกติการรวมกลุ่มของพราหมณ์ราชสำนัก จะมีขึ้นเมื่อมีงานพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งก็มีอยู่เป็นประจำทุกปี เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อปฏิบัติภารกิจตามหน้าที่การงานมากกว่า ซึ่งจะมีการแบ่งงานกันทำตามหน้าที่เฉพาะของพราหมณ์แต่ละท่าน กล่าวคือประธานครูพราหมณ์ พระราชครูอักษฎาจารย์ (ละเอียด รัตนพราหมณ์) ทำหน้าที่เป็นประธานในพิธีกรรมต่างๆ ท่านจะเป็นผู้อ่าน สวดคัมภีร์พระเวท อ่านประกาศบวงสรวงชุมนุมเทวดา และท่านจะเป็นผู้ดูแลเป็นหัวหน้าพราหมณ์ท่านอื่น ๆ ใ้งานพิธีสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้มีหน้าที่รองลงมาก็คือ ตำแหน่งพระครูวามเทพมุนี (ชวิน รั้งสิพราหมณ์กุล) พระครูศิวาจารย์ (ถาวร ภาวังคนันท์) พระครูสถานันทมุนี (อรุณ สยมภพ) และพราหมณ์เยี่ยม วุฒิพราหมณ์ ทั้ง 4 ท่านนี้จะเป็นพราหมณ์ผู้ช่วยคอยทำหน้าที่ช่วยเหลือประธานพราหมณ์ในการทำพิธี เช่นการส่งเครื่องมือ อุปกรณ์ต่างๆ นอกจากนี้ พราหมณ์ผู้ช่วยนี้ก็จะเป็นผู้ที่กระทำหน้าที่แทนประธานพราหมณ์เมื่อประธานไม่สามารถประกอบพิธีกรรมได้ เช่นในกรณีเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมาประธานพราหมณ์ก็จะทำการประสาธน์แต่งตั้งให้พราหมณ์ผู้ช่วยทำแทนได้ นอกจากนี้พราหมณ์กลุ่มนี้ก็จะทำหน้าที่เป่าสังข์ ส่วนการไถวภัตตาคารเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานในสำนักพระราชวัง และสิ้นส้องชัยเป็นหน้าที่ของโหรหลวง พราหมณ์ผู้ช่วยเหล่านี้จะต้องเป็นพราหมณ์ที่ได้ผ่านการบวชพราหมณ์ 6 สายมาแล้ว คือเป็นผู้ที่ยอมรับกันว่ามีความรู้ความสามารถ และมีความเชี่ยวชาญในพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นพิเศษ แล้วได้รับการ

บวชพรหมณ์เป็นครั้งที่สอง ขณะที่ครั้งแรกที่เข้ามาบวชใหม่จะเป็นการบวช 3 สาย เมื่อบวช 6 สายจะถือว่าเป็นการเลื่อนพรหมฐานะสูงขึ้น นอกจากนี้พรหมณ์ท่านอื่น ก็จะช่วยกันประกอบพิธีกรรมในด้านอื่นด้วยเช่นกัน เช่นช่วยกันเป่าสังข์ ตูแผลเครื่องบวงสรวง หรือพรหมณ์บางท่านที่มีความสามารถพิเศษในการงานพิธีเฉพาะก็จะได้รับผิดชอบในส่วนนั้นไปเลย อย่างเช่น พรหมณ์ในสายตระกูลนาคะเวทินที่มีความสามารถในการสวดเห่กล่อมก็จะรับทำในส่วนนี้มาตลอด กลุ่มของพรหมณ์ราชสำนักที่ได้บรรจุตำแหน่งเป็นพรหมณ์ประจำราชสำนักในปัจจุบันมีจำนวนทั้งสิ้น 9 ท่าน และมี 2 ท่านที่สำรองไว้ นอกจากกลุ่มพรหมณ์ราชสำนักแล้วนั้นก็ยังมีพรหมณ์ท่านอื่นที่ได้บวชเป็นพรหมณ์แต่ไม่ได้เข้ารับราชการในสำนักพระราชวัง คือ พรหมณ์พิบูลย์ นาควานิช ก็ได้เข้ามาช่วยเหลืองานที่เทวสถานโบสถ์พรหมณ์ด้วยเช่นกัน โดยจะแวะเวียนมาพบปะพูดคุยกับพรหมณ์ท่านอื่น ๆ อยู่เสมอ

อย่างไรก็ตามกลุ่มของพรหมณ์ราชสำนักจะมีการรวมตัวกันอย่างชัดเจน เนื่องจากโอกาสที่มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพรหมณ์ ในระหว่างพิธีกรรมพรหมณ์ทุกท่านก็จะมาร่วมกันทำพิธีรวมทั้งบรรดาญาติของพรหมณ์ก็ติดตามมาร่วมในพิธีกรรมด้วย เป็นการรวมของกลุ่มพรหมณ์ ครอบครัวและบรรดาญาติได้มีการมาพบปะพูดคุยกัน สร้างความสนิทสนมกันในทางหนึ่ง ส่วนพรหมณ์ที่มีลูกชายก็จะให้ลูกชายทำความรู้จักกับพรหมณ์ท่านอื่นๆ ในคณะพรหมณ์ และเป็นการให้ลูกชายมาเข้าร่วมพิธีกรรมได้ เช่น ให้ช่วยเป่าสังข์ จัดเตรียมเครื่องมือต่างๆ ของพรหมณ์ผู้เป็นบิดา เป็นต้น

การรวมกลุ่มของพรหมณ์นี้ ในบางพิธีกรรมยังจะเป็นการรวมของกลุ่มพรหมณ์ที่เป็นเครือญาติกัน ที่จะมีการมาช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการรวมกลุ่มหมู่ญาติ อย่างเช่น การร่วมกันทำบุญปีใหม่ การทำบุญวันตรุษสารท การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ เป็นต้น ดังเช่นในกรณีของพรหมณ์ศิษณพันธ์ผู้เป็นญาติกับพระครูวามเทพมณี เป็นลูกพี่ลูกน้องกัน เมื่อมีงานพิธีกรรมในกลุ่มตระกูลเดียวกันก็จะมาร่วมกัน ถือว่าเป็นญาติกัน หรือในกรณีของความสัมพันธ์ระหว่างพรหมณ์ชจรนาคะเวทิน กับพรหมณ์ยศ โกมลเวทิน ที่เป็นหลานและน้ากัน เมื่อมีงานพิธีกรรมต่าง ๆ ก็จะมีการช่วยเหลือกัน ภรรยาและบรรดาลูกของทั้งสองฝ่ายจะมีความคุ้นเคยรู้จักกันเป็นอย่างดี และการเรียกชื่อกันก็จะนับกันตามศักดิ์ของการเป็นญาติกัน เช่น เรียกกันว่า “พี่” หรือ “น้า”

การรวมกลุ่มของพรหมณ์ราชสำนักนี้ในอดีตนั้น จะมีความเด่นชัดและรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกันมากกว่าในปัจจุบัน เพราะพรหมณ์จะอยู่อาศัยรวมกันเป็นจำนวนมาก บริเวณโบสถ์พรหมณ์ ทำให้การรวมกลุ่มของพรหมณ์เป็นกลุ่มก้อน แต่ในปัจจุบันแต่ละครอบครัว แต่ละสายตระกูล ได้มีการแยกย้ายกันไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ ในทำให้การรวมกลุ่มนั้นไปเป็นได้น้อยลง ยังผลให้พรหมณ์แต่ละท่านไม่ค่อยได้มาพบปะพูดคุยหรือใช้ชีวิตอยู่ในละแวกบ้านเดียวกันเหมือนแต่ก่อน โอกาสที่พรหมณ์ราชสำนักจะมารวมกันนั้นก็มิขึ้นในช่วงที่มีการประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ เท่านั้น

พิธีกรรมกับการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ในเนื้อหาของพิธีกรรมนั้น บางครั้งก็สะท้อนให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเกิดความรู้สึกดีมีค่าและเข้าใจในประวัติศาสตร์ของกลุ่มตน ในกรณีพิธีกรรมที่พราหมณ์ราชสำนักกระทำนั้น สิ่งที่สะท้อนให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมที่เป็นกลุ่มพราหมณ์ราชสำนักระลึกถึงประวัติศาสตร์ของตนนั้น ก็คือ ภาษาสวด ที่ใช้ในพิธีกรรมที่เรียกว่าภาษาคฤณต์ ทั้งนี้เพราะภาษาคฤณต์นั้น ถือว่าเป็นภาษาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพราหมณ์ที่แตกต่างไปจากภาษาของชนกลุ่มอื่น เป็นสิ่งที่พราหมณ์ราชสำนักสั่งสมมาเป็นเวลานาน บทสวดที่เป็นภาษาคฤณต์ จึงเป็นหลักฐานที่ยืนยันถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพราหมณ์ราชสำนักในสังคมไทยได้ว่า เป็นกลุ่มที่มีถิ่นฐานดั้งเดิมมาแต่อินเดียตอนใต้ อันเป็นดินแดนที่เป็นบ่อเกิดของภาษาดังกล่าว ภาษาสวดของพราหมณ์ราชสำนักจึงเป็น “ร่องรอยทางวัฒนธรรม” ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ยังหลงเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะไม่สามารถเข้าใจในภาษาดังกล่าวก็ตาม หากแต่อาศัยความเคยชินและความศรัทธาในพิธีกรรมเป็นสำคัญ และการให้พราหมณ์บวชใหม่ต้องท่องสวดภาษาคฤณต์ให้ได้นั้น จึงน่าจะมีความหมายแฝงเร้นในระดับหนึ่งที่แสดงถึงการถ่ายทอดและการพยายามรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพราหมณ์ราชสำนัก ให้คงมีอยู่ต่อไป และพิธีกรรมต่างๆที่มีการสวดภาษาคฤณต์ จึงเป็นพิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของพราหมณ์ด้วยกัน

นอกจากนี้การรวมกลุ่มที่เกิดจากพิธีกรรม ยังนำมาซึ่งสิ่งที่เรียกว่า “จิตสำนึกร่วมทางวัฒนธรรม” (cultural consciousness) อีกด้วย โดยเฉพาะในพระราชพิธีตรีปวาย-ตรีปวาย ซึ่งจัดว่ามีอิทธิพลต่อการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มพราหมณ์ราชสำนักมากที่สุด เพราะพิธีกรรมนี้ได้ก่อให้เกิดกระบวนการกลุ่ม และนำไปสู่สิ่งที่สำคัญที่สุดต่อการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่ม นั่นก็คือ สิ่งที่เรียกว่า “จิตสำนึกร่วมทางวัฒนธรรม” ของกลุ่มนั่นเอง เหตุที่เป็นดังนั้นก็เพราะว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะใช้กำหนดความเป็น “กลุ่มทางวัฒนธรรม” ที่มีลักษณะเฉพาะของชนกลุ่มใดก็ตาม คือ การที่สมาชิกของชนกลุ่มนั้นๆสำนึกรับรู้ในความเป็นกลุ่มทางวัฒนธรรมของตน

พระราชพิธีตรีปวาย-ตรีปวายนั้น จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีๆละ 15 วัน ในช่วงเวลาดังกล่าวพราหมณ์ราชสำนักทุกคนจะต้องเข้าร่วมพิธี ตลอดจนบรรดาสมาชิกในครอบครัวก็จะติดตามมาร่วมในพิธีกรรมด้วย ในช่วงนี้ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์จึงกลายเป็นเวทีสำหรับการต่อยอดให้สมาชิกกลุ่มได้ตระหนักใน “เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม” ของกลุ่ม อีกทั้งยังเป็นเวทีสำหรับการขัดเกลาทางสังคมแก่สมาชิกใหม่ในคราวเดียวกันด้วย เพราะสมาชิกใหม่โดยเฉพาะลูกชายของพราหมณ์ก็จะได้รับรู้จักกับเพื่อนๆ ได้เข้าร่วมในการทำพิธีกรรมบางอย่าง เช่น ได้ช่วยเป่าสังข์ ช่วยจัดเตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆให้ผู้เป็นบิดา เป็นต้น นอกจากนี้การรวมตัวของกลุ่มพราหมณ์ราชสำนัก ครอบครัวและสายตระกูลนอกจากจะก่อให้เกิดเวทีพบปะกัน สร้างและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสายตระกูลแล้ว ยังก่อให้เกิด “ชุมชนพราหมณ์ราชสำนักในอุดมคติ” ขึ้นด้วย แม้ว่าจะเป็นระยะเวลาเพียงน้อยนิดก็ตาม แต่ก็พอที่จะ

ทำให้ประจักษ์ได้ว่า พระราชพิธีนี้มีความสำคัญต่อการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพราหมณ์ราชสำนักอย่างไร

บทวิเคราะห์ว่าด้วยสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม : พราหมณ์กับจักรวาลวิทยา

การวิเคราะห์ส่วนนี้ มุ่งที่จะทำให้ความเข้าใจในรูปแบบการดำเนินชีวิตของพราหมณ์ โดยการวิเคราะห์จากสัญลักษณ์เกี่ยวกับจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในพระราชพิธีเตรียมพวย-ตรีพวย เพราะผู้ศึกษามีความเชื่อมั่นว่าการที่จะเข้าใจชีวิตวัฒนธรรมของพราหมณ์ราชสำนักนั้น ความเข้าใจในพิธีกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันของชนกลุ่มนี้แต่อย่างเดียวนั้น คงไม่เป็นการเพียงพอ แต่จะต้องเข้าใจในสิ่งที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมต่างๆ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ จะต้องเข้าใจ “สัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม” ด้วย เพราะกล่าวได้ว่าการดำเนินชีวิตประจำวันของพราหมณ์นั้นถูกกำหนดโดยสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมต่างๆ ดังนั้นการวิเคราะห์หรือ “ถอดรหัส” สัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม จึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขประตูเปิดโลกทัศน์ของเราในฐานะ “คนนอก” (Outsider) ให้สามารถมองเห็น “ภาพชีวิตวัฒนธรรมที่แท้จริง” ของกลุ่มนี้ และในการวิเคราะห์ลำดับต่อไป ผู้ศึกษาจะนำเอาพิธีกรรมที่ถือว่าสำคัญที่สุดของพราหมณ์ราชสำนัก คือพระราชพิธีเตรียมพวย-ตรีพวยมาทำการวิเคราะห์ ด้วยเหตุที่พิธีกรรมนี้มีความเกี่ยวข้องกับระบบจักรวาลวิทยา (Cosmological System) ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มเป็นอย่างมาก อันจะนำไปสู่การเข้าใจชีวิตวัฒนธรรมของชนกลุ่มนี้ครอบคลุมถึง “ระบบคิด” ด้วย

จากแนวความคิดที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบจักรวาลวิทยาอันเป็นข้อปรัชญาพื้นฐานอีกส่วนของศาสนาพราหมณ์ก็คือ ความเชื่อในความสัมพันธ์กันของทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ชีวิตทุกชีวิตมีความหมายต่อสังคม สิ่งแวดล้อม และจักรวาลที่อยู่รอบตัว เช่นเดียวกับสิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ในโลกมีผลต่อดวงบุคคล เช่นเดียวกัน

รอเบิร์ต ไฮน์-เกลเดิน(1956) เสนอความคิดเห็นสนับสนุนในเรื่องจักรวาลวิทยาไว้ว่า เป็นความเชื่อในความสอดคล้องต้องกันระหว่างมหจักรวาลและอนุจักรวาล หรือระหว่างจักรวาลและโลกมนุษย์ ตามความเชื่อนี้มนุษย์ชาติย อมตกอยู่ใต้อิทธิพลของพลังซึ่งพวยพุ่งมาจากทิศและดวงดาวน้อยใหญ่อยู่ตลอดเวลา พลังนี้อาจทำให้เกิดความสุขและความรุ่งเรือง หรือก่อให้เกิดมหันตภัยก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลหรือกลุ่มทางสังคมโดยเฉพาะผู้ปกครองหรือรัฐจะสามารถจัดชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ ให้กลมกลืนกับจักรวาลได้หรือไม่ ก็โดยการจัดการให้โลกมนุษย์เป็นภาพจำลองของจักรวาล เสมือนกับว่าเป็นจักรวาลที่มีขนาดเล็กลง

ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ โลกประกอบด้วยทวีปที่อยู่ตรงกลางมีปรัสนฐานกลม ชื่อ ชมพูทวีป มีมหาสมุทรวงแหวนล้อมรอบอยู่ 7 ชั้น จากมหาสมุทรนี้เทือกเขาใหญ่ล้อมปิดกั้นโลกไว้ ตรงกลางของชมพูทวีปซึ่งก็หมายถึงตรงศูนย์กลางของโลกจะมีเขาพระสุเมรุตั้งอยู่ ภูเขานี้เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งมีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวต่างโคจรไปรอบ ๆ บนยอดสุดของภูเขาพระสุเมรุจะเป็นที่

ตั้งของเทวนคร ซึ่งมีวิมานของท้าวโลกบาล หรือเทพผู้คุ้มครองรักษา มีแปดองค์รายรอบอยู่ บนส่วนยอดนี้ก็จะถือว่ามีความสำคัญ เป็นแกนของจักรวาล¹ และคติของศาสนาพราหมณ์เหนือสวรรค์เหนือจากเขาพระสุเมรุยังมีที่อยู่ของพระเป็นเจ้าทั้งสาม คือ ไวกุณธ์ แห่งวิษณุโลก หรือพระนารายณ์ เขาไกรลาสแห่งศิวโลก หรือโลกของพระศิวะหรือพระอิศวร และ สัตยโลกของพระพรหม²

ในเรื่องดังกล่าวนี้จะขอกล่าวเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ที่มีปรากฏอยู่ มีการจัดตั้งราชอาณาจักรตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ เช่น การจัดรูปในทางสถาปัตยกรรมของราชธานี “ราชธานีเป็นสิ่งที่จะสร้างขึ้นให้มีรูปในทางสถาปัตยกรรมให้เหมือน “จริง” กับจักรวาล จนกลายเป็นอนุจักรวาลขนาดย่อมกว่าในมหจักรวาลใหญ่คือ จักรวรรดิได้”³ สิ่งสำคัญที่จะแสดงให้เห็นถึงการจำลองสัญลักษณ์ของจักรวาลลงมาก็คือ การสร้างวัง หรือเทวาลัย หรือวัด ซึ่งถือว่าเป็น “ภาพจำลองของภูเขาพระสุเมรุ เป็นศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมหลัก เช่นการจัดแบบแผนทางสถาปัตยกรรมของปราสาทบรียง หรือบายอนในนครธรรม ทางด้านโครงสร้างของราชธานี การจัดจำนวนและสถานที่ตั้งของหัวเมืองตามทิศต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งบ่งบอกการจำลองระบบจักรวาลเข้าไว้ด้วยกัน สำหรับสถาบันการปกครอง ในกรณีของไทย มีการตั้งเสนาบดี 4 ตำแหน่ง หรือจตุสดมภ์ 4 ซึ่งมีจำนวนและหน้าที่ “สอดคล้องกับเทพที่คุ้มครองรักษาทิศทั้ง 4 หรือ โลกบาลทั้ง 4”⁴

นอกจากนี้ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ที่มีร่องรอยความคิดดังกล่าวสืบมาจนถึงปัจจุบัน ที่พราหมณ์ราชสำนักยังคงมีหน้าที่อยู่ อันอาจกล่าวได้ว่าเป็นการจัดการให้เห็นภาพจำลองของจักรวาล โดยผ่านการประกอบพิธีกรรมก็เป็นอีกแง่มุมหนึ่งที่สะท้อนอิทธิพลความคิดเกี่ยวกับจักรวาลอย่างเห็นได้ชัด มีพระราชพิธีบางอย่างที่สามารถนำมาอธิบายได้ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้นก็ได้อธิบายจากระบบคิดดังกล่าว ที่ยังคงใช้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี ลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระราชพิธีก็คือการที่พระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นประทับเหนือพระราชบัลลังก์ เรียกว่าพระที่นั่งภัทรบิฐ ในแง่การเปรียบให้พระราชบัลลังก์ที่เป็นเขาพระสุเมรุและพราหมณ์ซึ่งนั่งประจำทิศทั้ง 8 คือ เทพผู้คุ้มครองทิศต่าง ๆ⁵

¹ Robert Heine-Geldern, *Conception of State and Kingship in Southeast Asia*, second printing, (Data Paper: Number 18 Southeast Asia Program Department of Asian Studies Cornell University, Ithaca, New York April, 1956), pp. 1-2.

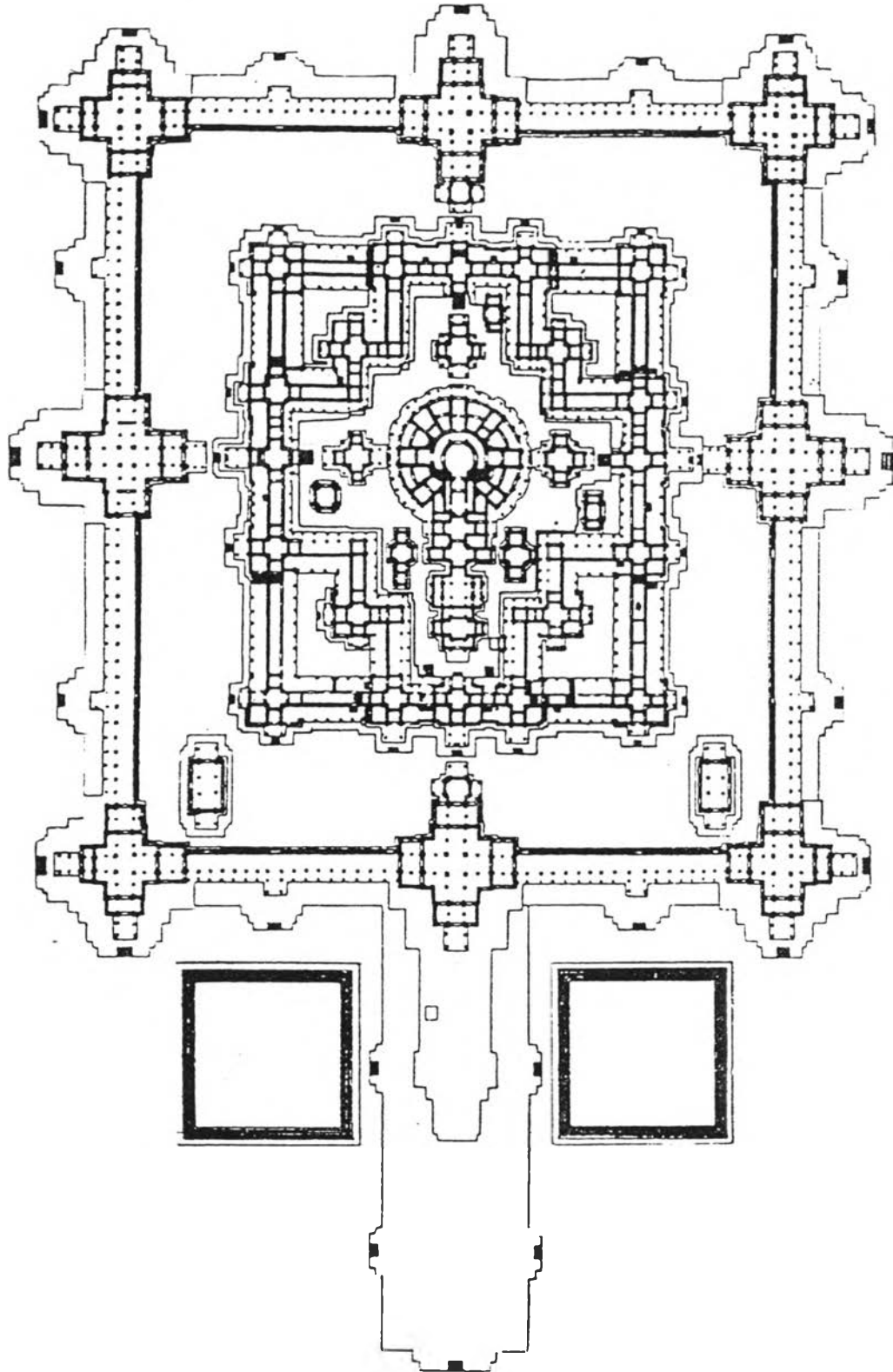
² งานนิพนธ์ชุดสมบูรณของศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน หมวดศาสนา-ความเชื่อ เล่มที่ 2-3 เรื่องลัทธิความเชื่อเรื่องศาสนาอื่น (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2531), หน้า 62 . พิมพ์เผยแพร่ในวาระครบรอบ 100 ปี ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน 24 ธันวาคม 2531

³ Robert Heine-Geldern, *Conception of State and Kingship in Southeast Asia*, p.3.

⁴ Ibid., p.5

⁵ Ibid., p.6.

ภาพที่ 25 ผังเมืองโบราณตามแบบและคติความเชื่อของพราหมณ์

และพระราชพิธีอีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนได้เช่นกันคือ พระราชพิธีโสกันต์^{*} ซึ่งได้มีการสร้างจำลองเขาไกรลาสของศาสนาพราหมณ์ด้วยเช่นกัน

การที่อิทธิพลของความคิดแบบจักรวาลที่มีปรากฏในสิ่งก่อสร้าง พระราชพิธี และสถาบันทางการปกครองนั้นแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะจำลองจักรวาลวิทยาตามแบบของศาสนาพราหมณ์ที่มีอยู่ในคติและรูปแบบของรัฐและสถาบันกษัตริย์ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือการจำลองรัฐในลักษณะของมหจักรวาล ทั้งนี้พิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วยรัฐและพระมหากษัตริย์นั้น ยังคงมีความหมายในแง่ของการประกาศความเป็นศูนย์กลางของโลกและจักรวาล

นอกจากนี้คติความเชื่อในเรื่องของจักรวาลวิทยาของศาสนาพราหมณ์ยังคงมีปรากฏในด้านพิธีกรรมทางศาสนาของหมู่พราหมณ์ราชสำนัก จนถึงปัจจุบันคือ

พระราชพิธีตรีษัมพวาย - ตรีปวาย^{**} เป็นพระราชพิธีที่พราหมณ์ราชสำนักได้จัดขึ้นประจำทุกปีในช่วงขึ้น 6 ค่ำเดือนอ้ายถึงวันแรม 5 ค่ำเป็นเวลา 15 วัน ถือว่าเป็นการเริ่มปีใหม่ของพราหมณ์โดยจะมีการอัญเชิญเทพเจ้าต่าง ๆ จากสรวงสวรรค์ลงมายังโลกมนุษย์ และจะมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ มีการรำพระเวทสรรเสริญองค์เทพเจ้า ถวายเครื่องสักการะต่าง ๆ ถวายเท็กล่อมพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ในพิธีกรรมนี้พราหมณ์ราชสำนักทั้งหมดจะมาร่วมประกอบพิธีกรรมโดยตลอด และขณะที่ประกอบพิธีนั้นได้ปรากฏสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยา ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

สัญลักษณ์และความหมายที่ปรากฏในพิธีกรรม

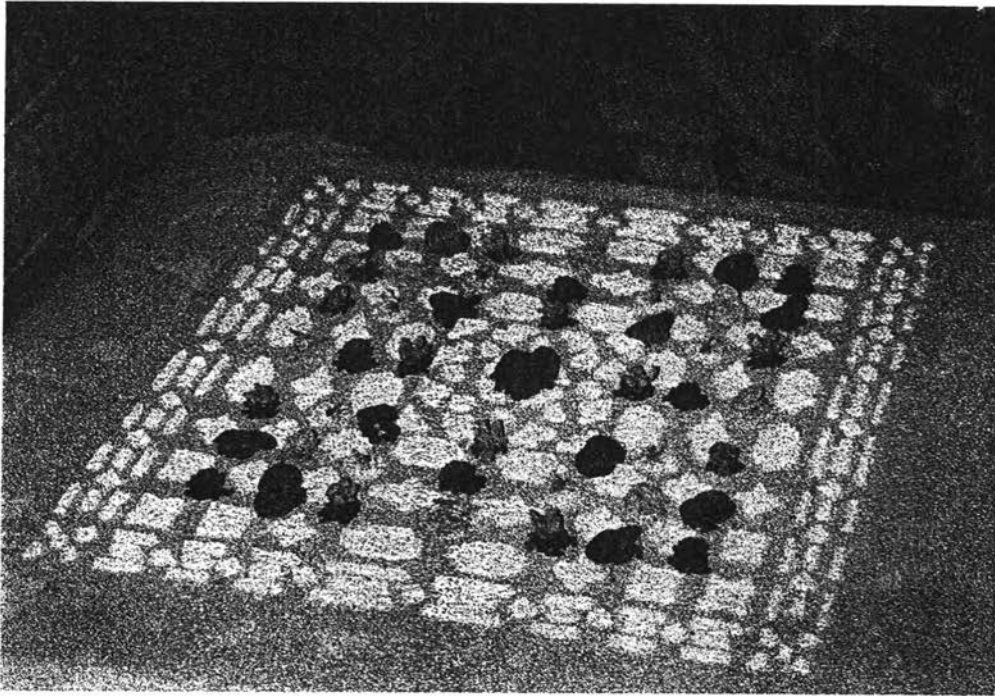
ในพระราชพิธีตรีษัมพวาย-ตรีปวายนี้ มีสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมอย่างมากมาย แต่อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ในครั้งนี้จะวิเคราะห์เฉพาะสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของจักรวาลวิทยาและบริบทที่เกี่ยวข้องเท่านั้น โดยอาศัยการวิเคราะห์ตามแนวคิดว่าด้วยระบบสัญลักษณ์ (Symbolic Approach)

โต๊ะเบญจกัณฑ์ : ตัวแทนของจักรวาล

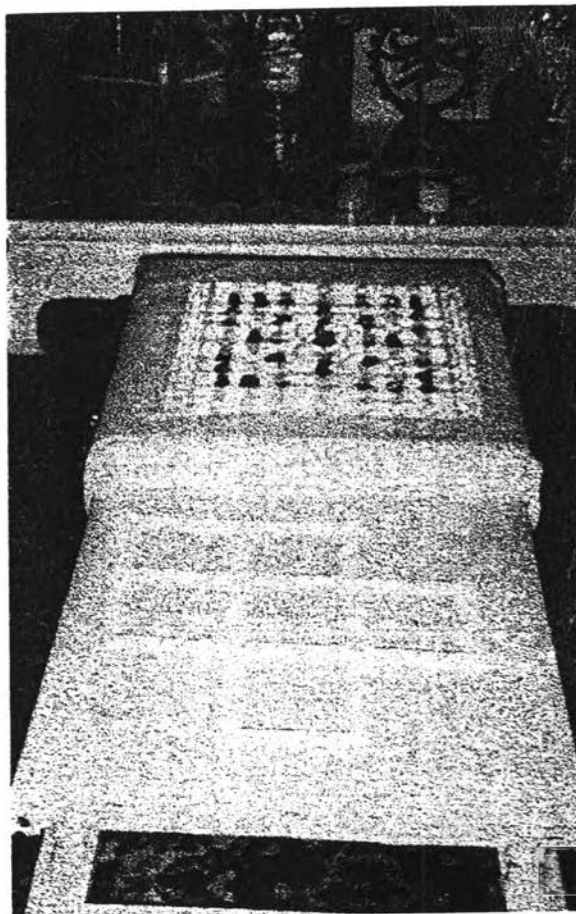
พระราชพิธีตรีษัมพวาย-ตรีปวาย มีเครื่องประกอบในพิธีกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นมีลักษณะคล้ายแทนสีเหลี่ยมผืนผ้า มีระดับลดหลั่นกันไปเป็น 2 ระดับ เรียกว่าโต๊ะเบญจกัณฑ์ โดยชั้นบนสุดมีแผนผังซึ่งพราหมณ์เรียกว่า ภัทรมิฐู หรือ แทนสำหรับเทพบดี ที่ทำมาจากแป้งโรยเป็นตารางสี่เหลี่ยมประดับ มีข้าวสารที่ย้อมสีต่าง ๆ เช่น สีเขียว สีแดง สีม่วง เป็นต้น และกลีบดอกไม้สีแดงล้วนกับเมล็ดข้าวสาร โรยลงบนช่องแต่ละช่อง (ดูภาพประกอบ) ภัทรมิฐูนี้สามารถตีความได้ว่าเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของศูนย์กลางจักรวาล เป็นสัญลักษณ์แทนโลกสวรรค์ ส่วนข้าวสารย้อมสีและดอกไม้ที่วางประดับด้านในของภัทรมิฐู เปรียบเสมือนตัวแทนของเทพแต่ละองค์ตามลัทธิความเชื่อของ

* ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก, หน้า 258.

** ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก, หน้า 264.

ภาพที่ 26-27 ภัทรนิฐ สัญลักษณ์แทนดวงสวรรค์ที่ประทับของเทพเจ้า

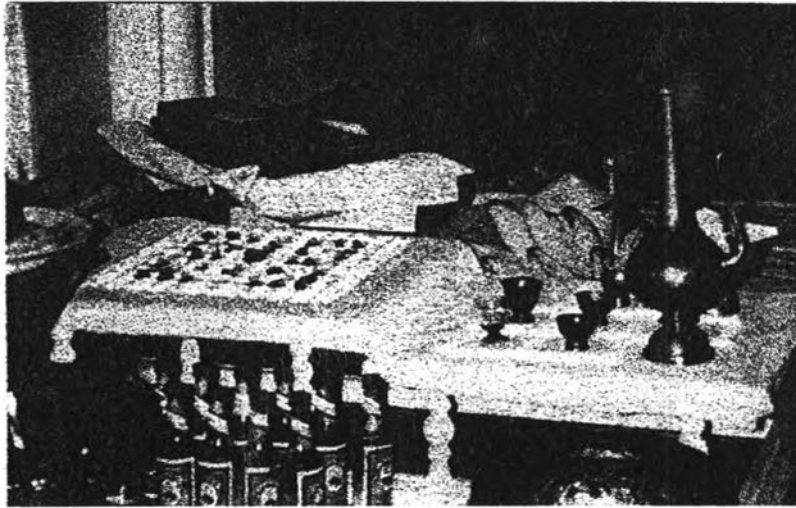
พราหมณ์ โดยลำดับความสำคัญของเทพเจ้าแต่ละองค์ กวีวิเคราะห์ได้จากการวางตำแหน่งของช่องตาราง โดยตำแหน่งตรงกลางซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของจักรวาลนั้น จะเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าที่สำคัญที่สุด คือ พระอิศวร ถัดไปคือพระแม่อุมา พระพินเนศวร ตามลำดับ แต่ทั้งนี้ในการจัดวางตำแหน่งของเทพเจ้าก็จะมีการเวียนกันไปในแต่ละวัน เช่น ถ้าหากวันที่มีการส่งพระอิศวรอยู่ในพระราชพิธีตรีมพวายเป็นพระพรหม และในวันสุดท้ายคือในพระราชพิธีตรีปวายเป็นพระนารายณ์

ส่วนระดับล่างหรือระดับถัดลงไปจากที่ตั้งของภทรบิฐ จะเป็นที่ตั้งของเครื่องประกอบพิธีกรรมอีกประการหนึ่งที่พราหมณ์เรียกว่า ถ้วยเบญจคักย์ คือถ้วย 6 ใบประกอบด้วย ทอง นาค เงิน สำฤทธิ์ เหล็กและแก้ว โดยขีถ้วย 5 ใบแรกนั้นใส่น้ำ เหตุนี้เบญจคักย์ จึงเป็นสัญลักษณ์ของแม่น้ำที่สำคัญ 5 สายหรือ ปัญจมหานที คือคงคา ยมนา อจิรวดี สรรภู และมที ส่วนใบสุดท้ายที่เป็นถ้วยแก้วนั้นไม่ได้ใส่น้ำ จึงเป็นสัญลักษณ์แทนอากาศธาตุ ด้วยเหตุที่อากาศมีคุณสมบัติที่ใสสามารถมองได้ทะลุเช่นเดียวกับแก้วใส สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงโลกมนุษย์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของจักรวาลทั้งสิ้น

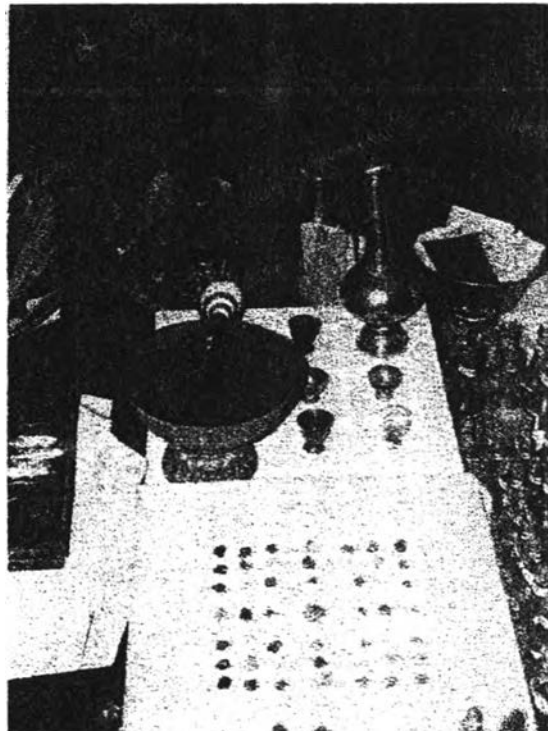
และบริเวณด้านล่างเยื้องมาทางหน้าของส่วนที่เป็นเบญจคักย์นั้น มีชั้นน้ำสัมฤทธิ์ใบเชิงใสตั้งอยู่ เป็นสัญลักษณ์แทนมหาสมุทรหรือโลกบาดาลอันเป็นที่อยู่ของบรรดาพญานาค ตามคติความเชื่อของพราหมณ์ ดังนั้นจักรวาลตามความหมายของพราหมณ์จึงประกอบไปด้วย 3 ส่วนคือโลกสวรรค์ ซึ่งเป็นที่อยู่ของบรรดาเหล่าเทพดาทั้งหลาย โลกมนุษย์ และโลกบาดาล อันเป็นที่อยู่ของบรรดาพญานาค ทั้งนี้โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง

ส่วนแท่นหินบดสีขาว ที่ตั้งไว้ตรงกลางเทวสถาน สำหรับให้ประธานพระศุภพราหมณ์ใช้เท้าขวาเหยียบ เพื่อทดสอบว่าโลกมนุษย์มีความมั่นคงแข็งแรงหรือไม่ ในระหว่างทำพิธีประทักษิณรอบที่ตั้งหงส์นั้น พราหมณ์เรียกว่า บัพพโต เป็นสัญลักษณ์แทนผืนแผ่นดินนั่นเอง สิ่งนี้ก็เป็นสัญลักษณ์อีกประการหนึ่งที่แสดงถึงโลกมนุษย์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของจักรวาลด้วยเช่นกัน

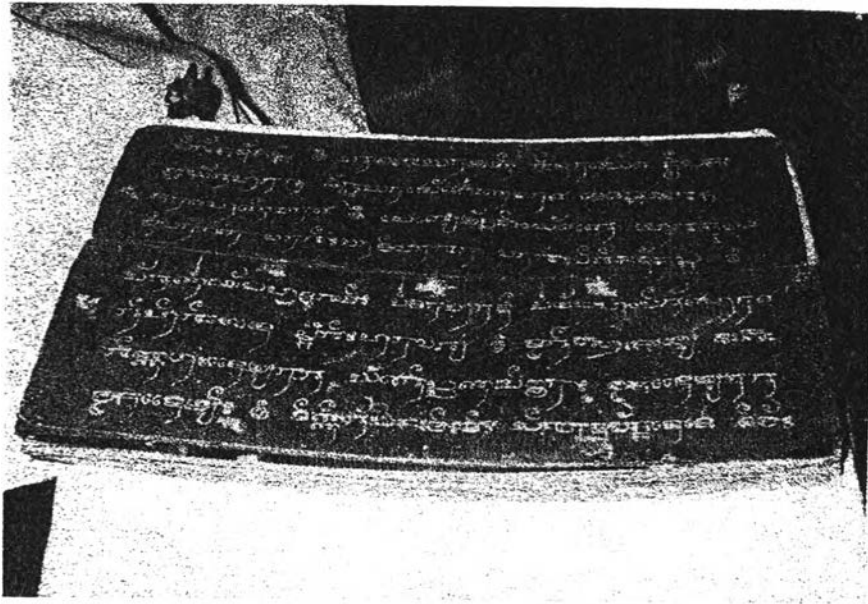
จากสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่บนโต๊ะเบญจคักย์นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เรียกว่า ภทรบิฐ นั้น เมื่ออัญเชิญองค์เทวรูปมาประทับ ณ ศูนย์กลางคือเขาพระสุเมรุอันตั้งอยู่ใจกลางแล้วนั้น ถือว่าเป็นศูนย์กลางของโลกมนุษย์และของภพภูมิอื่น เป็นที่สถิตขององค์พระผู้เป็นเจ้าที่เป็นผู้ให้กำเนิดและรักษาจักรวาล เป็นตัวแทนอำนาจสูงสุดในจักรวาล ดังนั้นพราหมณ์ราชสำนักจึงได้มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพนบนอบต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อที่จะขอพระองค์พระเป็นเจ้าให้ความคุ้มครองและอำนวยประโยชน์ต่อสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกโดยทั่วกัน พิธีกรรมดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการจำลองจักรวาลให้เห็นได้อย่างชัดเจน

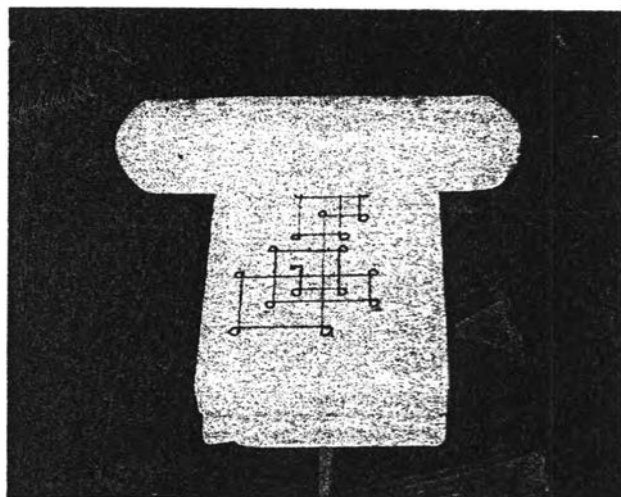
ภาพที่ 28 ที่ตั้งของถ้วยเบญจคักย์ที่ลดหลั่นจากชั้นภัทรปิฐ

ภาพที่ 29 ถ้วยเบญจคักย์ ประกอบด้วย ทอง นาค เงิน แก้วและสาทิทธิ
สัญลักษณ์แทนปัญจมหานทิ

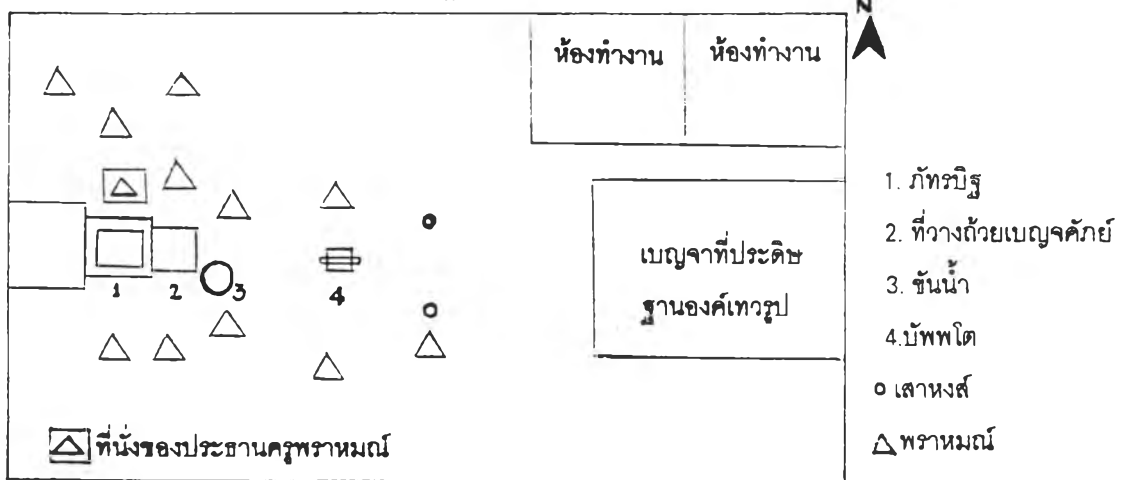

ภาพที่ 30 คัมภีร์พระเวท หรือคัมภีร์หลวงที่ใช้ในการพระราชพิธีตรีโยมพวาย - ปวาย

ภาพที่ 31 บัฟพโตสต์ญลักษณ์แทนภูเขา คือแผ่นดินหรือ(โลก)

แผนผังแสดงที่ตั้งของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย

ดนตรี : สื่อกลางสำหรับติดต่อระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า

ในการบวงสรวงนั้น จะมีเครื่องดนตรีใช้ในการประกอบพิธีกรรมด้วย อันประกอบด้วยสังข์ และบัณเฑาะว์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการประกอบพิธีกรรมในชีวิตประจำวันของพราหมณ์ ทั้งพิธีหลวงและพิธีราษฎร์ โดยพราหมณ์เชื่อว่าเสียงของสังข์เมื่อเป่าออกไป จะเป็นสัญญาณอัญเชิญองค์พระนารายณ์ที่บรรทมสินธุ์ในเกษียรสมุทร ส่วนเสียงของบัณเฑาะว์ จะเป็นสัญญาณเชิญองค์พระอิศวร เราจึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเสียงของดนตรีที่ระโคม่นั้น เป็นตัวแทนของสื่อสำหรับใช้ในการติดต่อกับเทพเจ้าบนสรวงสวรรค์ สามารถที่จะนำคำอ้อนวอนของมนุษย์โลกไปยังเทพบนสรวงสวรรค์ ทำให้เทพสามารถรับรู้และตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้

เครื่องเซ่นบวงสรวง : ตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์

เครื่องเซ่นบวงสรวงเทพเจ้าในพิธีกรรมนั้น เช่น กล้วย อ้อย มะพร้าว ข้าวตอก ผลไม้ ขนมต้มแดงต้มขาว หรือเรียกว่า เครื่องกระยาบวช เป็นต้น ล้วนแล้วแต่ประกอบไปด้วยสิ่งที่ใช้รับประทานเป็นอาหารได้ อันเป็นเครื่องหมายของความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นการบูชาเทพเจ้าโดยใช้เครื่องเซ่นบวงสรวงเป็นพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ (Fertility Ritual)

อิทธิพลของจักรวาลวิทยาในชีวิตจริง

จากสัญลักษณ์เกี่ยวกับจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในพิธีกรรมดังกล่าว ได้มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของพราหมณ์ จนอาจกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตประจำวันของพราหมณ์ในแต่ละวันดำเนินไปโดยมีสัญลักษณ์เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม อิทธิพลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้ในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

ภาพที่ 32 - 33 เครื่องเช่นบวงสรวง ตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์

อิทธิพลต่อความเชื่อมั่นในสถานภาพ “พราหมณ์”

ในระหว่างพิธีกรรมจะมีการสรงน้ำเทวรูปที่เป็นตัวแทนของเทพเจ้าทั้ง 3 ตามความเชื่อของพราหมณ์ โดยใช้ น้ำ (เทพมนต์) จากถ้วยเบญจศกย์ เทพเหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองจักรวาลที่มนุษย์อาศัยอยู่ แล้วประธานพระครูพราหมณ์จะนำค้ายสีขาวยซึ่งเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของ “สายรุ้ง” ของพราหมณ์ ไปคล้องที่เทวรูป ที่ตั้งอยู่บนโต๊ะเบญจศกย์ การคล้องเทวรูปด้วยสายรุ้งนั้น นับเป็นสัญลักษณ์ที่ตอกย้ำให้พราหมณ์มีความเชื่อมั่นว่าในขณะนั้น พวกเขาเป็นตัวแทนของเทพเจ้าในโลกปัจจุบัน เพราะพวกเขาต่างก็มี “สายรุ้ง” เหมือนอย่างเทพเจ้ามี ตลอดจนตอกย้ำความคิดที่ว่าพราหมณ์กับเทพต่างเป็นหนึ่งเดียวกันด้วย

อิทธิพลต่อวัตรปฏิบัติของพราหมณ์

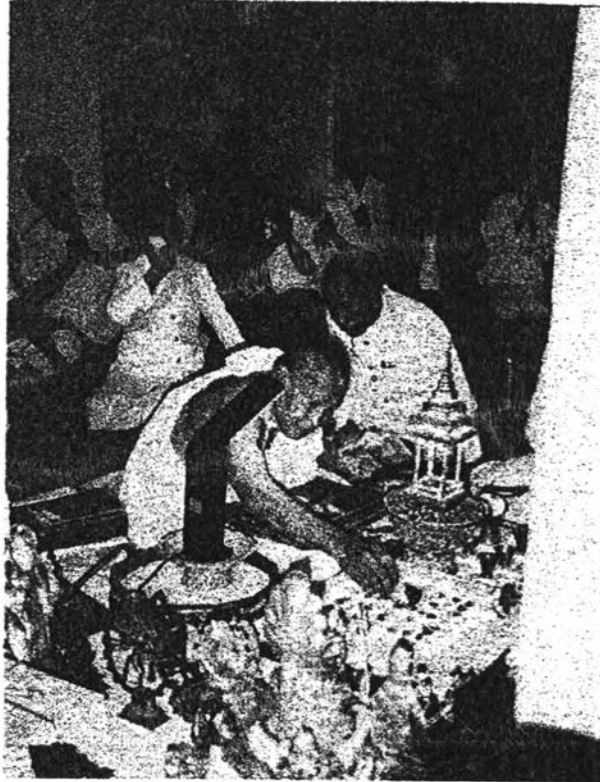
จากระบบความเชื่อที่ว่า ในจักรวาลมีเทพเจ้าต่างๆคอยดูแลและคุ้มครองอยู่ มนุษย์เป็นเพียงผู้มาขออาศัยจักรวาลเพื่อการดำรงชีวิต และขณะเดียวกันมนุษย์ก็ได้รับความคุ้มครองจากเทพเจ้าด้วย ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์จะต้องแสดงความเคารพเทพเจ้า โดยการสวดมนต์ และเอาใจเทพเจ้าโดยการเช่นสรวงในโอกาสต่างๆ ดังนั้นในชีวิตจริงของพราหมณ์การสวดมนต์และการเช่นสรวงจึงได้รับการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีก ตามคติความเชื่อในอุดมการณ์ดังกล่าว

จากระบบความเชื่อที่ว่าเทพเจ้าคือสิ่งสูงสุด ดังนั้นคนต้องเชื่อฟังเทพเจ้า คนที่จะสัมผัสเทพเจ้าได้จะต้องมีการบูชาเทพเจ้าอย่างสม่ำเสมอ และรวมถึงการปฏิบัติตนตามข้อบัญญัติที่เทพเจ้าทรงกำหนดไว้ด้วย

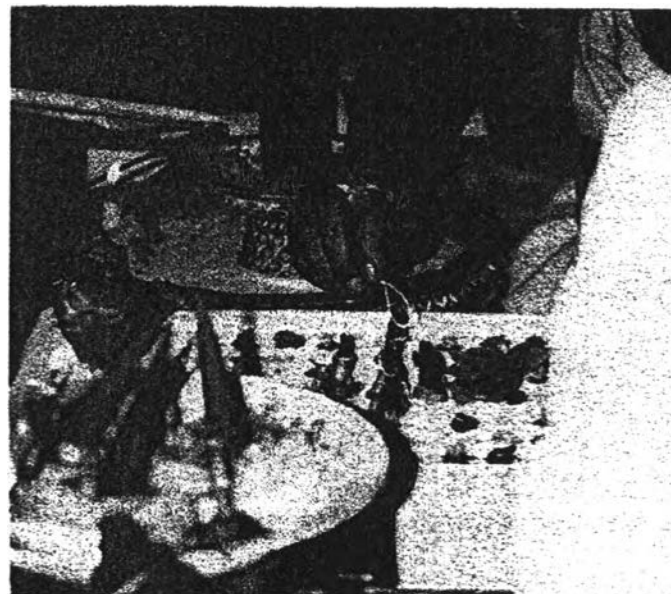
อิทธิพลต่อการประกอบพิธีกรรมของพราหมณ์

แบบแผนความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในพิธีกรรมของพราหมณ์นั้น มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบของพิธีกรรมที่พราหมณ์ราชสำนักกระทำให้กับราชสำนัก หน่วยงานราชการ ตลอดจนประชาชนทั่วไป โดยเราจะพบว่าการประกอบพิธีกรรมต่างๆนั้น พราหมณ์จะต้องคำนึงถึงสัญลักษณ์ตามระบบจักรวาลวิทยาด้วย เช่น

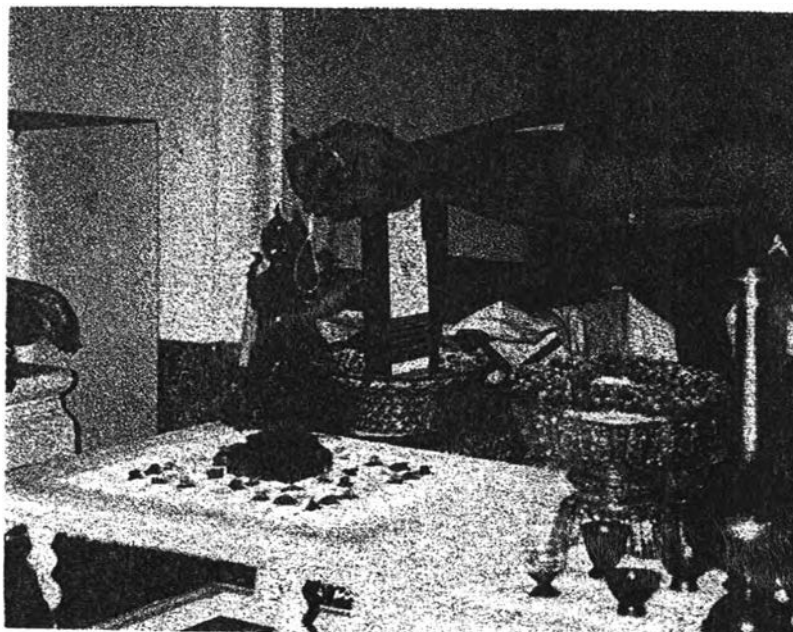
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นพิธีรับน้ำอภิเษกแล้ว ก็จะเสด็จพระราชดำเนินโดยลาตพระบาทไปประทับเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐ ซึ่งตอนที่ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ ที่พราหมณ์ถือว่าเป็นตัวแทนของศูนย์กลางจักรวาลนั้น ก็เปรียบเสมือนว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าแล้วพราหมณ์ก็จะรำยเวทสรรเสริญพระอิศวร และพระนารายณ์แต่พระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นพระเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์

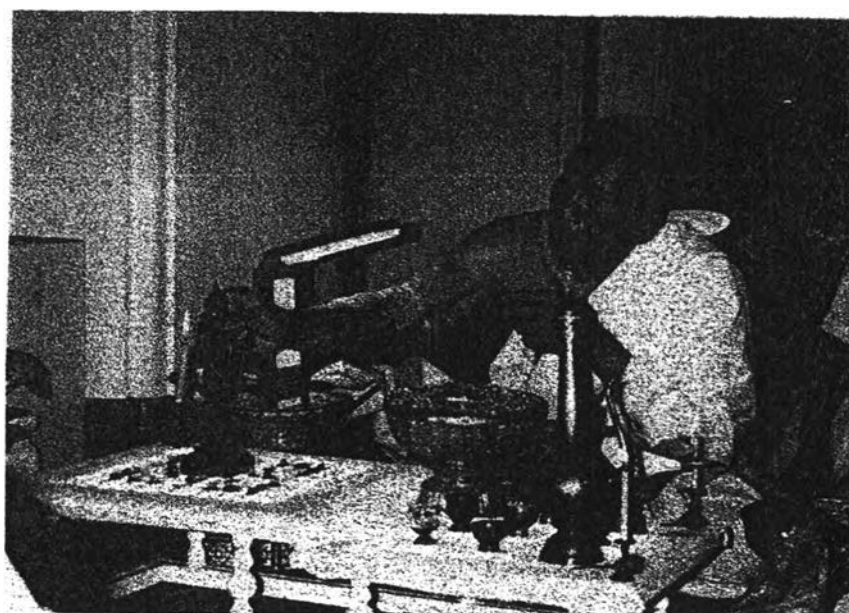
ภาพที่ 34 ประฐานครุพราหมณ์อัญเชิญเทวรูปประทับ ณ ตำแหน่งศูนย์กลางของภัทรนิรุ

ภาพที่ 35 เทวรูปองค์กลาง คือตัวแทนพระอิศวร

ภาพที่ 36-37 ประธานครุพราหมณ์คล้องสายสังวาลย์พราหมณ์ หรือ สายสุร่า แต่เทวรูป

ในการประกอบพิธีบวงสรวงเทพยดาในโอกาสต่างๆ จะต้องมีการจัดโต๊ะหมู่สำหรับวางเทวรูปและเครื่องบวงสรวงโดยการเลียนแบบโต๊ะเบญจศัภย์ คือมีการจัดชั้นลดหลั่นกันเป็น 3 ระดับ อันหมายถึงตัวแทนของโลกบาดาล โลกมนุษย์และโลกสวรรค์

นอกจากนี้โต๊ะเบญจศัภย์ ยังเป็นการจำลองระบบจักรวาลที่ปรากฏในความเชื่อ ออกมาเป็นรูปธรรมในชีวิตปัจจุบันที่สามารถสัมผัสได้โดยผ่านพิธีกรรมต่างๆ เป็นการผลิตซ้ำอุดมการณ์เกี่ยวกับความเชื่อในระบบจักรวาลวิทยาให้กับพราหมณ์ราชสำนักและสมาชิกใหม่อีกด้วย

ทั้งนี้ความสัมพันธ์ของระบบคิดเรื่องจักรวาลวิทยา ยังคงมีอิทธิพลต่อพราหมณ์ราชสำนัก ดังเช่น การจัดสร้างศาสนสถานขึ้นเพื่อเป็นที่สถิตของพระผู้เป็นเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ จะต้องกระทำตามกฎหมายชนที่มีลักษณะ องค์ประกอบที่ถูกต้อง มิฉะนั้นแล้วเทพเจ้าจะไม่มาสถิตอยู่ มงคลและความสวัสดิ์จะไม่เกิด นอกจากจะไม่ได้ประโยชน์แล้ว ยังเกิดผลร้าย เกิดอวมงคลอันจะทำให้ผู้สร้างมีความเดือดร้อน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะต้องให้พราหมณ์ที่เป็นผู้รู้มาทำการแก้ไขให้ถูกต้อง⁹ ซึ่งในทางศาสนาพราหมณ์ได้มีการรวบรวมความรู้ดังกล่าวไว้สำหรับพราหมณ์ในการประกอบพิธีกรรม ดังเช่นที่มีอยู่ในคัมภีร์ปุราณะ และเรื่องเกี่ยวกับโหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ เรื่องของพิธีกรรมการัญญ์เชิญเทพเจ้าทั้งหลายเหล่านี้ พราหมณ์ราชสำนักแต่ละท่านจะมีความเชื่อถือและมีการปฏิบัติอยู่จนทุกปัจจุบัน คือ เริ่มต้นด้วยการบูชาเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย มีการสำรวจภูมิศาสตร์ของพื้นที่ ดูลักษณะของพื้นดิน การวางผังของอาคาร การวางตำแหน่งของรูปเคารพ รวมไปถึงการดูฤกษ์จากตำแหน่งดาวพระเคราะห์ ดูเวลาจากตำแหน่งของดวงอาทิตย์ วิธีกำหนดฤกษ์ยามที่สมควรสำหรับขั้นตอนการสร้างและการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง วิธีจัดสถานที่และวิธีการประกอบพิธีกรรมทั้งหลายอันจะต้องกระทำเป็นขั้นตอนตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งขั้นสุดท้าย รวมไปถึงการทำการเบิกพระเนตรองค์เทวรูป การสมโภชสิ่งก่อสร้างนั้น พราหมณ์ราชสำนักจะมีหน้าที่ในการประกอบพิธีให้เป็นไปอย่างถูกต้องทุกขั้นตอน

ดังเช่นในพิธีการจัดตั้งศาลพระพรหม ศาลพระภูมิ ศาลเจ้าที่ ให้กับบริษัท ห้างร้าน และประชาชนทั่วไป ก็จะมีองค์ประกอบบางประการแตกต่างกันไป แต่ที่เหมือนกันคือจะมีการจำลองความคิดในเรื่องจักรวาลวิทยามาใช้ กล่าวคือศาลพระภูมิจะเป็นศาลที่มีเสาเดียว เป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพราหมณ์กับพุทธ โดยเป็นการนำเอาเทพจากสวรรค์ตามความเชื่อของพราหมณ์ มาสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีหรือเจ้าที่อยู่บนพื้นดิน การสร้างศาลพระภูมิให้อยู่บนเสาเดียวนั้นได้รูปแบบมาจากภาพเขียนเกี่ยวกับไตรภูมิ ที่ปรากฏตามผนังด้านในหลังพระประธานของโบสถ์ ที่แสดงภาพพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายหลังจากที่ได้เทศน์โปรดพุทธมารดา เพราะภาพสวรรค์ชั้นกามาพจรนั้น แสดงให้เห็นจากรูปเขาพระสุเมรุที่มีสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อันเป็นที่

⁹ สัมภาษณ์พราหมณ์ชจร นาคะเวทิน 7 สิงหาคม 2539 ณ มูลนิธิพระพิมพ์เนค

ประทับของพระอินทร์อยู่ ณ ตอนบนของยอดเขา ต่ำลงมาเป็นภาพวิมานของเทพเจ้าในชั้นต่างๆ และวิมานเหล่านั้นตั้งอยู่บนศาลเสาเดียวทั้งนั้น ซึ่งเสาเหล่านั้นก็คงหมายถึง เขาแต่ละลูกที่รองรับวิมานเหล่านั้นนั่นเอง เพราะฉะนั้น ศาลพระภูมิที่มีเสาเดียว จึงสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเทพที่มีมาจากสวรรค์ในท้องฟ้าอย่างชัดเจน⁷

ขณะที่ศาลพระพรหมนั้น เป็นการจำลองเอาคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์มาทั้งหมด โดยไม่ได้มีการผสมผสานหรือปรุงแต่งกับคติของพุทธเหมือนดังศาลพระภูมิ ดังนั้นศาลพระพรหม จึงเป็นตัวแทนของสัญลักษณ์ของพระพรหมอันเป็นเทพสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ อีกนัยหนึ่งก็คือเป็น “ศาลเทพ” โดยเฉพาะ การบวงสรวงจึงต้องใช้เครื่องบวงสรวงที่แตกต่างไปจากการตั้งศาลพระภูมิ และตำแหน่งที่ตั้งก็จะต้องอยู่สูงกว่าศาลพระภูมิ อันเป็น “ศาลกึ่งเทพกึ่งผี”

ส่วนศาลเจ้าที่นั้น จะเป็นศาลที่มี 4 เสา เวลาจะตั้งจะอยู่ต่ำกว่าศาลพระภูมิ ซึ่งมี “เทพ” สถิตอยู่ด้วย อันสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นบ้านเรือนของคนที่อยู่อาศัยบนพื้นพิภพ เพราะฉะนั้นเจ้าที่ก็คือผีที่อยู่บนพื้นดินนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับระบบสัญลักษณ์นั้น เราจะพบว่าคติเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในพิธีกรรมของพราหมณ์นั้น ทรงอิทธิพลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของพราหมณ์ราชสำนักอย่างสูง ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบต่างๆ และที่สำคัญก็คือ ระบบความคิดเรื่องจักรวาลวิทยายังเป็นสัญลักษณ์ที่ตอกย้ำความสำคัญของสถานภาพ ที่ทำให้พราหมณ์เชื่อมั่นว่า พวกเขาเป็นชนชั้นที่บริสุทธิ์ เป็นผู้ที่ทำหน้าที่เป็น “คนกลาง” ในการติดต่อระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าได้อย่างชอบธรรม การที่ชนกลุ่มนี้มีสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมเป็นกรอบกำหนดพฤติกรรมอย่างเด่นชัดนี้ บทสรุปที่ว่าพราหมณ์ราชสำนักเป็นกลุ่มชนแห่งพิธีกรรมนั้น ดูจะไม่ไกลความเป็นจริงเลย

บทวิเคราะห์ว่าด้วยเรื่องบทบาทของพราหมณ์ราชสำนักต่อการจัดระเบียบในสังคมไทย

การดำรงอยู่ของพราหมณ์ราชสำนักในสังคมไทยนั้น ส่วนหนึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จากบทบาทที่กลุ่มนี้มีต่อสังคมไทย การวิเคราะห์ในเรื่องบทบาทที่มีต่อสังคมนั้น เป็นการวิเคราะห์ตามแนวคิดโครงสร้างการหน้าที่ (structural functional approach) สำหรับบทบาทของพราหมณ์ราชสำนักในสังคมไทยสามารถจำแนกได้ดังนี้

⁷ อภาภิรัตน์ วัลลิโถม, “ศาลเจ้า ศาลเทพ ศาลพรหม ในประเด็นความเชื่อของชาวเมือง : กรณีศึกษาเฉพาะบ้านถนนงามวงศ์วาน” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (มานุษยวิทยา) ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536, หน้า 50.

1. บทบาทในการผลิตซ้ำความชอบธรรมของลัทธิเทวราชา

ในประชาคมภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ได้รับอิทธิพลทางความเชื่อจากวัฒนธรรมอินเดีย นั้น ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมสำคัญในการกำหนดรูปแบบของการจัดระเบียบโครงสร้างทางการเมืองการปกครองอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะการช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับสถาบันกษัตริย์ในฐานะที่เป็นผู้ปกครอง ตามลัทธิเทวราชา เพราะคติพราหมณ์นั้นถือว่ากษัตริย์เป็นอวตารของพระเจ้า สังคมในเอเชียส่วนใหญ่จะเชื่อว่า พระคิระทำให้เกิดเป็นพระมหากษัตริย์ โดยที่ผู้สืบราชสมบัติก็เป็นเชื้อสายของพระคิระทั้งหมด ในนครจำปาศักดิ์จารึกว่าเจ้าผู้ครองนครเป็นลูกของพระคิระ และในชวาก็มีความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์คือพระคิระกลับชาติมาเกิด การที่มีคิระสิงค์ประดิษฐานอยู่ที่นครธม และในเมืองโบราณหลายแห่ง ก็เป็นเครื่องสนับสนุนในความเชื่อเดิมที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระคิระกับพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศ⁸

อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในการปกครองประเทศ ยังเห็นได้ชัดในพิธีราชาภิเษก องค์พระมหากษัตริย์คือสัญลักษณ์ของศูนย์กลางของจักรวาลหรือเขาพระสุเมรุ เป็นตัวแทนของพระอินทร์ซึ่งปกครองจักรวาลคือภพบริษทุที่จำลองมาใช้ในพิธีนี้⁹ และผู้ประกอบพิธีกรรมพิธีราชาภิเษกก็คือพราหมณ์ซึ่งเป็นตัวแทนของศาสนาพราหมณ์⁹ ดังเห็นได้จากผลการศึกษาในบทที่ผ่าน ๆ มา ที่พบว่า บทบาทหน้าที่และความสำคัญของพราหมณ์ราชสำนักไทยนั้น มีมาตั้งแต่อดีต นับเนื่องมาจากสมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาและมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งพราหมณ์ราชสำนักเหล่านี้ได้เข้ามารับราชการในราชสำนักไทยตลอดมา ดังที่นักวิชาการไทยท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า “ลัทธิพราหมณ์ทำให้สถาบันกษัตริย์ เป็นสถาบันที่แปลงรัศมีอันงดงาม มหัศจรรย์ เป็นสถาบันที่ตั้งอยู่ในชั้นจักรวาล ซึ่งคำจุนพระราชอำนาจของพระมหา

⁸ อมรา พงศาพิชญ์, *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2534, หน้า 69.

⁹ แผนผังของเมืองตามคติของพราหมณ์นั้น มีความเกี่ยวพันกับความเชื่อทางด้านจักรวาล (cosmological concepts) โดยบริเวณใจกลางเมืองจะเป็นที่ตั้งของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานหรือสิงสถิตย์ของพระผู้เป็นเจ้า ผู้พิทักษ์อาณาจักร รวดเดียวกันก็เป็นตัวแทนของเขาพระสุเมรุ อันเป็นยอดเขาสูงสุดและเป็นศูนย์กลางของพลังทั้งหมดในจักรวาล เป็นแกนของรัฐและเป็นที่ตั้งถิตย์ของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งได้แก่เทวาลัยที่มีรูปพระนารายณ์ พระคิระหรือพระพระวิษณุ ที่ปรากฏหลักฐานอยู่ทั่วไปในคาบสมุทรมุท ใกล้เคียงกับศาสนสถานจะมีสระน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นตัวแทนมหาสมุทรที่ล้อมเขาพระสุเมรุอยู่ ถัดไปจะเป็นวังที่ประทับของกษัตริย์ และบริเวณโดยรอบคองเป็นที่อยู่ของพราหมณ์ โรงทหารรักษาพระราชวัง และขุ้างหลวง ถัดไปอีกก็จะเป็นที่อยู่ของพวกช่างฝีมือ หรือผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะอย่างซึ่งเป็นผู้ผลิตวัตถุที่จำเป็น (สุเทพ สุนทรภัสส, “ศาสนาในประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : ศาสนากับการพัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง” ใน *รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 4* (มกราคม 2525), หน้า 16)

⁹ อมรา พงศาพิชญ์, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 70.

กษัตริย์ ในการปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ทั่วทุกสารทิศ¹⁰ เหตุนี้พรานหมื่นราชสำนักจึงมีหน้าที่หลัก ในการปฏิบัติศาสนกิจทางศาสนาพรานหมื่น ในอดีตมีพรานหมื่นราชสำนักอยู่เป็นจำนวนมาก หน้าที่หลัก ของพรานหมื่นต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ก็คือ หน้าที่เป็นพรานหมื่นปฎิโรหิต ให้คำปรึกษาราชการแก่พระ มหากษัตริย์ และเป็นครูสอนศิลปวิทยาการต่างๆให้แก่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ อีกทั้ง ยังเป็นผู้พิพากษา คือ มีตำแหน่งเป็นคณะลูกขุนผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย ตัดสินคดีความต่างๆใน นามของพระมหากษัตริย์ ตามบทบัญญัติของคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ในการ เป็นโหราจารย์ถวายคำทำนายและถวายพระฤกษ์สำหรับพระราชพิธีต่างๆ ดังมีตำแหน่งของพระ มหาราชครู เจ้ากรมโหรมีศักดิ์นา 10,000 ไร่ เทียบเท่ากับตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์ ในยามที่บ้านเมือง มีเหตุเภทภัย เช่นฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล พรานหมื่นก็จะทำหน้าที่ประกอบพระราชพิธีพิรุณศาสตร์ เพื่อขอฝน หรือเมื่อเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ ก็จะทำหน้าที่กลบับตรุษเพลิง ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความสงบและ สันติในสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่าในอดีตพรานหมื่นราชสำนักได้เข้ามาทำหน้าที่ในหลายส่วนของราชสำนัก เช่น กรมโหร กรมแพ่งกระเซม กรมแพ่งกลาง กรมพระราชพิธี กรมพฤคมิบาศ เป็นต้น ทว่าปัจจุบันนี้บทบาทดังกล่าวได้ลดลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมตามกาลสมัย และผลจากการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองในปี 2475 นั้น นับว่ามีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้บทบาทและหน้าที่ของพรานหมื่นราชสำนักลดความ สำคัญลงไป จำนวนตำแหน่งของพรานหมื่นราชสำนักก็ลดลงไปด้วย เหลือเพียงกองพระราชพิธี สำนัก พระราชวังเท่านั้น ที่มีพรานหมื่นราชสำนักสังกัดอยู่

ดังนั้นการที่พรานหมื่นราชสำนักในสังคมไทยยังดำรงอยู่ หากอาศัยแนวคิดทฤษฎีโครงสร้างการ หน้าที่มาช่วยในการอธิบาย ก็สามารถอธิบายได้ว่า การที่พรานหมื่นราชสำนักในสังคมไทยยังดำรงอยู่ ก็ เพราะพวกเขายังคงมี “หน้าที่” ต่อสังคมไทยโดยภาพรวมนั่นเอง ซึ่งข้อเท็จจริงก็คือ พรานหมื่นราชสำนัก ในปัจจุบัน แม้จะเหลือจำนวนเพียงน้อยนิดเมื่อเทียบกับอดีต แต่บทบาทสำคัญของพวกเขาที่ยังคงมีต่อ สังคมไทยปัจจุบันประการแรกก็คือ บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้ประกอบพิธีต่างๆเพื่อพระมหากษัตริย์ ในพระราชประเพณีโบราณต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นพระราชพิธี การที่พรานหมื่นราชสำนักได้ประกอบพิธีให้ พระมหากษัตริย์ พระองค์จึงมีความชอบธรรมที่จะปกครองอาณาประชาราษฎร์ จึงเท่ากับเป็นการเน้น บทบาทของกษัตริย์ ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาลและตัวแทนของพระอินทร์ และนอกจากนี้ พรานหมื่นราชสำนักยังประกอบพิธีกรรมที่เป็นรัฐพิธีด้วย บทบาทหน้าที่ของพรานหมื่นราชสำนักดังกล่าว นี้จึงยังคงต้องมีอยู่ในฐานะที่เป็นผู้ประกอบพิธี และหน้าที่ในการสืบทอดความรู้ทางศาสนพิธีไปสู่ ทายาทที่จะมารับช่วงต่อ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ตราบเท่าที่สถาบันพระมหากษัตริย์และราชสำนักยังให้การ อุปถัมภ์ค้ำจุน ตราบนั้นก็ยังต้องมีพรานหมื่นราชสำนักในสังคมไทยอยู่ต่อไป แม้ว่ารูปแบบการประกอบ

¹⁰ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์* (พ.ศ. 2325-2416) (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มณเฑียร, 2521), หน้า 84.

พระราชพิธีบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง มีการยกเลิกหรือการให้มีพิธีทางพุทธศาสนาเข้ามาเพิ่มเติมก็ตาม

2. บทบาทในการเป็นผู้นำทางพิธีกรรม

นอกเหนือจากบทบาทต่อสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว บทบาทหน้าที่ของพรานหมณีสืบราชสำนักยังได้ขยายไปสู่ประชาชนทั่วไปด้วย คือการประกอบพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตให้กับประชาชนที่เรียกว่า “พิธีราษฎร์” อันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้พรานหมณีสืบราชสำนักยังดำรงอยู่ในสังคมไทยได้ ซึ่งบทบาทส่วนนี้เริ่มทวีความเด่นชัดมากขึ้นเรื่อยๆ ในสังคมปัจจุบัน อันเป็นสังคมที่ชีวิตผู้คนส่วนใหญ่ตกอยู่ในความไม่มั่นใจในการดำรงชีวิต เพราะสังคมทุกวันนี้เป็นสังคมที่เต็มไปด้วยการแข่งขันในเชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ดังนั้นประชาชนผู้ที่อยู่ท่ามกลางสังคมนี้ จำเป็นที่จะต้องสร้างหลักประกันให้กับตนเอง และหลักประกันพื้นฐานที่สำคัญประการแรกก็คือ “การสร้างความมั่นคงทางจิตใจ” เหตุนี้เอง ผู้คนเหล่านั้นที่ไม่ใช่ผู้ที่เจ็บป่วยทางจิตใจ ตามนิยามของการแพทย์สมัยใหม่ ต่างแสวงหาผู้ที่ทำหน้าที่ในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้แก่ตน บุคคลเหล่านั้นก็คือผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พรานหมณีสืบราชสำนักก็คือ สถาบันหนึ่งในหลายๆสถาบันที่ทำหน้าที่ส่วนนี้ ดังนั้นจากผลการศึกษา จึงพบว่าพรานหมณีสืบราชสำนักทุกท่านจะมี “คิว” สำหรับการประกอบพิธีกรรมให้กับประชาชนธุรกิจเอกชน “อย่างยาวเหยียด” และเป็นที่น่าสังเกตว่าการที่พรานหมณีสืบราชสำนักเป็นกลุ่มที่มีสถานภาพทางสังคมสูง เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอื่นๆ* ทำให้ประชาชนผู้มาใช้ “บริการ” ประกอบพิธีกรรมของพรานหมณีสืบราชสำนัก มักจะเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูงเป็นส่วนใหญ่ เช่น เจ้าของร้านค้า บริษัท ห้างร้าน หรือธุรกิจเอกชนอื่นๆ ดังนั้นค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมจึงสูงตามไปด้วย ซึ่งการประกอบพิธีกรรมให้กับบุคคลเหล่านี้ ก็มักจะเป็นการวางศิลาฤกษ์สถานประกอบการธุรกิจ หรือศาลพระภูมิของสถานประกอบการ เป็นต้น ทั้งนี้ก็ไม่ได้จำกัดว่าสถานประกอบการดังกล่าวจะต้องมีคนไทยเป็นเจ้าของ เพราะจากการศึกษาพบว่าแม้เจ้าของจะเป็นชาวต่างชาติ (โดยมากมักเป็นคนเอเชีย เช่น ญี่ปุ่น ฮองกง ไต้หวัน สิงคโปร์) ก็มาใช้บริการของพรานหมณีสืบราชสำนัก ในการวางศิลาฤกษ์หรือศาลพระภูมิของสถานประกอบการด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เหตุผลก็เพราะต้องการที่จะสร้างความมั่นใจให้กับหุ้นส่วนที่เป็นคนไทย ตลอดจนแรงงานที่เป็นคนไทย ที่ยังคงยึดถือคติความเชื่อเรื่องพรานหมณีสืบราชสำนัก ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า บทบาทหน้าที่ของพรานหมณีสืบราชสำนักที่มีต่อประชาชนคนไทย นับ

*ในแง่นี้ผู้ศึกษาขอจำแนกพระภิกษุทางพุทธศาสนา ออกจากการวิเคราะห์ในครั้งนี เพราะบุคคลเหล่านั้นท่านยังไม่มีบทบาทในเชิง “การประกอบกิจกรรมทางศาสนาเพื่อผลสำเร็จทางธุรกิจ” เด่นชัด เท่ากับพรานหมณีสืบราชสำนัก แม้ว่าในปัจจุบัน พระภิกษุบางท่านจะเริ่มเป็นที่ “นิยม” ในหมู่ผู้ประกอบการทางธุรกิจ เช่น เกจิอาจารย์ชื่อดังรูปหนึ่งในจังหวัดทางภาคอีสาน ฯลฯ ก็ตาม

วันจะมีมากขึ้น และความเชื่อถือศรัทธาจากคนในสังคมนี้เองที่เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สถาบันพรหมณ์ราชสำนักยังคงอยู่คู่สังคมไทยมาตราบเท่าทุกวันนี้

เทวสถานโบสถ์พรหมณ์ : เบ้าหลอมทางวัฒนธรรมระหว่างชนต่างวัฒนธรรมในสังคมนคร

การศึกษาเกี่ยวกับพรหมณ์ราชสำนักในครั้งนี้ พบว่าศูนย์กลางศาสนาและกิจกรรมอื่นๆของพรหมณ์ราชสำนักก็คือ เทวสถานโบสถ์พรหมณ์ ที่รู้จักกันในนามว่าโบสถ์พรหมณ์ ไกล่ๆเสาชิงช้าวัดสุทัศน์เทพวราราม โบสถ์พรหมณ์เป็นศูนย์กลางของสังคมวัฒนธรรมพรหมณ์ราชสำนักในหลายๆด้าน โดยเฉพาะในการเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวาระต่างๆ เช่น พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย พิธีโกนจุก ตลอดจนพระราชพิธีสำคัญต่างๆ

เทวสถานโบสถ์พรหมณ์แห่งนี้ นอกจากจะเป็นศูนย์กลางทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนพรหมณ์ราชสำนักแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆอีกด้วย โดยมีกิจกรรมทางศาสนาเป็นสื่อกลาง และมีพรหมณ์ราชสำนักเป็นตัวกลางระหว่างชุมชนกับกิจกรรมดังกล่าว จึงอาจกล่าวได้ว่าเทวสถานโบสถ์พรหมณ์กับชุมชน มีความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน โดยที่ชุมชนให้การสนับสนุนเทวสถานในรูปของวัตถุ ผ่านทางพรหมณ์ราชสำนักในฐานะที่เป็นตัวกลาง เนื่องจากพรหมณ์ราชสำนักประกอบพิธีกรรมให้แก่ปัจเจกบุคคลด้วย ขณะที่เทวสถานโบสถ์พรหมณ์ก็ตอบสนองทางด้านจิตใจ อย่างไรก็ตาม ไม่อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนดังกล่าว เกิดขึ้นจากความพึงพอใจ ความเลื่อมใสศรัทธา หรือเกิดจากเงื่อนไขและความจำเป็นทางสังคมและเศรษฐกิจ

ข้อเท็จจริงประการหนึ่งพบว่า ชุมชนที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับเทวสถานโบสถ์พรหมณ์นั้น มิได้มีเพียงชุมชนพรหมณ์ราชสำนักเท่านั้น หากแต่กินความถึงชุมชนเมืองหรือนคร และชุมชนไทยในระดับมหภาคด้วย อันเป็นชุมชนที่ได้เข้ามา “ใช้บริการ” พรหมณ์ราชสำนักของเทวสถานโบสถ์พรหมณ์นั่นเอง ซึ่งดูเหมือนว่าจะมีจำนวนมากกว่าชุมชนพรหมณ์ราชสำนักด้วยซ้ำไป เพราะประชากรพรหมณ์ราชสำนักในปัจจุบันมีน้อย เหตุนี้เองเทวสถานโบสถ์พรหมณ์จึงมิได้เป็นสถานที่ของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนที่เห็นสมาชิกในสังคมเดียวกัน และมีความสำคัญในการรักษาสายสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ระดับหนึ่ง การสนับสนุนเทวสถานโบสถ์พรหมณ์ในปัจจุบัน จึงมาจากชุมชนที่มีใช่เป็นกลุ่มพรหมณ์ราชสำนักเป็นสำคัญ ดังนั้นเทวสถานโบสถ์พรหมณ์ในฐานะที่เป็นสถาบันทางศาสนาเริ่มมีบทบาทในการรักษาความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์หรือตอกย้ำจิตสำนึกทางชาติพันธุ์ น้อยกว่าการเป็นเบ้าหลอมทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนต่างวัฒนธรรม หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นสถานที่ของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนที่เข้ามาพบปะและมีศาสนกิจร่วมกัน ด้วยเหตุที่ว่าเทวสถานโบสถ์พรหมณ์เป็นชุมชนที่เปิดกว้างทางศาสนา

ดังที่ได้กล่าวถึงประวัติของเทวสถานโบสถ์พรหมณ์ในบทที่ 4 แล้ว จะเห็นได้ว่า การเกิดขึ้นของเทวสถานโบสถ์พรหมณ์ในระยะแรก แม้ว่าจะได้รับการสนับสนุนจากสถาบันกษัตริย์สมัยต้นรัตน

โกสินทร์ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นที่ยอมรับของชุมชนพราหมณ์ราชสำนักส่วนใหญ่ จนมีชื่อเรียกว่าชุมชนตรอกพราหมณ์ ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านพื้นที่ โดยชุมชนที่เคยเป็นชุมชนพราหมณ์ราชสำนักในสมัยแรกๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยการย้ายออก ทำให้บริเวณดังกล่าวไม่ได้ประกอบด้วยพราหมณ์ราชสำนักและลูกหลานเท่านั้น หากแต่ประกอบด้วยคนที่ย้ายมาจากถิ่นอื่น ส่วนใหญ่เป็นคนไทยและคนจีนที่ประกอบอาชีพค้าขาย การเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ดังกล่าวได้ทำให้สภาพแวดล้อมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ชุมชนซึ่งรวมถึงเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ได้ต้อนรับการเข้ามาของคนภายนอกอีกหลายกลุ่ม มิได้มีบทบาทในการรวบรวมสมาชิกที่เป็นเชื้อสายพราหมณ์ดั้งเดิม ทำให้เทวสถานโบสถ์พราหมณ์จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทดังกล่าวไป กลายเป็น “ชุมชนทางความเชื่อ” ที่เปิดกว้างสำหรับคนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทย และพร้อมที่จะเปิดโอกาสให้สมาชิกใหม่ๆ แวะเวียนเข้าไปได้เสมอ

พิธีกรรมต่างๆ ที่กระทำขึ้นในเทวสถานโบสถ์พราหมณ์นั้น มองอีกแง่หนึ่งก็จะพบว่าได้ก่อให้เกิด “ชุมชนทางความเชื่อ” โดยการรวบรวมสมาชิกจากที่ต่าง ๆ กันให้มาปฏิสัมพันธ์ร่วมกันในทางพิธีกรรม แม้ว่าชุมชนดังกล่าวจะไม่ใช่ว่าชุมชนในความหมายของกลุ่มคน และพื้นที่หรือบริเวณที่แน่นอนสำหรับการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมร่วมกันก็ตาม เพราะสมาชิกที่เข้าไปร่วมพิธีกรรมนั้น ไม่จำกัดอยู่เฉพาะสมาชิกในครอบครัวและผู้สืบเชื้อสายพราหมณ์ราชสำนักเท่านั้น หากแต่ยังมีสมาชิกที่เข้าร่วมด้วยความสนใจและศรัทธาอีกเป็นจำนวนมาก และหลายคนที่ได้มีปฏิสัมพันธ์กันแล้วพัฒนามากลายเป็น “กลุ่ม” ขึ้นมา ซึ่งกลุ่มที่ว่านี้ไม่นับรวมสมาชิกในครอบครัวของพราหมณ์ราชสำนักแต่อย่างใด หากแต่เป็น “คนนอก” ซึ่งจากการสังเกตการณ์ของผู้ศึกษาก็คพบว่า “กลุ่ม” ที่ว่านี้มีอย่างน้อย 4 กลุ่มด้วยกัน

กลุ่มแรกคือ “กลุ่มแม่นม” แม่นมเป็นชื่อของหญิงวัยกลางคน มีสมาชิกกลุ่มประกอบด้วยพื้นพมาศ พิตุ พีน้อย พีนก กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เข้าร่วมในพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่กระทำในโบสถ์พราหมณ์มาตั้งแต่ปี 2522 โดยเฉพาะในช่วงพระราชพิธีตรีโยมพวาย-ตรีปวายของทุกปี (มีเพียงพื้นภรายเดียวเท่านั้นที่เข้าร่วมในพิธีได้เพียงประมาณ 2 ปี) กลุ่มนี้จะมาเข้าร่วมฟังพราหมณ์สวดคุณัค ในพิธีตรีโยมพวาย ตรีพวายทุกคืน มีการถวายเครื่องสักการะแด่พระผู้เป็นเจ้า นอกจากนี้ในคืนวันก่อนสุดท้ายของงานพิธีจะมีการฉลองสมโภชพระผู้เป็นเจ้า กลุ่มของแม่นมจะจัดให้มีการรำนากฎศิลป์ถวายทุกปี ในกลุ่มที่มารำนี้จะประกอบไปด้วยทั้ง ชายและหญิง อายุตั้งแต่ 15 -29 ปี แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผู้ที่มีความชอบในด้านการรำนากฎศิลป์และได้ผ่านการฝึกหัดทางด้านนาฏศิลป์มาก่อนเป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าแต่ละคนจะมีอาชีพการงานทำกันแล้ว แต่กลุ่มก็ยังผูกพันกันอยู่ในทุกปีมีการรวมกลุ่มเพื่อที่จะทำการรำนากฎศิลป์ขององค์พระเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ดังเช่นในปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2540) ได้รำนากฎศิลป์พระเคราะห์ ซึ่งแต่ละคนก็มีความศรัทธาในองค์เทพ และบางคนกล่าวว่า “มารำก็เพื่อถวายครู ตนเองก็เกิดความสบายใจและถือว่าเป็นการขอพรจากท่านด้วย” ส่วนมากก็ถือองค์เทพเป็นครู เช่นพระพิฆเนศวรถือว่าเป็นบรมครูทางด้านศิลปะทั้งปวง กลุ่มนี้ยังได้ขยายขอบเขตไปถึงกลุ่มที่อยู่กรมศิลปากร

นักดนตรีไทย รวมไปถึงนักแสดงทุกคน ในวันรุ่งขึ้นซึ่งจะเป็นวันสุดท้ายในพระราชพิธีตรียัมปวาย - ตริปวาย จะมีพิธีโกนจุกนั้น กลุ่มของแม่นมจะรับผิดชอบเรื่องการทำอาหารเลี้ยงเด็กที่มาโกนจุกและประชาชน ผู้ที่มาร่วมพิธี กลุ่มแม่นมนี้จะมีความสนิทสนมกับพราหมณ์เป็นพิเศษสังเกตได้จากการพูดคุยและการรู้จักกับพราหมณ์แต่ละท่านเป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องจากได้มาร่วมพิธีกรรมเป็นเวลาร่วม 18 ปี มาแล้ว และยังสามารถเข้ามา่วมกิจกรรมกับทางโบสถ์พราหมณ์เป็นประจำทุกปี

กลุ่มที่สองคือ “กลุ่มที่เครงครัด” ซึ่งมีผู้นำกลุ่มที่ไม่เป็นทางการชื่อว่า แม่น้องเอม มีสมาชิกกลุ่มประมาณ 5 คนกลุ่มนี้มุ่งที่จะเข้าไปร่วมปฏิบัติกิจตามศาสนาเป็นหลัก

กลุ่มที่สามคือ “กลุ่มที่แหม่ม” กลุ่มนี้มีสมาชิกกลุ่มประมาณ 7 คนจะเป็นกลุ่มที่รวมกันเป็นประจำทุกปีโดยที่คนในกลุ่มจะมีอาชีพต่างกันไป ทั้ง ค้าขาย ประกอบกิจการ นักธุรกิจ ทหาร และข้าราชการ กลุ่มนี้จะเข้าร่วมในพระราชพิธีตรียัมปวาย - ตริปวายทุกปี และจะเข้ามาร่วมนั่งฟังพราหมณ์สวดมนต์ทุกคืน

กลุ่มที่สี่คือ “กลุ่มชุมชนรอบโบสถ์พราหมณ์” กลุ่มนี้สมาชิกไม่ได้มีการเกาะกลุ่มกันเหนียวแน่นนัก โดยมากเป็นผู้ที่ประกอบการค้าเกี่ยวกับเครื่องสังฆภัณฑ์ คือชาวบ้านในละแวกนี้ จะเป็นผู้ที่เข้ามาร่วมพิธีกรรมเท่าที่มีโอกาส เนื่องจากอยู่ใกล้กับบ้าน

กลุ่มที่ห้าคือ “กลุ่มที่ญี่ปุ่น” กลุ่มนี้จะมีสมาชิกอยู่ประมาณ 4 คน ได้มาที่โบสถ์พราหมณ์มาเป็นเวลา 5 ปี มาแล้ว ในตอนแรกที่ญี่ปุ่นได้รู้ว่ามีเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ราชสำนักก่อนโดยที่ได้เป็นล่ามแปลภาษาให้กับสารคดีต่างประเทศเกี่ยวกับสถานที่แห่งนี้(ญี่ปุ่นเรียนจบมาจากประเทศสหรัฐอเมริกา) หลังจากนั้นตนเองก็ได้มีความสนใจที่จะเข้ามานับถือเทพเจ้าของพราหมณ์ คือ พระอิศวร พระแม่อุมา พระพิฆเนศ เป็นต้นและได้ทำความรู้จักสนิทสนมกับพราหมณ์ราชสำนัก ตลอดจนได้เข้ามาร่วมพิธีประจำปีของพราหมณ์ราชสำนักก็คือ พระราชพิธีตรียัมปวาย - ตริปวาย ได้นำเอาเทวรูปเข้ามาร่วมในพิธีด้วย ภายหลังที่ญี่ปุ่นได้ชักชวนให้เพื่อนมาไหว้สักการะเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ด้วย เช่น พี่น้อย พี่ไก่อ พี่เอก เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มของญี่ปุ่น ยังมีการรวมกันมาเพื่อกราบไหว้เทพเจ้าเป็นประจำทุกวันพฤหัสบดี โดยที่ญี่ปุ่นและเพื่อน ๆ จะแต่งชุดขาว แล้วนำเอาพวงมาลัยรูปเทียนมากราบไหว้และสนทนากับพราหมณ์ที่อยู่เฝ้าเทวสถาน บางครั้งพรรคพวกของกลุ่มนี้ก็นำเอาเทวรูปมาให้พราหมณ์ราชสำนักทำพิธีเบิกเนตรด้วยเช่นกัน ถ้าหากมีเวลาว่างก็จะมาในวันอาทิตย์ด้วยเพราะทางพราหมณ์จะเปิดโบสถ์ให้ประชาชนเข้ามากราบไหว้เทพเจ้า

การที่พิธีกรรมที่กระทำขึ้นในโบสถ์พราหมณ์ เปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกโดยเฉพาะคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาเข้าร่วมด้วยนั้น ส่วนหนึ่งก็ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างคนสองกลุ่มนี้ขึ้นได้ และนำไปสู่การยอมรับข้อแตกต่างซึ่งกันและกันด้วย ในแง่ของคนไทยจึงไม่ได้มองว่าพราหมณ์ราชสำนัก “มีความแปลกแยก” จากสังคมไทยโดยรวม และโบสถ์พราหมณ์กับคนไทยก็มีความสัมพันธ์กันในกิจกรรมทางศาสนาด้วย เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ในแง่จึงทำหน้าที่เป็นเสมือน

เข้าหลอม (melting pot) ทางวัฒนธรรม สำหรับชนต่างวัฒนธรรมที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนครที่เรียกว่า “กรุงเทพมหานคร” อีกส่วนหนึ่งด้วย

การผสมกลมกลืนระหว่างพราหมณ์ราชสำนักกับสังคมไทย : เปรียบเทียบระหว่างเวทสถาน โบสถ์พราหมณ์ (เสาชิงช้า) กับวัดแขกสีลม (ในฐานะที่เป็นตัวแทนขององค์การทางศาสนาของชาวอินเดียในสังคมไทย)

การที่สังคมไทยได้มีกลุ่มทางชาติพันธุ์อยู่มากมายหลายกลุ่มนั้น กลุ่มของชาวอินเดียก็เป็นหนึ่งในจำนวนนี้ด้วย กล่าวคือ ได้มีการอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยหลายครั้งหลายครา ตั้งแต่สมัยโบราณที่ได้มีการติดต่อทำการค้าระหว่างกัน ได้มีการอพยพเข้ามาของพ่อค้า และพราหมณ์ อันเป็นเหตุการณ์ในยุคแรก ๆ และในช่วงหลังก็มี เมื่อครั้งที่ชาวอินเดียได้มีการอพยพมาสู่ประเทศไทยในครั้งหลังสุด คาดว่าหลังจากการลงนามในสนธิสัญญาบาวริงระหว่างไทยกับอังกฤษใน ปีพ.ศ. 2398 ที่ทำให้ไทยต้องยกเลิกการค้าระบบผูกขาด และเมื่อกรุงเทพกลายเป็นเมืองที่มีชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายด้วยอย่างมาก กลุ่มหนึ่งก็คือชาวอินเดียที่ภายหลังจากนี้อีก 3 ปี ประเทศอินเดียก็อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษในฐานะอาณานิคม และทำให้ชาวอินเดียได้เข้ามาในประเทศไทยในฐานะเป็นคนในบังคับของอังกฤษ เมื่อไทยทำสัญญากับอังกฤษชาวอินเดียจึงมีสิทธิ์ที่จะเดินทางเข้ามา การอพยพเข้ามานี้จะมีหลายเส้นทางทั้งทางเรือมาขึ้นฝั่งที่พม่า ขึ้นฝั่งที่ปีนัง ต่อเรือมาภูเก็ตแล้วมาไทย เป็นต้น การเดินทางเข้ามาของชาวอินเดียกระจายอยู่ตามเมืองสำคัญต่างๆในไทย และชาวอินเดียที่เดินทางเข้ามาก็มีหลายกลุ่ม แต่ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะชาวอินเดียที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ภายในกรุงเทพมหานครเท่านั้น เพื่อโยงไปสู่การวิเคราะห์ในประเด็นนี้ ในกรุงเทพนั้นมีชาวอินเดียอยู่หลายกลุ่ม อาจแยกได้ทั้งทางด้านศาสนา อาชีพ และตามถิ่นที่อยู่เดิมในอินเดีย นอกจากกลุ่มที่เดินทางเข้ามาหลังสนธิสัญญาบาวริงนี้แล้ว ภายหลังจากที่อินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษ ก็มีชาวอินเดียอพยพเข้ามาอีกระลอกหนึ่งในช่วงหลังรัชกาลที่ 5 โดยเดินทางเข้ามาอยู่ตามถิ่นฐานเดิมที่ชาวอินเดียนั้นก่อนได้เข้ามาอยู่แล้ว ชาวอินเดียที่อพยพเข้ามาอยู่กรุงเทพในช่วงหลังนี้จะรวมอยู่ในกลุ่มที่นับถือศาสนาเดียวกัน อาจแยกออกตามความเชื่อถือทางศาสนาเป็นสำคัญ ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู กลุ่มชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลาม และกลุ่มชาวอินเดียที่นับถือศาสนาสิกข์ มีบางส่วนที่นับถือศาสนาคริสต์

แต่ในที่นี้จะขอกล่าวถึงกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ได้แก่กลุ่มชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ได้มีเดินทางเข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยมานานแล้ว และนำเอาอารยธรรมอินเดียเข้ามาเผยแพร่ เชื่อกันว่าผู้นำวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาก็คือพวกพ่อค้าที่มาทั้งทางบกและทางน้ำเพื่อค้าขาย และบรรดาพราหมณ์ผู้ที่ได้ร่วมการเดินทางเข้ามาแล้วได้รับเชิญให้มาประกอบพิธีกรรมในราชสำนัก เพื่อเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองให้แก่ผู้ปกครอง จากการปกครองระบอบเทวราชา ซึ่งได้มีพราหมณ์ประจำอยู่ในราชสำนักเพื่อทำหน้าที่ให้แก่อุปการของที่เป็นเสมือนเทพเจ้า ดัง

นั้นอิทธิพลของพรานมณจึงได้แผ่ขยายออกไปเรื่อย ๆ ภายใต้อำนาจคุ้มครองของพระมหากษัตริย์ มีหลักฐานทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งให้เห็นว่าในราชสำนักตั้งแต่ในสมัยกรุงสุโขทัยมีพรานมณทำหน้าที่ปรีการาชการด้านต่าง ๆ อันได้มีตำแหน่งของพรานมณและลูกหลานพรานมณสืบเนื่องกันมา จนถึงปัจจุบันพรานมณก็ยังได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปและยังมีหน้าที่ประกอบพระราชพิธีต่างๆ ในราชสำนักโดยขึ้นตรงต่อสำนักพระราชวัง มีศาสนสถานสำหรับปฏิบัติกิจทางศาสนาสำหรับพระนครคือ ที่เทวสถานโบสถ์พรานมณพระนคร เสาชิงช้า พรานมณที่ทำหน้าที่นี้ถือได้ว่าได้มีการนับถือศาสนาพรานมณเช่นเดียวกัน เพียงแต่ตามหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าได้เดินทางเข้ามาสู่ประเทศไทยเป็นเวลานานแล้ว โดยดูจากอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย กลุ่มของพรานมณราชสำนักก็สามารถจัดอยู่ในชาวอินเดียที่มีการอพยพเข้ามาในพวกแรกนี้ได้เช่นกัน และอีกพวกหนึ่งคือในสวนกลุ่มชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพรานมณ-ฮินดู ที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยหลังสนธิสัญญาบาวริงแบ่งได้ เป็น 3 กลุ่มตามถิ่นที่อยู่เดิมในอินเดีย

กลุ่มที่มาจากรัฐทางใต้และชายฝั่งตะวันตก เช่นมาจากรัฐทมิฬนาฑู และรัฐอานธรประเทศ เป็นต้น กลุ่มนี้มีเชื้อสายทมิฬ มีผิวคล้ำแต่มีการศึกษาดี พูดเขียน และอ่านภาษาอังกฤษได้ดี มักจะประกอบอาชีพครู หรือทำงานตามบริษัทห้างร้านต่าง ๆ บางคนที่มีฐานะดีอาจประกอบธุรกิจการค้าส่งออก และธุรกิจการค้าอัญมณี กลุ่มนี้นับถือศาสนาฮินดู มีศาสนสถานคือ เทวสถานวัดพระศรีมหาอุมาเทวี(วัดแขก)ที่ถนนสีลม ถิ่นพำนักของกลุ่มนี้คือ บริเวณถนนสีลม ถนนสีพระยา และ บางรัก

กลุ่มที่มาจากภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น มาจากรัฐอุตรประเทศ รัฐพิหาร เป็นต้น ชาวอินเดียกลุ่มนี้นับถือศาสนาฮินดูเช่นกัน มีส่วนน้อยที่จะทำการค้าหรือเป็นเจ้าของกิจการเอง โดยทั่วไปถ้าเป็นผู้มีการศึกษาจะทำงานในบริษัทการค้าของชาวอินเดียหรือชาวอังกฤษ เนื่องจากมีความรู้ภาษาอังกฤษดีจึงมักได้ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการติดต่อราชการ หรือเป็นคนดำเนินการด้านการส่งเข้าหรือส่งสินค้าออก ส่วนคนที่มีการศึกษาไม่สูงนักหรือไม่มีเงินทุนก็จะประกอบอาชีพคนรับใช้ตามบ้าน ริดนมัว้ว ยามและคนขายหนังสือพิมพ์ ถิ่นพำนักของกลุ่มนี้อยู่ที่บริเวณถนนเจริญกรุง ศาสนสถานของกลุ่มนี้คือสมาคมนิรุทธรรณสภา (วัดวิษณุ)

กลุ่มที่มาจากรัฐปัญจาบ มักประกอบอาชีพขายผ้า ตั้งบ้านเรือนและร้านค้าอยู่บริเวณลำเพ็งและพาทูร์ดี ศาสนสถานของกลุ่มนี้คือ เทวสถานเทพมณเฑียร นอกจากกลุ่มที่นับถือศาสนาพรานมณ-ฮินดูแล้วนั้น ในบริเวณละแวกย่านลำเพ็งและพาทูร์ดี จะมีชาวอินเดียที่นับถือศาสนาสิกข์ ที่เข้ามาประกอบอาชีพทางการค้าผ้าเป็นส่วนใหญ่ ศาสนสถานของชาวสิกข์ในกรุงเทพฯ คือ ศรีคุรุสิงห์สภาซึ่งตั้งอยู่ที่พาทูร์ดี

ส่วนชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลามได้เข้ามาประกอบอาชีพการค้าอัญมณี การส่งเครื่องเทศเข้ามาขาย ทำธุรกิจเครื่องเขียน และธุรกิจเกี่ยวกับการส่งเข้าและส่งออก ถิ่นพำนักมักจะมีอยู่ที่ใกล้สีพระยา โรงแรมไอเรียนเต็ล บางกลุ่มก็อยู่ที่วัดเกาะ กลุ่มของชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลามที่มีฐานะ

ติ้มก้อยทำการค้าอยู่ที่ราชวงศ์¹¹ ตระกูลที่มีฐานะและมีชื่อเสียงสำคัญของกลุ่มนี้คือ นานา (Nana) สยามวาลา (Siamwala) มาริกัน (Marican) ซาเลไบ (Salehbhai) และ มัสกาตี (Mascati) เป็นต้น¹²

กลุ่มของชาวอินเดียที่ได้กล่าวถึงนี้ มีการอพยพเข้ามาในประเทศไทยในช่วงยุคหลังและอาศัยสืบต่อกันมา เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวอินเดียที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยเหล่านี้จะอยู่แยกกันตามถิ่นที่อยู่เดิมและแยกกันตามศาสนา ทำให้ไม่มีการรวมกลุ่มแต่ละกลุ่มอยู่กันอย่างต่างคนต่างอยู่ ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจะมีจำนวนมากที่สุด รองลงไปได้แก่ชาวสิกข์ มุสลิมและผู้ที่ยังนับถือศาสนาคริสต์

ชาวอินเดียที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ เหล่านี้ถือว่าเป็นตัวแทนของชาวอินเดียในประเทศไทย มีทั้งชาวอินเดียที่ร่ำรวยและชาวอินเดียที่กำลังสร้างฐานะ ลักษณะทางสังคมของชาวอินเดียที่อยู่ในประเทศไทยนี้เป็นลักษณะสังคมปิดคือ จะสมาคมอยู่แต่ภายในชุมชนของตน มีร้านขายของอุปโภคบริโภคที่ชาวอินเดียเป็นเจ้าของอยู่ในชุมชนนั้น มีโรงเรียนสำหรับเด็ก และมีศาสนสถานประกอบกิจกรรมทางศาสนา ชาวอินเดียกลุ่มนี้จะอยู่กันอย่างเงียบ ๆ ในสังคม ไม่ชอบทำตนให้เด่นดังเป็นที่สังเกต อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าจะพิจารณาควบคู่กันไปกับลักษณะของชาวอินเดียที่แสดงออกมาเหล่านี้คือ ชาวอินเดียที่มีจำนวนน้อยมากในสังคมไทยเมื่อเทียบกับจำนวน ของ ชาวไทย ชาวจีน และประชากรสำคัญคือ ชาวอินเดียมีการผสมกลมกลืนกับชาวไทยได้น้อยกว่าชาวจีน ทั้งนี้เกิดจากความต้องการที่รักษาการดำรงเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนไว้อย่างเหนียวแน่นกว่า มีความต้องการที่จะรักษาชนบประเพณีดั้งเดิมไว้ และสิ่งที่มาสนับสนุนความคิดเช่นนี้เห็นได้อย่างชัดเจนจากการที่ชาวอินเดียส่วนใหญ่จะแต่งงานกับชาวอินเดียด้วยกันเอง มีน้อยมากที่จะมาแต่งงานกับชาวไทย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การผสมกลมกลืนระหว่างชาติพันธุ์ไทยและอินเดียจึงเป็นไปได้ยาก อย่างไรก็ตามไม่เคยปรากฏว่าทั้งสองกลุ่มจะมีปัญหาในการอยู่ร่วมกัน คนในรุ่นหลังลูกหลานของชาวอินเดียที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยคิดว่าตนเองก็คือชาวไทย ไม่เคยคิดว่าตนเองเป็นชาวอินเดีย ประเทศอินเดียเป็นเพียงประเทศหนึ่งที่อยากไป แต่ไม่ใช่บ้านเกิดเมืองนอน

อาจจะกล่าวได้ว่า ในกรณีของกลุ่มพราหมณ์ราชสำนักที่ได้มีบรรพบุรุษเป็นชาวอินเดียมาจากทางใต้ของอินเดีย ได้นับถือศาสนาพราหมณ์ แล้วเดินทางเข้ามา มีอิทธิทางวัฒนธรรมในสังคมไทยเป็นเวลานานมาแล้ว ได้มาตั้งหลักแหล่ง เข้ามารับราชการในราชสำนักมาโดยตลอด มีการสืบเชื้อสายของตระกูลพราหมณ์มาจนถึงในชั้นลูกหลานถึงปัจจุบัน การที่กลุ่มของพราหมณ์ราชสำนักได้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทยมานาน มีการปรับรับเอาวัฒนธรรมบางอย่างของคนไทยไว้อย่างกลมกลืน ที่สำคัญก็คือ การ

¹¹ Hussain , Zakir. *The Silent Minority : Indians in Thailand*. Chulalongkorn University Social Research Institute, 1982, p. 53.

¹² อินทรา ราชธีร์, "บทบาทของสมาคมศรีสุริยวงศ์ในสังคมไทย พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2525" (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 40.

ที่พราหมณ์รับเอาศาสนาพุทธมาไว้ใน การปฏิบัติส่วนหนึ่งในชีวิตด้วย เช่น การบวชพระตามธรรมเนียมของคนไทย แม้กระทั่งจากคำบอกเล่าของพราหมณ์ราชสำนักเองนั้นได้กล่าวว่าตัวท่านนั้น เป็นพราหมณ์ไทยที่มีการนับถือศาสนาพุทธด้วย มีการบวชพระเล่าเรียนมาก่อนที่จะบวชพราหมณ์ และได้มีการร่วมทำบุญในวันสำคัญทางศาสนาพุทธด้วย เช่น ในวันเข้าพรรษา พระราชครูอัมฤชาจารย์ (ละเอียดรัตนพราหมณ์) ได้จัดเครื่องไทยทานและอาหารคาวหวานทำไปทำบุญที่วัดใกล้บ้าน นอกจากนี้แล้วพราหมณ์ยังได้บริจาคเงินทักษิณามาช่วยสร้างโบสถ์วิหาร ศาลาการเปรียญในพุทธศาสนาโดยตลอด เช่นที่วัดมหาบุศย์ที่พระโขนง เป็นต้น นอกจากนี้การที่คนไทยได้มีการปรับเอาศาสนาพุทธรวมไว้ในพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ และในทางกลับกันคนไทยเองก็ได้รับเอาแนวคิดคติมาจากทางศาสนาพราหมณ์มาปฏิบัติด้วย เช่นความเชื่อในด้านศาสนา การนับถือเทพเจ้าของพราหมณ์ในสังคมไทยยังมิให้เห็นกันโดยทั่วไป ทั้งพระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ พระพิฆเนศวร เป็นต้น และในชีวิตประจำวันของคนไทย วัฏจักรชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่ว่าจะการทำขวัญเดือน โคนจุก ทำขวัญนาคน แต่งงาน และงานศพ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความมั่นคงต่าง ๆ เช่น การขึ้นบ้านใหม่ การตั้งศาลพระภูมิ การตั้งศาลพระพรหม การวางศิลาฤกษ์ การบูชาสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น ต่างก็ได้รับคติปฏิบัติมาจากศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น

การผสมกลมกลืนที่เกิดขึ้นนั้น มีการเข้ากันได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ก็อาจวิเคราะห์ได้ว่ามาจากการที่ต่างฝ่ายก็รับเอาความเชื่อถือในด้านศาสนาของกันและกันมาปรับใช้ จนเกิดการผสมผสานกันจนไม่ได้เกิดความแตกต่างที่ขัดแย้งกันแต่ประการใด สังคมไทยเองนั้นก็ได้รับเอาการรวมของพราหมณ์ ที่รวมเอาความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์ อำนาจเหนือธรรมชาติ การนับถือองค์เทพเจ้าต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพราะในความเชื่อพื้นฐานของคนในสังคมไทยเองนั้นก็มีความคิดเกี่ยวกับ ภูตผีวิญญาน (Animism) อยู่แล้ว และทางศาสนาพราหมณ์เองนั้นก็ไม่ได้ปฏิเสธในความเชื่อดังกล่าว แต่ศาสนาพราหมณ์โดยมีพราหมณ์เป็นผู้เผยแผ่สำคัญได้เข้ามาทำหน้าที่ในส่วนของประเทศมหาลง (great tradition) รับราชการในราชสำนัก ทำพิธีให้กับองค์พระมหากษัตริย์ และเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะในเรื่องกฎหมาย การทำนายน การขนบธรรมเนียมโบราณต่าง ๆ เป็นต้น ความรู้และความเป็นผู้เชี่ยวชาญพิเศษในด้านพิธีกรรม การเป็นผู้รู้ในสังคม แม้แต่พระมหากษัตริย์ยังให้การยกย่อง ให้ความคุ้มครอง สนับสนุนมาโดยตลอด สิ่งเหล่านี้ทำให้พราหมณ์ยังคงอยู่ได้ และในส่วนประเพณีราษฎร์ (little tradition) ประชาชนทั่วไปยังรับมาปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวัน

ด้วยเหตุที่พราหมณ์ราชสำนักมีปรากฏและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมไทยมาตั้งแต่รุ่นปู่ตายาย ที่ได้มีความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนไทยมาโดยตลอด และในชีวิตของพราหมณ์เองทั้งในวัยเด็ก วัยเรียน และช่วงชีวิตก่อนหน้าที่จะเข้าบวชพราหมณ์นั้นท่านก็ได้มีวิถีชีวิตตามรูปแบบของคนไทย ทำให้การปฏิบัติตัว หรือการติดต่อกับคนไทยเป็นไปโดยธรรมชาติ แม้ว่าท่านจะเข้าบวชพราหมณ์ไปแล้วก็ตามที นอกจากนี้พราหมณ์ราชสำนักก็ไม่ได้มีข้อห้ามในการแต่งงานกับคนไทย ซึ่งพราหมณ์เองได้แต่งงานกับ

หญิงไทย มีครอบครัวที่มีสายสัมพันธ์กันคนไทย ลูกหลานที่เกิดมาก็อยู่ในหมู่ของคนไทย และจากการที่มีหน้าที่ในราชสำนักไทย การที่ได้ปรับให้เข้ากับความเป็นไทยก็เอื้อต่อการมีอยู่ของฐานะของ “พราหมณ์หลวง” อันได้มีการผนวกรวมเข้ากับพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน

เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในที่นี้ได้ยกการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างพราหมณ์ราชสำนักที่ประจำเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ (เสาชิงช้า) กับพราหมณ์อินเดียที่วัดมหาศรีอุมาเทวีหรือวัดแขกสีลม อันแสดงให้เห็นข้อสนับสนุนถึงการผสมกลมกลืนกันของพราหมณ์ราชสำนักที่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เมื่อเปรียบเทียบกัน ทั้งนี้จุดประสงค์ของการเปรียบเทียบ เพื่อที่จะเป็นการพยายามวิเคราะห์ให้เห็นภาพความสัมพันธ์ในลักษณะเปรียบเทียบ ระหว่างพราหมณ์ราชสำนักที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ ที่ได้มีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทย จนเกิดการผสมกลมกลืนกันได้ในระดับหนึ่งจนอาจเรียกได้ว่าเป็น “พราหมณ์ไทย” กับพราหมณ์ที่ได้ทำหน้าที่อยู่ที่เทวสถานศรีอุมาเทวี (วัดแขกสีลม) ซึ่งเป็นพราหมณ์ที่มาจากอินเดียโดยตรง

เทวสถานพระศรีมหาอุมาเทวี หรือที่คนทั่วไปรู้จักกันในชื่อของ “วัดแขกสีลม” ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 2 ถนนปั้น แขวงสีลม เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร เทวสถานแห่งนี้สร้างขึ้นโดยคณะชาวอินเดียเผ่าทมิฬจากอินเดียใต้ที่ได้เดินทางมาสู่ประเทศไทย เมื่อประมาณกว่า 80 ปีมาแล้ว การสร้างเทวสถานแห่งนี้ก็เพื่อที่จะเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การก่อสร้างนั้นได้สร้างตามแบบสกุลศิลปะตามแบบเผ่าทมิฬตามรูปแบบของฮินดู ภายในอาคารของเทวสถานวัดแขกสีลมจะมีองค์เทวรูปสำคัญประดิษฐานคือ เจ้าแม่ศรีมหาอุมาเทวี ซึ่งถือเป็นองค์ประธาน และเป็นเทพที่ได้รับความเคารพถือว่าเป็นใหญ่ พระพิฆเนศวร พระขันธกุมาร นอกจากนี้แล้วยังมีรูปของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ประดิษฐานอยู่ด้วย เช่น พระกฤษณะ พระวิษณุ พระลักษมี เป็นต้น โดยที่องค์เทวรูปเหล่านี้ นำมาจากประเทศอินเดียในปี พ.ศ. 2458 การดูแลบริหารภายในเทวสถานจะทำโดยชาวอินเดียและลูกหลานได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อดูแลผลประโยชน์ของวัดแขก มีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับการจัดเตรียมพิธีกรรมค่าใช้จ่ายและจะผลัดกันมาดูแลสำนักงานภายในวัดแขกสีลม เทวสถานนี้เปิดให้บุคคลเข้ามาสักการะบูชาทุกวัน เนื่องจากมีเจ้าหน้าที่และพราหมณ์ที่พักอยู่ภายในวัดแขก

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเทวสถานทั้งที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์และที่วัดแขกสีลมนี้อจะเป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบถึงประวัติความเป็นมาจะมีความแตกต่างกันไม่ว่า ระยะเวลาที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์สำหรับพระนคร ที่ได้สร้างมาเป็นเวลา 200 กว่าปีแล้ว การสร้างสถานที่นี้ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ รูปแบบการสร้างเป็นการสร้างศิลปะแบบไทยในสมัยอยุธยา และคนไทยเองก็เรียกสถานที่แห่งนี้ว่า “โบสถ์” คล้ายกับสิ่งก่อสร้างในวัดทางศาสนาพุทธ ส่วนการสร้างของเทวสถานพระศรีมหาอุมาเทวินั้น สร้างโดยกลุ่มของพ่อค้าชาวอินเดียใต้ที่ได้เข้ามาอยู่ในเมืองไทยในช่วงหลัง และคนไทยเองก็ได้เรียกว่า “วัดแขก” อันหมายถึงสถานที่ประกอบศาสนาของพวก “แขก” ในที่นี้หมายถึงชาวอินเดีย และจากการที่สถานที่นี้มีรูปแบบทาง

สถาปัตยกรรมของทางอินเดียได้อย่างชัดเจน รวมทั้งรูปองค์เทพต่าง ๆ ล้วนได้นำมาจากอินเดียได้ทั้งสิ้น อันต่างไปจากรูปเคารพองค์เทพที่มาอยู่ของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ จะเป็นรูปแบบลักษณะตามแบบไทย ๆ คือ สร้างในสมัยกรุงสุโขทัย แล้วได้ชะลอมาไว้ที่โบสถ์พราหมณ์ ทำให้คนไทยรู้สึกคุ้นชิน และมีกลิ่นอายของความเป็นไทยมากกว่า

พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรม

เทวสถานทั้งสองแห่งนี้จะมีการประกอบพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์ และผู้ที่ทำหน้าที่นี้ก็คือนักบวช สำหรับที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์สำหรับพระนคร(เสาชิงช้า) ผู้ที่ประกอบพิธีเป็นพราหมณ์ราชสำนัก ซึ่งท่านเหล่านี้ได้กล่าวว่าเป็นเพียงผู้สืบทอดศาสนาให้มีอยู่ พราหมณ์เองก็ถือว่าท่านเป็นพราหมณ์ไทย เนื่องจากการที่มีบรรพบุรุษอยู่ในประเทศไทยมาหลายชั่วอายุคน และในปัจจุบันพราหมณ์ราชสำนักได้มีสัญชาติไทยและมีหน้าที่เช่นเดียวกับคนไทย เช่นการเกณฑ์ทหาร การศึกษาตามเกณฑ์บังคับ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการสืบทอดความเป็นพราหมณ์นี้ได้มีการสืบตระกูลมาทางเชื้อสายฝ่ายบิดา พราหมณ์ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์แห่งนี้เป็นข้าราชการสังกัดสำนักพระราชวังฉะนั้นจึงมีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมในราชสำนักตามที่ทางราชสำนักได้มอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ นอกจากนี้พราหมณ์ราชสำนักจะออกไปประกอบพิธีกรรมให้กับหน่วยงานรัฐบาล และประชาชนทั่วไปได้เช่นกัน ทั้งนี้จะมีประชาชนได้มาเชิญพราหมณ์ไปประกอบพิธีกรรมอยู่เป็นประจำ

ส่วนผู้ประกอบพิธีกรรมที่วัดแขกสีลมนั้นก็ถือว่าเป็นพราหมณ์ในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ซึ่งพราหมณ์เหล่านี้คือ พราหมณ์อินเดียที่ได้มีการเดินทางจากอินเดียทางใต้มายังเทวสถานแห่งนี้ สลับสับเปลี่ยนกันทุกปีเพื่อกระทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนา และประกอบพิธีกรรมให้กับชาวอินเดียที่มาอยู่ในเมืองไทยเป็นสำคัญ พราหมณ์อินเดียเหล่านี้จะมีความแตกต่างไปจากคนไทยอย่างชัดเจนคือ เป็นผู้ที่มีผิวคล้ำตามแบบของชาวอินเดียทางใต้ และไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ การสื่อสารกับคนไทยจึงค่อนข้างยากเพราะภาษาที่สามารถสื่อสารกันได้คือ ภาษาอังกฤษ ทำให้ผู้ที่ไปกราบไหว้ที่เป็นคนไทยส่วนหนึ่งรู้สึกว้าวุ่นว่า สถานที่นี้เป็นของชาวอินเดียมากกว่า และอีกอย่างหนึ่งการเข้าไปกราบไหว้ไม่อาจจะกระทำได้โดยตรงเพราะที่นี่มีกฎข้อห้ามมากกว่า คือพราหมณ์จะเป็นผู้นำเอาสิ่งของสักการะไปถวายแด่พระเทวรูปเอง การแต่งกายของพราหมณ์ที่เห็นนั้นจะนุ่งผ้าถุงผืนเดียวเรียกว่า “โรตี” สีเหลืองบ้าง สีส้มบ้าง สีขาว และไม่สวมเสื้อ บนร่างกายมีการจูนเจิมด้วยผงฝุ่นสีแดง และสวมสายธำมรงค์หรือสายยัญโยปวีต สีขาวเจี๊ยงป่าช้า นอกจากนี้แล้วส่วนมากคนทั่วไปจะเรียกว่าเป็น “บัณฑิต” มากกว่า

รูปแบบพิธีกรรม

พิธีกรรมถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของศาสนา เพราะเมื่อมนุษย์มีความหวาดกลัวหรือไม่มีความมั่นใจในการดำรงชีวิต จึงได้มีการประกอบพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อเป็นสื่อกลางติดต่อกับพระ

เจ้า ในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูก็เช่นเดียวกัน ที่มีพิธีกรรมต่างๆ มากมาย ส่วนใหญ่แล้วก็เพื่อเป็นการระลึกถึงความสำคัญขององค์เทพเจ้า และเป็นการแสดงความเคารพในความศักดิ์สิทธิ์ขององค์เทพบ้างก็เป็นการแสดงความขอบคุณ นอกจากนี้มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อขอพรให้ตนเองและครอบครัวมีความสุข ประสบความสำเร็จ ให้นายจากโรคภัยไข้เจ็บ และขอความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ พิธีกรรมต่าง ๆ นี้ทั้งที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์สำหรับพระนคร(เสาชิงช้า) และที่วัดแขกสีลมก็มีพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันอยู่กล่าวคือ

พิธีกรรมที่ประกอบขึ้นที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์สำหรับพระนคร(เสาชิงช้า)

เนื่องจากพราหมณ์ที่เทวสถานแห่งนี้มีฐานะเป็นพราหมณ์สังกัดในสำนักพระราชวัง ถือว่าเป็นข้าราชการ ดังนั้นหน้าที่สำคัญก็คือการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสำนักพระราชวัง ในส่วนของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ และปฏิบัติหน้าที่ตามโบราณราชประเพณีต่าง ๆ สถานที่ประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่จึงกระทำกันในพระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือตามพระตำหนักที่ได้ประกอบพิธี เป็นต้น เมื่อเสร็จพิธีในที่นั้นแล้ว แล้วจึงกลับมาทำพิธีกรรมบางส่วนภายในเทวสถานแห่งนี้ เช่นการเผาถุณฑ์ เป็นต้น ในส่วนของเทวสถานโบสถ์พราหมณ์นั้นได้มีพราหมณ์ที่จัดเวรพลัดเปลี่ยนกันมาดูแลประจำทุกวัน ถึงแม้ว่าจะมีการเปิดประตูหน้าในประชาชนเข้ามาสักการะได้ทุกวัน แต่จะทำการเปิดโบสถ์ทั้งสามเฉพาะวันพฤหัสบดีและวันอาทิตย์ และจากการที่สถานที่แห่งนี้ได้ขึ้นเป็น “โบราณวัตถุสถาน” ของชาติ การจัดทำพิธีกรรมหรือการจัดงานหรือมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงจะต้องมีการแจ้งต่อทางราชการก่อนที่จะมีการดำเนินการใด ๆ ดังนั้นที่นี้จึงไม่มีพิธีประจำวันแต่อย่างใด จะเป็นเรื่องของพราหมณ์แต่ละคนที่ได้ทำการบูชามากกว่า ในส่วนพราหมณ์ที่ดูแลอยู่นั้นเมื่อมาอยู่ที่โบสถ์พราหมณ์ก็จะเข้าไปทำการสักการะองค์เทวรูปพระเป็นเจ้า และถวายดอกไม้ธูปเทียน จากนั้นพราหมณ์ก็จะดูแลความเรียบร้อย ความสะอาดของสถานที่ นอกจากนี้พราหมณ์มีการพูดคุยกับประชาชนที่มาสักการะองค์เทพหรือไม่ก็จะออกไปประกอบพิธีกรรมข้างนอกตามที่ประชาชนได้เชิญมา ถ้าหากว่าในวันนั้นไม่ได้ประกอบพิธีกรรมในสำนักพระราชวัง อย่างไรก็ตามในวันที่มีการเปิดโบสถ์ทั้ง 3 จะมีประชาชนมาสักการะมากเป็นพิเศษ ในวันดังกล่าว การเข้ามายังสถานที่นี้ ผู้ที่มากก็จะซื้อพวงมาลัย ดอกดาวเรือง รูป เทียนเข้ามากราบไหว้องค์เทพแล้วอาจจะมีการสนทนาปรึกษากับพราหมณ์บ้าง บางคนก็ขอให้พราหมณ์ทำพิธีเจิมพระเทวรูปและทำพิธีเบิกเนตร หรือไม่ให้ขอให้พราหมณ์ที่มีความเชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์ตรวจดวงชะตาให้ก็มี

เทวสถานโบสถ์พราหมณ์พระนครแห่งนี้ จะมีพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่สำคัญจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงวันขึ้น 7 ค่ำเดือนยี่ ถึงวันแรม 5 ค่ำเดือนยี่เป็นเวลา 15 วัน คือ พระราชพิธี

ตรียมพาย - ตรีพาย *** และพิธีโกนจุกต่อจากพระราชพิธีนี้ และยังเปิดให้ประชาชนได้เข้ามาร่วมในพิธีกรรมด้วย

นอกจากพิธีกรรมดังกล่าวแล้ว พราหมณ์ราชสำนักยังจะมีการประกอบพิธีตามที่ได้รับมอบหมายมา เช่น พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งพราหมณ์จะมีการสวดพระเวท เบิกแว่นเวียนเทียน พระราชพิธีพิชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรัตนปฏิมา(พระแก้ว) ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พราหมณ์จะอ่านบวงสรวงสังเวศ นอกจากนี้แล้วพราหมณ์ยังจะมีการประกอบพิธีให้กับหน่วยงานราชการ เช่นการเปิดพระรูปบุคคลสำคัญประจำหน่วยงานนั้น หรือพิธีบวงสรวงประจำปี การวางศิลาฤกษ์ต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้พราหมณ์ราชสำนักยังประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า “สังสการ” ให้แก่ประชาชนทั่วไป เช่น การทำขวัญเดือน งานพิธีแต่งงาน งานพิธีทำขวัญนาค งานพิธีบูชาเทพนพเคราะห์ การตั้งศาลพระภูมิ พระพรหม เป็นต้น อีกด้วย

อาจจะกล่าวได้ว่าพิธีกรรมที่พราหมณ์ราชสำนักได้กระทำขึ้นนั้น ที่สำคัญก็คือการประกอบพิธีให้กับราชสำนัก ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับส่วนพระมหากษัตริย์และพิธีที่เกี่ยวข้องกับประเทศชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามพราหมณ์ก็ได้มีการประกอบพิธีกรรมให้กับส่วนราชการด้วยเช่นกัน รวมไปถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลทั่วไปที่ได้มาเชิญให้ประกอบพิธี เท้าที่ได้มีการเก็บข้อมูลในส่วนของพิธีกรรมที่พราหมณ์ได้กระทำ จะเห็นได้ว่าพราหมณ์ยังคงมีหน้าที่อยู่ในสังคมไทยในระดับหนึ่ง นอกเหนือไปจากพิธีหลวงแล้วนั้น พิธีราษฎร์ที่พราหมณ์เหล่านี้ก็ยังคงมีความสำคัญอยู่เช่นกัน และได้ออกไปทำพิธีไม่เว้นแต่ละวันอันจะแสดงถึงบทบาทของพราหมณ์ที่ยังมีอยู่จนถึงปัจจุบัน

พิธีกรรมทางศาสนาของเทวสถานพระศรีอุมมาเทวี

ที่วัดแขกสลมนั้นจะมีพิธีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูโดยตรง ทั้งนี้ก็อาจเป็นเพราะพราหมณ์ หรือบัณฑิตที่ประจำอยู่ที่เทวสถานแห่งนี้ มีหน้าที่สำคัญก็คือการประกอบพิธีกรรมประจำเทวสถานเพียงอย่างเดียว หน้าที่ต่าง ๆ จึงอยู่ภายในขอบเขตของเทวสถานเท่านั้น มิได้มีการออกไปประกอบพิธีกรรมให้แก่บุคคลภายนอกหรือคนไทย พิธีกรรมส่วนใหญ่มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องในศาสนาเท่านั้น และรูปแบบของพิธีกรรมมีลักษณะเช่นเดียวกันกับที่ประเทศอินเดีย เพราะมีพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีมาจากอินเดียโดยตรง การจัดพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นก็จะดูตามปฏิทินอินเดียที่เรียกว่า “ปัญจางค์” ดังนี้

*** ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก, หน้า 264 .

พิธีกรรมประจำวัน จะมีช่วงเวลาตั้งแต่เช้าจนถึงค่ำ เริ่มตั้งแต่ตอนเช้าจะต้องทำพิธีบูชาองค์เจ้าแม่ศรีมหาอุมาเทวี ทำพิธีสงฆ์องค์เทพพร้อมกับการแต่งองค์เทพ และเริ่มทำการสวดมนต์บูชาตอนเช้า ช่วงเที่ยงสวดมนต์และทำการถวายอาหารเจ ต่อมาช่วงบ่ายจะมีการสงฆ์ ตอนเย็นมีการสวดมนต์และมีการถวายอาหารอีกครั้งหนึ่งค่ำ จากนั้นจะทำพิธีปิดเทวาลัยเป็นอันเสร็จพิธีประจำวัน

นอกจากนี้ในวันศุกร์ซึ่งถือว่าเป็นวันชุมนุมเทพ และตรงกับวันประสูติขององค์เจ้าแม่ศรีมหาอุมาเทวีก็จะมีพิธีบูชาเป็นพิเศษ คือ มีการเพิ่มเครื่องบูชาในการสงฆ์มีการเพิ่มเครื่องหอม เช่นน้ำผึ้งและน้ำดอกไม้ เป็นต้น จะมีการสวดมนต์พิเศษในช่วงเวลา 18.00 - 19.00 น. โดยจะมีพราหมณ์และบรรดาลูกศิษย์จะร่วมกันสวด (โดยมากเป็นชาวอินเดียสังเกตจากความเข้าใจในภาษาและลักษณะทางกายภาพ) ในระหว่างที่สวดมนต์ทุกครั้งพราหมณ์จะมีการสั่นกระดิ่งเพื่ออัญเชิญเทพเช่นกัน และมีการประกอบพิธีในทุก ๆ วันขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งถือเป็นวันพระใหญ่หรือ อมาวสีดิถี คือการทำพิธีบูชาองค์เจ้าแม่ศรีมหาอุมาเทวีเป็นประจำ มีการถือศีล กินเจ มีการก่อกองไฟ สงฆ์องค์เทวรูปองค์เจ้าแม่ศรีมหาอุมาเทวีและจะมีการแจกขนมที่ผ่านพิธีให้แก่คนที่มาร่วมพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคล

นอกจากพิธีดังกล่าวที่จัดขึ้นเป็นประจำวัน ประจำสัปดาห์แล้ว จะมีพิธีกรรมในรอบปีตามปฏิทินอินเดียในการกำหนดวันประกอบพิธี เช่น พิธีไต่ปางกัล หรือพิธีฉลองหลังการเก็บเกี่ยวของชาวอินเดีย พิธีไต่ปฐมี คือพิธีบูชาพระขันธกุมาร พิธีมหาศิวะราตรี คือ พิธีบูชาพระศิวะ พิธีบังคูนอุที่รัม คือ พิธีแต่งงานของพระขันธกุมารกับวัลลีย์และเดวานัย มีการก่อกองไฟและสงฆ์องค์เทพ พิธีฤกษ์ณะชยันตี คือพิธีฉลองการประสูติของพระกฤษณะ พิธีวินายกะสดุติ คือพิธีฉลองการประสูติของพระพิฆเนศวร พิธีบูชาองค์พระพิฆเนศวร พิธีนราตรี หรือเทศกาลทศนรา เป็นพิธีที่สำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุดของเทวสถานแห่งนี้ ถือว่าเป็นช่วงที่องค์เทพและองค์เจ้าแม่ศรีมหาอุมาเทวีจะเสด็จมารับการคารวะบูชาเป็นเวลา 9 วัน 9 คืน โดยทุกวันจะมีพิธีสวดปลุกเสกร่ายพระเวทตลอดเช้า กลางวัน และในตอนเย็น จะมีการสวดมนต์และสั่นกระดิ่งเชิญองค์เทพพร้อมถวายเครื่องบูชาต่าง ๆ ซึ่งในแต่ละคืนนั้นจะมีการทำพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงขององค์เจ้าแม่ศรีมหาอุมาเทวีในปางต่าง ๆ คือ คืนที่ 1-3 เป็นปางพระแม่ปารวตี(บรรพตี) ผู้มีความสุขและเมตตา คืนที่ 4 - 6 เป็นปางพระลักษมีและคืนที่ 7-9 เป็นปางพระแม่อุมา โดยในแต่ละคืนในแต่ละปางนั้นจะประทับอยู่บนอะไร เชื่อว่าเมื่อทำพิธีนี้เสร็จแล้วจะได้รับความศักดิ์สิทธิ์ทางกายและใจ ผู้ที่มาร่วมในพิธีก็จะได้รับการอวยพรจากองค์เทพอันเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว พิธีวิชัยทัสมิ เป็นพิธีต่อเนื่องมาจากพิธีนราตรีจะเป็นวันที่บรรดาลูกศิษย์ สถานุศิษย์เฉพาะที่เป็นชายอาสาเป็นช่างทรงเพื่อให้องค์เทพเจ้ามาประทับทรง ทั้งนี้ผู้ที่จะเป็นช่างทรงต้องถือศีลกินเจและปฏิบัติตนตามที่ได้ระบุไว้ในคัมภีร์พระเวทอย่างเคร่งครัด ในวันพิธีช่างทรงจะแต่งกายตามลักษณะขององค์เทพ เช่น คนทรงขององค์เจ้าแม่ศรีมหาอุมาเทวีจะต้องนุ่งผ้าใหม่ที่ย้อมด้วยน้ำขมิ้น วิธีการนุ่งโจงกระเบนแบบอินเดียและจัดแต่งอย่างสวยงาม ส่วนท่อนบนไม่สวมอะไรคล้องแต่พวงมาลัยที่มีดอกดาวเรืองและมะนาวร้อยอยู่ และจะทูน(วางไว้บนศรีษะ) หม้อทองเหลืองภายในหม้อจะบรรจุด้วย

ทราย น้ำ พวงมาลัยดอกไม้สด พร้อมทั้งแสดงท่ารำรำไปด้วย ส่วนคนทรงของเจ้าแม่กาลีที่ถือกันว่า เป็นผู้ที่มีความโหดร้ายเมื่อโกรธในยามวิกาล ร่างทรงจะแต่งกายโดยสวมกาวาตีที่ทำด้วยโครงเหล็กที่ ประดับประดาด้วยหางนกยูงกับดอกไม้ นานาชนิดบนศีรษะ ส่วนคนทรงของพระขันธกุมารจะใช้เหล็ก แหลมที่มีลักษณะเป็นศรของเหลือองแทงทะลุแก้มและลิ้น จากนั้นก็ใช้เบ็ดที่ห้อยด้วยมะนาวเกี่ยวตามตัว เมื่อองค์เทพประทับร่างทรงเรียบร้อย ก็จะออกแห่ไปตามถนน ซึ่งจะมีบรรดาสานุศิษย์ต่างจัดโต๊ะมาตั้ง รับองค์เทวรูปและชบวนแห่ พร้อมกับนำเอาเครื่องมาบูชาแด่องค์เทพเจ้า ทั้งก็เพื่อขอพรและเพื่อความ เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว พิธีกาตีโกตีปี่ม หรือพิธีเผาโบลานเพื่อบูชาองค์เทพเจ้าต่างๆ แล้ว เอาแก้วจากโบลานที่เผานำมาติดที่ประตูบ้าน หรือนำมาเจิมหน้า เพราะเชื่อว่าสามารถป้องกันภัย อันตรายได้ ลบล้างสิ่งไม่ดีในชีวิตออกไปได้ เป็นต้น พิธีต่าง ๆ เหล่านี้จะมีการปฏิบัติเป็นประจำทุกปี ส่วนมากแล้วผู้ที่เข้าร่วมส่วนใหญ่จะเป็นชาวอินเดีย

ในส่วนพิธีกรรมเมื่อมาพิจารณารูปแบบของเทวสถานทั้งสองแห่งจากกล่าวได้ว่า ที่เทวสถาน โบสถ์พราหมณ์สำหรับพระนครนั้นจะมีการประกอบพิธีกรรมภายในโบสถ์น้อยกว่าที่วัดแขกสีลม สาเหตุ อย่างหนึ่งก็เพราะหน้าที่ของพราหมณ์จะอยู่ที่การประกอบพิธีในสำนักพระราชวังในสวนพระองค์ และ พราหมณ์จะไปประกอบพิธีกรรมข้างนอกมากกว่าตามที่ได้รับเชิญมาจากหน่วยงานราชการ พ่อค้าเอกชน ประชาชนทั่วไป พิธีกรรมที่ได้ประกอบขึ้นนั้น ส่วนใหญ่จะกระทำเป็นพิธีสังสการ คือพิธีที่เกี่ยวกับชีวิต หรือพิธีที่สร้างความเจริญมั่นคงให้กับผู้ประกอบการ เช่น การยกเสาเอก การวางศิลาฤกษ์ การยกศาล พระภูมิ พระพรหม พราหมณ์ท่านหนึ่งได้กล่าวว่า พิธีของพราหมณ์หลวงนั้นก็เข้าไปในการสร้างขวัญ กำลังใจในระดับมวลชน เช่นพิธีที่เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ และเพื่อความเจริญของบ้านเมือง การ ทำพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น แม้กระนั้นก็ตามพราหมณ์ราชสำนักที่เทวสถานโบสถ์ พราหมณ์ก็ยังได้มีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในศาสนาพราหมณ์เช่นเดียวกัน จัดเป็นพิธีใหญ่ ประจำปี คือพระราชพิธีตรียมพวายุ - ตรีพวายุ เป็นการรับองค์เทพเจ้ามาสู่มนุษย์โลก และเป็นงานปี ใหม่ของพราหมณ์ และมีพิธีโกนจุกด้วยในตอนท้ายพิธี อย่างไรก็ตามในการจัดงานของพราหมณ์ราช สำนักก็ยังคงได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ได้พระราชทานเงินบริจาคให้ทุกปี อัน แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกันระหว่างพราหมณ์ราชสำนักกับทางราชการ ในทางกลับกัน การประกอบพิธีกรรมที่ได้จัดมีขึ้นที่วัดแขกสีลม ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูทาง อินเดียได้แทบทั้งสิ้น ไม่ว่าพิธีประจำวันที่ได้มีการสวดมนต์ สรงน้ำ และถวายอาหาร แด่องค์เทพ วัน ละหลายเวลา ที่เป็นเช่นนี้ได้ก็เพราะการที่วัดแขกสีลมได้นำเอาวิธีการปฏิบัติมาจากทางอินเดียได้โดยตรง และการที่มีพราหมณ์พักอาศัยภายในบริเวณวัดแขกนั้นทำให้พราหมณ์ได้กระทำพิธีได้เป็นอย่างดี และที่ชัดเจนมากก็คือพิธีกรรมประจำที่มีพิธีที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกเดือน แต่ก็มีพิธีที่สำคัญก็คือ พิธีว ราชตรี หรือเทศกาลทศนรา ที่มีการฉลองกันเป็นที่ครึกครื้น มีผู้คนเข้าร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก มีการ แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ผ่านร่างทรงขององค์เทพแต่ละองค์ ได้สร้างความหวาดเสียวและสร้างความ

ศรัทธาให้เกิดแก่บรรดาสาธุศิษย์ อย่างไรก็ตามการที่วัดแขกสีลมมีพิธีกรรมต่าง ๆ มากมายได้ ก็เพราะยังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มคนอินเดียด้วยกันเอง แม้ว่าส่วนหนึ่งจะมีคนไทยเข้าไปไหว้สักการะบูชาอยู่ แต่ก็เพียงส่วนน้อย นอกจากนี้ยังได้มีการบริจาคและมีการจัดการภายในวัดแขกเองนั้นมีการจัดขายดอกไม้เครื่องสักการะต่างๆ มีการให้เช่าบูชาของค์เทพ มีการรับบริจาคในการบำรุงสถานที่ด้วย

กลุ่มบุคคลที่เข้ามาสักการะบูชา

จากการที่สังคมไทยได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีความอิสระในการนับถือศาสนาต่างๆ ได้นั้น เพราะในสังคมไทยนั้นกลุ่มคนหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ ดังนั้นจึงได้มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากมายที่ได้แพร่กระจายเข้ามาอันเป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากชนกลุ่มหนึ่งไปยังชนอีกกลุ่มหนึ่ง ดังเช่นวัฒนธรรมของอินเดียที่ได้แพร่กระจายเข้ามาสู่สังคมไทยมาเป็นนานแล้ว การเข้ามาก่อตั้งศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ไม่เพียงแต่ชาวอินเดียที่เคารพนับถือกราบไหว้บูชาและขอพรของค์เทพในศาสนาพราหมณ์เท่านั้น คนไทยเองก็ได้รับเอาอิทธิพลความเชื่อในองค์เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์มาด้วย เช่น พระอิศวร พระพิฆเนศวร พระแม่ศรีอุมาเทวี พระนารายณ์ พระพรหม เป็นต้น ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์และสามารถที่จะขอสิ่งที่ปรารถนาจากองค์เทพ จึงได้มีการนับถือ และได้มีการบอกเล่าต่อกันมาในด้านความศักดิ์สิทธิ์ขององค์เทพ จึงทำให้มีคตินับถือกันมาก ดังเช่นที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์สำหรับพระนคร(เสาชิงช้า) และที่เทวสถานพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดแขกสีลม) ก็ได้มีผู้คนให้ความเชื่อถือศรัทธาเป็นจำนวนมาก จากการที่ผู้ศึกษาได้เก็บข้อมูลโดยการสังเกตการณ์ในการเข้าร่วมพิธีกรรมของกลุ่มผู้มาร่วมพิธีกรรมทั้งสองแห่งพบว่า กลุ่มบุคคลที่มาสักการะบูชานั้นจะมีลักษณะที่เหมือนกันคือ ส่วนใหญ่แล้ววัตถุประสงค์ที่มานั้นมิได้มาเพื่อศึกษาหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู แต่เป็นการมาเพื่อขอพร ขอความช่วยเหลือจากองค์เทพเจ้ามากกว่า และจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มาสักการะบูชาของค์เทพเจ้าที่เทวสถานทั้งสองกล่าวว่า องค์เทพเจ้าแต่ละองค์จะประทานพรต่างกันไป คือขอพรจากพระอิศวร ที่ถือว่าเป็นเทพที่โปรดประทานพรโดยทั่วไปอยู่เสมอ และมองว่าการบูชาเจ้าแม่อุมาเทวีถือว่าเป็นเทพเจ้าที่มีเมตตาต่อคนทั่วไป จะประทานพรมงคลและทรงขจัดความชั่วร้าย จึงมีผู้นิยมขอให้ตนมีโชคลาภ มีสุขภาพที่แข็งแรง ช่วยให้กิจการค้ารุ่งเรือง ปัญหาเกี่ยวกับการเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะหมดไป ผู้ที่นับถือเทพทั้งสององค์นี้ ส่วนมากจะประชาชนทั่วไป ส่วนนักเรียน นักศึกษา นักแสดง หรือผู้ที่ทำงานเกี่ยวกับศิลปะทั้งหลาย จะนิยมขอพรจากพระพิฆเนศวร เพราะถือว่าเป็นเจ้าแห่งศิลปะและเป็นเทพที่มีความฉลาดปราดเปรื่องสามารถขจัดอุปสรรคได้ทั้งปวง ส่วนพ่อค้านักธุรกิจ หรือเจ้าของกิจการต่าง ๆ นิยมบูชาหรือมีศาลพระพรหม เพราะถือว่าพระพรหมเป็นเทพผู้สร้าง จะได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ ให้กับตนและกิจการ

กลุ่มคนที่มาสักการะของค์เทพเจ้าที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ จะมีทุกเพศทุกวัยและหลากหลายอาชีพมีทั้งนักธุรกิจ ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ พ่อค้าแม่ขาย นักเรียน นักศึกษา รวมไปถึงนักร้อง

นักแสดง นอกจากนี้บางครั้งก็ได้มีบุคคลที่มีชื่อเสียงในวงสังคมมาสักการะองค์เทพเจ้าด้วย ในบางวันก็จะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมาเยี่ยมชมสถานที่ด้วย จำนวนของผู้ที่มาสักการะที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์แห่งนี้ ถ้าเป็นในวันธรรมดาที่ไม่ได้มีการเปิดโบสถ์จะมีประมาณ 50-70 คน แต่ถ้าเป็นวันหยุดสุดสัปดาห์มีการเปิดโบสถ์ และถือว่าเป็นวันดี วันครู และเป็นวันเกิดของพระพิฆเนศวรจะมีผู้มาสักการะมากขึ้น และในวันอาทิตย์ได้มีการเปิดโบสถ์ทั้งสามเช่นกัน จะมีจำนวนคนมาสักการะประมาณ 100 - 150 คน และในช่วงหลังมานี้จะมีจำนวนคนมาสักการะมากขึ้น ยิ่งถ้าหากว่าเดือนใดที่มีการสอบแข่งขันกันมาก เช่นการสอบเข้ามหาวิทยาลัยจะมีนักเรียนมากราบไหว้กันมาก¹³ และจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้ที่เข้ามาสักการะเมื่อมาถึงเทวสถานแล้วจะทำการซื้อพวงมาลัยดอกดาวเรืองพร้อมรูปเทียนบูชา ในกรณีที่มาตรงกับวันที่ไม่ได้ทำการเปิดโบสถ์พราหมณ์ทั้งสามแห่งนั้น ผู้ที่มาสักการะก็จะเข้ามาทำกรูชาบริเวณด้านนอกแทน ก็จะมีกรูชาขององค์เทพที่หน้าโบสถ์พระอิศวรจะมีมณฑิยร์เล็ก ๆ มีบ่อน้ำเล็ก ๆ ล้อมรอบจะประดิษฐานเทวรูปพระพรหมด้านหน้าที่มีแท่นสำหรับกราบไหว้ และมีราวเหล็กสำหรับแขวนพวงมาลัย จากนั้นผู้สักการะอาจจะไปไหว้องค์พระพิฆเนศวรที่สถานพระพิฆเนศวร และพระนารายณ์ที่สถานพระนารายณ์ การบูชาก็กระทำได้โดยการจุดรูปเทียนบูชา แล้ววางสิ่งของบูชาไว้บนโต๊ะด้านนอก ถ้าผู้สักการะบูชาในวันที่ไม่ได้เปิดโบสถ์ให้ประชาชนเข้าไปได้นั้น ผู้ที่มาก็จะเดินเข้าไปภายในโบสถ์จุดรูปเทียนแล้วมานั่งบนตั่งไม้บริเวณหน้าแท่นพระเทวรูปมีการกราบจำนวน 3 ครั้งคล้ายกับการกราบพระพุทธรูป และถวายสิ่งของต่าง ๆ เช่น พวงมาลัย มะพร้าวอ่อน น้ำมีบางรายที่ถวายนมกลองด้วย(คาดว่าจะมากรกว่ามีชาวเทวรูปตีนมในช่วงก่อนหน้านี) เป็นต้น ผู้ที่มาสักการะบางคนจะมีการนั่งสมาธิด้วยก็ได้เพราะภายในโบสถ์นั้นจะมีความเงียบสงบ จากนั้นผู้มาสักการะบูชาก็อาจมีการสนทนากับพราหมณ์ ซึ่งบางครั้งพราหมณ์ก็รับฟังปัญหาต่าง ๆ และได้ช่วยแก้ไขปัญหานั้นให้ด้วย ส่วนใหญ่พราหมณ์ก็จะแนะนำให้มีการสวดมนต์เพื่อว่าจิตใจจะได้สงบ หรือไม่ก็แนะนำให้ไปทำบุญสะเดาะเคราะห์ตามวัดต่าง ๆ บางรายก็จะมีปรึกษาในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บพราหมณ์ที่รับฟังปัญหาได้แนะนำให้ทำการฝึกโยคะศาสตร์ โดยที่ทางอากาศกรมวัฒนธรรมไทยการตมมีที่ตั้งที่บริเวณซอยข้างอนุเสาวรีย์ประชาธิปไตย ได้ทำการสอนโยคะให้แก่ผู้ที่สนใจ การเข้ามาสักการะองค์เทพเจ้าที่สถานที่แห่งนี้จะเน้นถึงความสงบร่มเย็นเป็นสำคัญเพื่อให้ผู้ที่เกิดความสบายใจ และจากการสังเกตผู้ที่เดินผ่านไปมาหน้าโบสถ์พราหมณ์ ถ้าไม่ได้เข้ามาไหว้ภายในโบสถ์ก็จะยกมือไหว้จากข้างนอกเป็นการให้ความเคารพต่อองค์เทพในเทวสถาน จากการสอบถามผู้มาสักการะถึงเหตุผลที่มากกราบไหว้องค์เทพที่โบสถ์พราหมณ์แห่งนี้ได้กล่าวว่า ตนเองมีความรู้สึกที่นี้สามารถที่จะผสมผสานกับศาสนาพุทธได้เป็นอย่างดี การประกอบพิธีกรรมมีลักษณะนุ่มนวล และบางครั้งพิธีกรรมบางพิธีก็ได้มีส่วนของ

¹³ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายน้อยและนางแก้ว คนขายพวงมาลัยและเครื่องสักการะที่หน้าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ เมื่อวันที่ 26 มกราคม และวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2540

ศาสนาพุทธเข้ามาพร้อมด้วย เช่น ในพิธีโกนจุกที่ได้มีการนิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์ให้เด็กและผู้ปกครองได้ ฟังธรรมกัน เป็นต้น และพิธีกรรมที่โบสถ์พราหมณ์ไม่เป็นการแสดงอิทธิฤทธิ์แต่อย่างใด เพราะพราหมณ์เหล่านี้เป็นพราหมณ์หลวง ส่วนใหญ่จะเป็นการอ่านบทโคลงของพราหมณ์ ซึ่งคล้ายกับศาสนาพุทธที่มีพระสงฆ์สวดมนต์ในการประกอบพิธีต่าง ๆ จึงทำให้ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธที่เข้าไปกราบไหว้บูชา มีความรู้สึกกลมกลืนกันไปได้

ในส่วนของกลุ่มคนที่มาสักการะบูชาของคหบดีเจ้าที่วัดแขกสีลมนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะมีนักธุรกิจ และพนักงานบริษัทเอกชน รวมไปถึงผู้ที่อยู่อาศัยบริเวณนี้ด้วย เท่าที่สังเกตส่วนมากจะเป็นหญิงมากกว่าชายและช่วงที่จะมาไหว้คือในช่วงกลางวันหรือในช่วงเย็นที่มีความสะดวก กลุ่มคนจะมีมากในวันศุกร์เพราะในวันนี้ถือว่าเป็นวันชุมนุมเทพ จะมีผู้เดินทางมากกราบไหว้กันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวอินเดียที่อาศัยทำงานอยู่ในกรุงเทพมหานคร จะมากกราบไหว้กันมากซึ่งก็คือโอกาสเป็นการพบปะสังสรรค์กันด้วย นอกจากนี้ก็ยังมีผู้ที่ ผ่านไปมาบ้างก็ตั้งใจที่จะมากกราบไหว้ จากการสังเกตพฤติกรรมของคนที่มาสักการะบูชาที่วัดแขกนั้น เมื่อเข้าถึงบริเวณหน้าด้านขวาจะมีร้านจัดจำหน่ายรูปเทียนและเครื่องบูชาต่าง ๆ ได้แก่ กล้วย นม ดอกไม้ น้ำมัน เข้าไปยังภายในวัดจะมีองค์เทพเจ้าที่สำคัญได้แก่เจ้าแม่ศรีมหาอุมาเทวี พระพิฆเนศวร เป็นต้น ผู้ที่มีความศรัทธาต่อองค์เทพได้นั้นก็จะเข้าไปกราบไหว้ต่อหน้า แต่จะไม่สามารถส่งถวายได้จะมีพราหมณ์มายืนคอยกำกับและรับของจากผู้ที่มาสักการะอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้พราหมณ์ก็ได้มีการสังเคราะห์บูชาต่อองค์เทพด้วยเมื่อผู้สักการะได้กราบไหว้บูชาเรียบร้อยแล้วก็จะรับน้ำมันและการอวยพรจากพราหมณ์ ส่วนมากแล้วคนไทยจะไม่ได้สนทนากับพราหมณ์อินเดียเหล่านี้เลย เพราะไม่สามารถสื่อสารกันได้เนื่องจากเจ้าหน้าที่และพราหมณ์พูดภาษาไทยไม่ค่อยได้ และพราหมณ์เองนั้นจะอยู่ที่เมืองไทยในระยะไม่นานนักก็จะต้องเดินทางกลับอินเดีย ความสัมพันธ์ระหว่างพราหมณ์และเจ้าหน้าที่กับผู้ที่มาสักการะบูชาไม่อาจจะเชื่อมกันได้เพราะอุปสรรคในด้านภาษา แต่ปัญหานี้จะหมดไปถ้าหากว่าผู้สักการะเป็นชาวอินเดียเหมือนกัน ดังนั้นกลุ่มคนไทยที่มาสักการะบูชาที่วัดแขกสีลมแห่งนี้จะลักษณะของการมากกราบไหว้ เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว และเมื่อเกิดปัญหาที่มีความทุกข์ก็จะมาขอให้องค์เทพช่วยเหลือ นอกจากนี้แล้วการที่วัดแขกสีลมเปิดให้ประชาชนได้เข้ามาสักการะบูชาที่วัดแขกจะเปิดทุกวัน เพราะมีพราหมณ์และเจ้าหน้าที่อยู่ประจำ ประกอบกับสถานที่ตั้งอยู่ในย่านใจกลางเมืองการเดินทางไปมาได้สะดวก จากการสอบถามผู้ที่มาสักการะองค์เทพว่ามีความเชื่อเกี่ยวกับองค์เทพอย่างไรนั้น ส่วนใหญ่เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์และความอิทธิฤทธิ์ขององค์เทพที่วัดแขก ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีพิธีนวราตรี หรือที่เรียกกันว่างานแห่เจ้าแม่กาลีสวดีวัดแขกสีลม คนทรงขององค์เทพต่าง ๆ เมื่อเอาเหล็กแหลม ตะขอนหรือเบ็ดเกี่ยวตามร่างกายก็ไม่แสดงความเจ็บปวด ทำให้มีคนเชื่อถือกันมากว่ามีความศักดิ์สิทธิ์

อย่างไรก็ตาม จากความคิดเห็นของผู้ที่มาสักการะ พวกเขามองว่าสถานที่ทั้งสองที่เป็นสถานที่ทางศาสนา แต่ที่วัดแขกสีลมจะมีความชัดเจนมากกว่าว่าเป็นศาสนาของชาวอินเดีย จากการที่มีอาคาร

เป็นแบบอินเดีย และมีพราหมณ์มาจากอินเดียโดยตรงและผู้ที่มากราบไหว้ส่วนใหญ่ก็เป็นชาวอินเดีย และการประกอบพิธีกรรมของวัดแขกสีลมจะเน้นอิทธิฤทธิ์ปาริหารย์มากกว่า ส่วนที่โบสถ์พราหมณ์ (เสาชิงช้า) นั้นมี “ความเป็นไทย” มากกว่าทั้งจากความสงบรวมรื่นของสถานที่ รูปแบบอาคารคล้ายกับวัดในพุทธศาสนามากกว่า และผู้ที่ดูแล ประกอบพิธีกรรมก็คือพราหมณ์ราชสำนักที่ทำพิธีให้กับหลวง และมองว่าพราหมณ์ก็คล้ายกับคนไทย พูดภาษาไทย ผู้ที่มาสักการะสามารถพูดคุยได้ แต่สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ กลุ่มที่มาสักการะนี้มองว่าทั้งสองแห่งนี้จะเป็นที่พึ่งมืองค์เทพที่ตนสามารถขอพร หรือขอให้ช่วยขจัดปัดเป่าความทุกข์ใจ อากาศโรคนภัยไข้เจ็บ ถ้าสามารถแก้ไขได้ท่านก็จะช่วย การรับรู้ถึงความศักดิ์สิทธิ์ที่องค์เทพเจ้ามีเมื่อคนได้มีการบนบานศาลกล่าวแล้วประสบผลสำเร็จก็ยิ่งทำให้ชื่อเสียงของเทพต่าง ๆ แผ่ขยายออกไป

พราหมณ์ราชสำนัก : รูปธรรมของการผสมผสานกันระหว่างพุทธกับพราหมณ์ในสังคมไทย

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอไปแล้วในบทก่อนๆ จะเห็นได้ว่าบทบาทของพราหมณ์ราชสำนักที่มีต่อสังคมไทยนั้นเป็นบทบาทในฐานะที่เป็น “ผู้นำทางพิธีกรรม” และในการประกอบพิธีหลายๆอย่างของพราหมณ์ก็จะมีพระสงฆ์ทางพุทธศาสนาเข้าร่วมด้วย ในแง่นี้จึงเป็นลักษณะที่เรียกว่าการผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ ทั้งนี้หากเราจะย้อนไปมองตั้งแต่อดีต เราจะพบว่าระบบความเชื่อทางศาสนาในประเทศต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีระบบรวม คือมีทั้งความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีปรัชญาหลักๆคือการเวียนว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรม ความเชื่อของศาสนาพุทธซึ่งมีความเชื่อในหลักกรรม และความเชื่อทางไสยศาสตร์ซึ่งเกี่ยวกับอิทธิพลของผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เรียกว่าประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน คือพราหมณ์ พุทธและผี(ไสยศาสตร์) ในสมัยที่มีการแบ่งแยกเป็นอาณาจักรต่างๆ เช่น อาณาจักรจัมปา อาณาจักรเจนละ อาณาจักรล้านนา อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีเกษตร ปรากฏว่ามีพราหมณ์อีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีวิชาความรู้ทางโหราศาสตร์ ได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของเจ้าผู้ปกครองอาณาจักร มีผลทำให้ผู้มีอิทธิพลในการบริหารประเทศ และมีส่วนในการเผยแพร่พิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะพราหมณ์เหล่านี้(พราหมณ์ราชสำนัก-ผู้ศึกษา) มีหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วย ผลก็คืออิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ได้แผ่กระจายเข้ามาในสังคมพุทธศาสนาอีกระลอกหนึ่ง และมีอิทธิพลให้เห็นอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้¹⁴

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าศาสนาพุทธโดยทั่วไป อาจจะแยกออกได้เป็น 2 แบบ คือ ศาสนาพุทธตามหลักพระคัมภีร์ตามคำสั่งสอนของพระศาสดา (doctrinal Buddhism) และศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน (popular Buddhism) คือแบบที่ผสมผสานกับความเชื่ออย่างอื่น จนชาวบ้านแยกกันไม่ได้ว่าส่วนไหนมาจากศาสนาพุทธแท้ ๆ ผู้ที่สนใจในเรื่องนี้จริง ๆ จึงจะยอมเสียเวลามาพินิจพิจารณาว่าส่วนไหนมาจาก

¹⁴ อมรา พงศาพิชญ์, *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 45-46.

ภาพที่ 38 ภาพการผสมผสานระหว่างพุทธกับพราหมณ์ในพิธีกรรมของสังคมไทย ดูจะเป็น
ภาพที่พบเห็นได้ทั่วไป

ระบบความเชื่ออะไร ข้อแตกต่างระหว่างความเชื่อตามหลักคัมภีร์กับความเชื่อระดับชาวบ้านนี้เป็นเรื่องธรรมดา การวิเคราะห์ศึกษาพุทธศาสนาในระยะหลังนี้ได้มีการแบ่งแยกศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และการเชื่อในผีสางเทวดาเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา ยิ่งทางด้านพิธีกรรมจะเห็นว่าพิธีกรรมที่ปฏิบัติตามกันอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์มากกว่าศาสนาพุทธ ประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีแต่งงาน งานศพ ชี้น้ำบ้านใหม่ เป็นต้น มิใช่ส่วนประกอบของพุทธศาสนา แต่เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาต่าง ๆ ที่มีมาแต่อดีต ทำให้เกิดการผสมระหว่างพิธีกรรมของศาสนาต่างๆ และมีการรวมเอาพิธีกรรมของศาสนาหลายศาสนามาได้ด้วยกัน ซึ่งอาจจะเป็นการพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ได้ผลมากที่สุด และหรือเป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเพื่อรักษาไว้ทั้งสองอย่าง แบบเดียวกับการเปลี่ยนแปลงในพิธีศพของคนจีนในระยะหลังนี้ที่มีการรวมพิธีกรรมแบบไทยและแบบจีนไว้ด้วยกัน มีการสวดศพในตอนกลางคืน มีการเผากระดูก และใช้พิธีฝังศพแทนพิธีเผาศพ พิธีกรรมต่าง ๆ ในสมัยโบราณในระยะที่มีการผสมระหว่างพิธีกรรมพุทธ พิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อในด้านไสยศาสตร์จะเกิดขึ้นในทำนองเดียวกันนี้และในที่สุดกลายเป็นพิธีกรรมของไทยไป เหตุนี้เองจึงทำให้คนไทยมีความรู้สึกผูกพันกับพราหมณ์ผู้ประกอบพิธี

อนึ่งแม้ว่าการดำรงอยู่ของพราหมณ์ราชสำนัก จะเป็นเสมือนตัวแทนของ “ร่องรอยทางวัฒนธรรมอินเดีย” ในสังคมไทย แต่ก็ไม่ควรที่จะสรุปว่ารูปแบบของสังคมวัฒนธรรมไทย เป็นเพียงส่วนขยายของระบบสังคมหรือวัฒนธรรมอินเดีย โดยไม่ให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม (indigenous culture) ในฐานะที่มีส่วนหล่อหลอมให้เกิดรูปแบบทางสังคมวัฒนธรรมของไทย ดังนั้นการที่จะเข้าใจในกระบวนการแพร่กระจายของวัฒนธรรมอินเดียสู่สังคมไทย เราจะต้องตระหนักว่าสิ่งที่เข้ามาจริงๆ จะเป็นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม (individual traits) มากกว่าจะเป็นระบบหรือสถาบันที่มีความเกี่ยวพันกันทั้งระบบ ที่จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเมื่อเข้าไปประสานสัมพันธ์กับระบบสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่น

การดำรงอยู่ของพราหมณ์ราชสำนัก : วิเคราะห์ในแง่ของการปรับตัวของสังคมไทยสมัยใหม่ โดยมีศาสนาเป็นกลไกสำคัญ

ในสภาพการณ์ปัจจุบัน สังคมไทยนอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมแล้ว ในแง่ของศาสนาก็มีการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน ดังที่อมรา พงศาพิชญ์ (2534) ได้กล่าวไว้ว่า ปัจจุบันสังคมไทยอยู่ในระยะของการปรับเปลี่ยนทางศาสนา หรืออาจเรียกได้ว่ากำลังอยู่ในช่วงของการปฏิรูปศาสนา (reformation) และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็มีความเป็นไปได้อยู่ 2 ทางใหญ่ คือ¹⁵

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 211-212.

1. การเกิดสำนักต่างๆมากขึ้น เมื่อประชาชนมีเสรีภาพมากขึ้น ตราบใดที่สำนักที่จัดตั้งขึ้นใหม่ มุ่งประกาศศีลธรรมและมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในระดับปัจเจกบุคคล โดยไม่มีเรื่องของการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง และไม่ทำตัวให้เป็นที่น่าระแวงสงสัยของฝ่ายบ้านเมือง สำนักต่างๆก็เกิดขึ้นและอยู่ได้

2. รัฐบาลจัดตั้งศาสนาพลเมืองได้ในรูปแบบที่มั่นคงถาวรพอสมควร เพื่อสร้างเสถียรภาพให้กับรัฐ และช่วยเป็นที่ยึดเหนี่ยวของประชาชนทั่วไป

สำหรับกรณีการดำรงอยู่ของพราหมณ์ราชสำนักในสังคมไทยนั้น อาจวิเคราะห์ได้ตามรูปแบบที่หนึ่ง กล่าวคือ จากการศึกษาพบว่าปัจจุบัน มีบุคคลจำนวนมากที่เริ่มให้ความสนใจในพิธีกรรมตามแบบพราหมณ์เพื่อการดำรงชีวิตประจำวันของตน บุคคลเหล่านี้มีทั้งพ่อค้า นักธุรกิจ ประชาชนทั่วไป ตลอดจนกลุ่ม “ร่างทรง” ที่มาขอรับบริการ

ในแง่หนึ่ง การที่ศรัทธาความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์มีบทบาทอย่างเด่นชัดในสังคมไทย อันเป็นสังคมที่ชานานามและได้รับการชานานามว่าเป็นสังคมพุทธนั้น หาใช่เป็นเพราะคนไทยลดการนับถือพุทธศาสนาลงไม่ หากแต่เป็นเพราะผู้คนในสังคมสมัยใหม่ปัจจุบัน ต่างตกอยู่ในสภาพที่เครียดกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ต่างพยายามที่จะดิ้นรนหรือแสวงหาที่พึ่งทางใจ ที่พวกเขาคิดว่าจะช่วยให้การดำเนินชีวิตประจำวันของพวกเขาใน “สังคมที่มีการแข่งขันกันสูง” ที่แวดล้อมพวกเขาอยู่ เป็นไปอย่างมีความสุข เหตุนี้เองในสังคมไทยจึงมีปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่ถูกจัดว่าเป็น “ลัทธิใหม่” ต่างๆมากมายที่มาช่วยทำหน้าที่ในการรักษาเยียวยาทางใจให้กับผู้คนในสังคมยุคใหม่ ศาสนาพราหมณ์ ในแง่ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าทางศาสนา เช่น พระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์ พระพิฆเนศวร ก็จัดอยู่ในปรากฏการณ์ “ลัทธิใหม่” นี้ด้วยเช่นกัน นอกเหนือไปจากลัทธิความเชื่ออื่นๆเช่น ลัทธิเสด็จพ่อ ร. 5 ลัทธิเจ้าแม่กวนอิม ลัทธิโยเร หรือแม้แต่สันตติโคก หรือธรรมกาย เป็นต้น ในปรากฏการณ์ของระบบความเชื่อที่ว่านี้ จะต้องมิใช่ผู้ที่จะคอยทำหน้าที่เป็นผู้นำในการติดต่อกับเทพเจ้าตามความเชื่อของลัทธิ นั้นๆ

ในแง่นี้การดำรงอยู่ของพราหมณ์ราชสำนักในปัจจุบัน จึงเป็นการดำรงอยู่ในฐานะที่เป็น “ตัวกลาง” ที่จะทำหน้าที่คอยติดต่อระหว่าง “เทพ” กับ “มนุษย์” ให้กับสังคมสมัยใหม่ “เทพ” ที่ว่านั้น เช่น พระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์ พระพิฆเนศวร ฯลฯ ซึ่งตราบใดที่ผู้คนเหล่านั้นยังไม่สามารถที่จะหาผู้ที่จะมาทำหน้าที่เป็น “ตัวกลาง” ทางความเชื่อให้กับพวกเขา แทนพราหมณ์ราชสำนักแล้ว พราหมณ์ราชสำนักก็จะยังคงดำรงอยู่เพื่อทำหน้าที่ดังกล่าวอยู่ต่อไป

ความต้องการใช้ “บริการ” พราหมณ์ราชสำนักของคนในสังคมนาคร ได้มีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนให้สถาบันนี้มีดำรงอยู่ในสังคมด้วยความมั่นคงมากยิ่งขึ้น การพัฒนาองค์กรเพื่อให้บริการอย่างเป็นทางการ ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ได้ชัด จนอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบัน พราหมณ์ราชสำนักได้พัฒนารูปแบบการให้บริการของตนจน กลายเป็น “ธุรกิจ” แล้ว ซึ่งนับเป็นอีกมิติหนึ่งที่สะท้อนให้

ภาพที่ 45-46 “การเจิมหน้าผากและวัตถุมงคล” คือรูปธรรมอย่างหนึ่งของการให้บริการของ
พราหมณ์ราชสำนัก แก่ประชาชนทั่วไปที่เข้าร่วมพิธีกรรม

เห็นว่า สังคมไทยปัจจุบันมีความต้องการสถาบันที่จะมาทำหน้าที่ในการสร้างความมั่นใจให้กับตนเอง ในการดำเนินชีวิตประจำวันมากขึ้นทุกขณะ

สถานะและบทบาททางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม คือความจริงแท้ที่เกิดขึ้นกับชนทุกเหล่าทุกภาษา แตกต่างกันแต่ว่าในแต่ละสังคมวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นช้าเร็วมากน้อยแตกต่างกันไป ถึงแม้จะมีการต่อต้านใดๆไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นว่านี้ หรือแม้กฎข้อบังคับจารีตประเพณีของสังคมวัฒนธรรมใด จะเข้มแข็งต่อต้านการเปลี่ยนแปลงเพียงใดก็ตาม ก็ไม่อาจยับยั้งการเปลี่ยนแปลงได้ สิ่งที่อยู่เหมือนมีความยั่งยืนมั่นคงอันมีอาจมีอะไรมาทำให้เปลี่ยนแปลงได้ แท้จริงสิ่งนั้นกำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ แต่เปลี่ยนในอัตราที่ช้ามากและน้อยมาก¹⁶ กลุ่มพราหมณ์ราชสำนักเป็นกลุ่มวัฒนธรรมหนึ่งในสังคมนคร (urban society) และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นคนไทย คนจีน หรือแม้แต่คนอินเดียกลุ่มต่างๆ เช่น ฮินดู ลิกซ์ เป็นต้น พวกพราหมณ์ราชสำนักยอมได้สัมผัส ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคมวัฒนธรรมของพราหมณ์ราชสำนัก (acculturation)

การที่จะเข้าใจต้องแท้ถึงความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationship) ที่มีอยู่ในแต่ละสังคมวัฒนธรรม กฎเกณฑ์สำคัญอันทรงคุณค่าซึ่งจะใช้ไขเข้าสู่ความเข้าใจอันดี ก็คือสถานะและบทบาททางสังคมของบุคคลต่างๆในสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ ฐานะและบทบาททางสังคมเปรียบได้กับส่วนประกอบของระบบสังคม และส่วนประกอบเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องโยงใยเชื่อมยึดซึ่งกันและกันได้ การเปลี่ยนแปลงในส่วนประกอบส่วนใดก็ตาม ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของส่วนประกอบอื่นๆ โดยอาจเพียงแต่ทำให้ส่วนประกอบบางส่วนต้องเปลี่ยนไปด้วย หรืออาจทำให้ส่วนประกอบทั้งหมดเปลี่ยนไปก็ได้ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงสถานะและบทบาททางสังคมของเหล่าบุคคลในสังคม มีผลโดยตรงต่อระบบสังคม โดยทำให้ระบบสังคมเปลี่ยน หรืออาจกล่าวได้ในมุมกลับอีกนัยหนึ่งว่า การเปลี่ยนแปลงในระบบสังคม สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในสถานะและบทบาททางสังคม ของเหล่าบุคคลในสังคมนั้นๆ¹⁷

ดังนั้นการวิเคราะห์ในประเด็นนี้ จึงมุ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม (social-cultural change) กับการปรับตัวทางบทบาทและหน้าที่เชิงพิธีกรรมของพราหมณ์ราชสำนัก อันมีลักษณะของการปรับตัวและกลืนกลาย เพื่อการดำรงอยู่ของสถานภาพทาง

¹⁶ Herskovits : 1966 อ้างใน สมจินตนา รัตตสาร “เอกสารประกอบการบรรยาย นัมดารี : กลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพฯ” ใน การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมเมือง : ชุมชนเมือง และการเปลี่ยนแปลงในกรุงเทพฯ และปริมนทล (กรุงเทพฯมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537), หน้า 76.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

สังคม และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มตน ทั้งนี้ก็เพื่อตอบรับกับสังคมเมืองที่มีความหลากหลาย เจกชนกรุงเทพมหานคร ในแง่นี้ ปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นกับเมือง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง กระบวนการกลายเป็นเมืองยุคสมัยใหม่ (urbanization) ภาวะความทันสมัย (modernization) ฯลฯ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสถานะและบทบาทของพราหมณ์ราชสำนักด้วยเช่นกัน

ในด้านการเปลี่ยนแปลงในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในปัจจุบัน หากพิจารณากลุ่มพราหมณ์ราชสำนักในมิติของลักษณะภูมิศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานแล้ว ก็พบว่าไม่มีชุมชนพราหมณ์ราชสำนักอีกต่อไป เพราะต่างคนต่างก็ไปต่างถิ่นฐานอยู่ในที่ต่างๆ กระจุกกระจายกัน ทั้งนี้ก็สืบเนื่องมาจากปัจจัยทางด้านการเมืองเป็นสำคัญ กล่าวคือภายหลังจากการปฏิรูปการเมือง เมื่อปี 2475 ทางราชการได้ปรับยุบกรมพิธีพราหมณ์และจำนวนพราหมณ์ราชสำนักลง

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติในการสืบทอดสายตระกูลพราหมณ์

ปัจจุบันนี้ในสังคมพราหมณ์ราชสำนัก มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในการสืบทอดสายตระกูลต่อจากบิดาอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือเชื้อสายพราหมณ์ที่ต้องการเข้ามาบวชพราหมณ์รับราชการในราชสำนักมีน้อยลง เหตุผลประการแรกเป็นเพราะพราหมณ์มีตำแหน่งจำกัด ดังในขณะนี้พราหมณ์ในสำนักพระราชวังเพียง 9 คนเท่านั้น และประการที่สอง ความสมัครใจลูกหลานพราหมณ์ (พราหมบุตร) ไม่ค่อยจะยอมบวช คือบางคนมีความคิดเห็นว่าจะทำงานอย่างอื่นจะดีกว่า เพราะการจะเข้ามาบวชพราหมณ์ไม่ว่าผู้ที่จะบวชพราหมณ์จะมีการศึกษาจุดมิอะไรมาก็จะมีศักดิ์และรับเงินเดือนเท่ากัน ตามชั้นของการรับราชการทั่วไป ซึ่งไม่นับคุณค่าทางการศึกษา แต่จะพิจารณาคุณค่าทางพราหมณ์ โดยทางสำนักพระราชวังจะมีเจ้าหน้าที่ตรวจสอบว่า มีคุณค่าทางพราหมณ์ครบถ้วนหรือไม่ ถ้ามีคุณค่าคุณสมบัตินั้น ก็จะได้รับทราบบรรจุเข้ารับราชการในสำนักพระราชวัง อย่างไรก็ตามการสืบทอดสายตระกูลพราหมณ์ก็ขึ้นอยู่กับความสมัครยินยอมของบรรดาพราหมบุตรเอง ลูกพราหมณ์บางคนไม่สมัครใจไม่ทางด้านนี้ ก็จะออกจากการสืบทอดตระกูลพราหมณ์ โดยให้ญาติพี่น้องคนอื่นสืบทอดแทนได้ แต่จะเป็นทางฝ่ายบิดาเท่านั้น ซึ่งการปลุกฝังขัดเกลาจากสุฟอมาสู่ลูกนั้น พระครูศิวาจารย์ได้อธิบายว่า แล้วแต่ลูกแต่ละคนที่จะสมัครใจสืบทอดหรือไม่ ผู้ที่เป็นบิดาและอยู่ในตำแหน่งพราหมณ์ประจำราชสำนักก็เริ่มที่จะสั่งสอนปลุกฝังไปเรื่อย ๆ แต่จะรับหรือไม่เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล อย่างเช่น ตัวพระครูศิวาจารย์เอง ตอนที่บิดายังมีชีวิตอยู่ และได้สอบถามว่าต้องการจะบวชพราหมณ์หรือไม่ ท่านเองตอบปฏิเสธโดยที่อ้างว่าติดทางโลกอยู่มาก พอมาถึงรุ่นลูกชายนั้น ปรากฏว่าทั้ง 2 คนมีแนวโน้มว่าจะไม่รับสืบทอดสายตระกูล เพราะลูกชายคนโตเมื่อจบการศึกษาทางวิศวกรรมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว ก็ได้เข้าไปทำงานกับบริษัทญี่ปุ่น ซึ่งคงจะยากที่จะเข้ามาบวชพราหมณ์ ส่วนลูกชายคนสุดท้องก็กำลังเรียนทางด้านวิศวกรรมศาสตร์เช่นกัน ที่มหาวิทยาลัยศรีปทุม ทำให้ความคาดหวังที่จะให้ลูก

ชายคนใดคนหนึ่งมาบวชพรานมณีเพื่อรับช่วงต่อนั้น พระครูศิวาจารย์กล่าวว่า “คงเป็นไปได้ยาก เพราะลูก ๆ มีอาชีพและภาระงานของตนแล้ว และลูก ๆ เขาก็มีความสนใจที่จะสืบต่อสายตระกูลจากผมน้อยมาก แม้ว่าผมจะได้พยายามถ่ายทอดมาตั้งแต่เขายังเด็กแล้วก็ตาม” นอกจากนี้สิ่งที่สำคัญก็คือ ความสมัครใจของผู้บวช แม้กระนั้นก็ตาม พระครูศิวาจารย์ได้บอกกับผู้ศึกษาว่า สายตระกูล “ภวังคนันท์” ยังจะต้องมีการสืบต่อสายตระกูลพรานมณีราชสำนักอีกต่อไป ทั้งนี้การสืบสายดังกล่าวถ้าหากไม่เป็นลักษณะ “สายตรง” คือจากพ่อสู่ลูก ก็อาจจะเป็น “ทางอ้อม” ในสายของหลาน ซึ่งเป็นลูกของพี่น้องฝ่ายพ่อ ที่อยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งคาดว่าตนคงจะต้องมีการลงไปฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้ต่างๆของพรานมณีให้แก่หลานก่อน ก่อนที่จะมาบวชเป็นพรานมณีที่เวทสถานโบสถ์พรานมณีต่อไป นอกจากนี้จากการที่ได้พูดคุยกับบรรดาลูกพรานมณีบางคนได้กล่าวว่า เรื่องของการบวชต่อพรานมณีจากพ่อนั้นเป็นเรื่องของอนาคตที่ตนเองยังจะต้องพิจารณาก่อน เพราะตอนนี้กำลังศึกษาอยู่ อย่างไรก็ตามยังมีความคิดว่าคงจะต้องมีผู้สืบทอดต่อไป แต่ก็คิดว่าอาจจะมีจำนวนน้อยลง เพราะลูกหลานพรานมณีก็ได้รับการศึกษาเช่นเดียวกับคนทั่วไป มีโอกาสที่จะทำงานในอาชีพต่าง ๆ ได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามในหมู่แวดวงของพรานมณีเองนั้นได้คำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวและได้กล่าวแก่ผู้ศึกษาว่า

“สมัยนี้ลูกหลานพรานมณีมีความสนใจในความรู้ของพรานมณีน้อยลงกว่าก่อน อาจจะมองว่าไม่เข้ากับยุคสมัย ทำให้การมาฝึกมาหัดหรือร่วมพิธีกับพรานมณีพ่อน้อยลง เพราะเด็กสมัยนี้ก็เรียนหนังสือหนักแล้ว จะเอาเวลาไหนมาเรียนทางพรานมณี และเด็กเองก็มีสังคมเพื่อนฝูงของตัวเองเป็นไปตามสังคมโดยเขาจะอยู่ในสังคมเมืองอย่างกรุงเทพสิ่งที่ชักนำไปในทางที่ไม่ถูกต้องมีมากกว่า ในอดีตที่ลูกหลานพรานมณีมีความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัว มีความใกล้ชิดกับพ่อพรานมณีจึงทำให้การถ่ายทอดต่าง ๆ นั้นเป็นไปได้ด้วยดี และในปัจจุบันนั้นแม้แต่ตัวของพรานมณีเองก็หาเวลาว่างที่จะมาถ่ายทอดความรู้ได้น้อยลง เพราะเมื่อออกไปทำพิธีกรรมข้างนอกมาแล้วก็จะฝ่าการจราจรที่ติดขัดมาที่บ้านก็เป็นเวลาเย็นแล้ว และตัวเด็กเองก็เหน็ดเหนื่อยมาจากการเรียน ไหนจะต้องทำการบ้านอีกเป็นจำนวนมาก ต่อไปอาจจะต้องมีการเปิดเทปบันทึกเสียงของการเป่าสังข์แทนกระมั่ง เพราะลูกหลานไม่มาช่วยเป่าสังข์”

อย่างไรก็ตามเมื่อมองถึงอนาคตของพรานมณีราชสำนักคิดว่าสิ่งสำคัญคือการให้ความรู้และสร้างทัศนคติที่ดีต่อภาระหน้าที่ของการเข้ามาเป็นพรานมณีราชสำนักต่อไปและพรานมณีเองจะต้องตระหนักถึงหน้าที่นี้เป็นอย่างมากและคอยให้คำแนะนำชี้แจงสั่งสอนอย่างจริงจัง โดยการเป็นตัวอย่างที่ดีและรู้หน้าที่ของตัวเองก่อนที่จะไปสอนลูก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวในที่สุด

และเนื่องจากข้อจำกัดบางประการ ทำให้การสืบทอดสายตระกูลมีความยากลำบาก ทั้งนี้ก็เพราะการบวชพรานมณีจะมีการตรวจสอบสายตระกูลก่อนที่จะบวช โดยที่จะมีการสอบถามถึงต้นตระกูลการรับรองในหมู่พรานมณีว่ามีเชื้อสายสืบทอดมาแท้จริง นอกจากนี้ในกรณีของพรานมณีต่างจังหวัดที่มาบวชพรานมณี และรับราชการเป็นพรานมณีในสำนักพระราชวังมีจำนวน 3 - 4 คน ต้องมี

การสืบค้น ตรวจสอบสายตระกูล รวมทั้งคุณสมบัติทางพราหมณ์ ซึ่งถ้าถูกต้องครบถ้วน โดยให้ผู้ว่าราชการจังหวัดรับรองว่า บุคคลที่จะบวชนี้มีชื่อ นามสกุลนี้ได้มีพ่อ มีแม่ เป็นพราหมณ์สืบทอดมา ทางพราหมณ์ผู้ใหญ่จึงจะทำการบวชให้

สรุปผลการศึกษา

จากผลของการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาสามารถที่จะกล่าวได้ว่า เราไม่อาจที่จะให้คำนิยามกลุ่มพราหมณ์ราชสำนักในปัจจุบันว่าเป็น “กลุ่มชาติพันธุ์” (Ethnic Group) ได้ ทั้งนี้เพราะหากวิเคราะห์ตามความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ว่า คือกลุ่มคนที่มีขนบธรรมเนียม ประเพณีภาษาพูด และวิถีชีวิตเหมือนกัน อาจอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันหรือแยกกันอยู่ แต่เป็นกลุ่มคนที่มีจิตสำนึกของความเป็นสมาชิกของเผ่าพันธุ์เดียวกัน ภาษาพูดอาจแตกต่างกันบ้างที่สำเนียง และความหมายของคำบางคำอาจผิดกัน แต่โดยทั่วไปสื่อความหมายกันได้และถือเป็นภาษาเดียวกัน แล้ว ก็จะพบว่ากลุ่มพราหมณ์ราชสำนักในปัจจุบันได้ขาดหายจิตสำนึกของความเป็นเผ่าพันธุ์อินเดีย อันเป็นเผ่าพันธุ์ของบรรพบุรุษรุ่นแรกของพวกเขาไปเสียแล้ว เหลือเพียง “การรับรู้” และ “การยอมรับ” ว่าบรรพบุรุษรุ่นแรกของพวกเขาเท่านั้นที่เป็น “ชาวอินเดีย” การขาดหายไปของจิตสำนึกทางชาติพันธุ์นี้ แสดงให้เห็นถึงการทำงานที่ได้ผลยิ่งของกระบวนการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของสังคมไทย ที่มีต่อกลุ่มวัฒนธรรมกลุ่มเล็ก ๆ นี้ได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้เราจึงให้คำนิยามกลุ่มพราหมณ์ราชสำนักว่าเป็น “กลุ่มวัฒนธรรม” (Cultural Group) แทนคำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” แต่ทั้งนี้ไม่รวมถึงชาวอินเดียกลุ่มอื่นๆในประเทศไทย เช่น ชาวสิขี ชาวฮินดูหรือชาวสิขีนิกายฮามธารี ที่ยังคงมีจิตสำนึกในความเป็น “กลุ่มชาติพันธุ์อินเดีย” อยู่ เหตุนี้คำว่า “พราหมณ์” จึงมีความหมายว่า คือสถานภาพของบุคคลที่ถูกกำหนดจากชาติกำเนิดหรือวงศ์ตระกูล ส่วน “พราหมณ์ราชสำนัก” ก็หมายถึง สถานภาพของบุคคลที่ถูกกำหนดจากความสามารถหรือทางสังคม

สำหรับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ในฐานะสถาบันทางศาสนาพราหมณ์นั้น ในสภาพสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจค่อนข้างรวดเร็ว นั้น หากได้มีบทบาทในการช่วยรักษาต่อยอดและสร้างจิตสำนึกทางชาติพันธุ์พราหมณ์ให้กับสมาชิกของกลุ่มดังเช่นในอดีตไม่ หากแต่มีบทบาทในการตอบสนองความต้องการของผู้คนทุกกลุ่มในสังคมเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการตอบสนองทางด้านจิตใจให้กับผู้คนในสังคมนครที่มีความรู้สึกไม่มั่นคงทางจิตใจ เป็นการปรับบทบาทตนเองให้สอดคล้องกับความต้องการทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แทนการดำรงบทบาทของการเป็นสถาบันทางศาสนาของพราหมณ์ราชสำนักที่ไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมได้อีกต่อไป

จากข้อมูลทางเอกสารประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดี เพียงพอที่จะสามารถชี้ให้เห็นว่า กลุ่มพราหมณ์ราชสำนักได้ “ปรากฏตัว” ในบริบทของสังคมไทยและภูมิภาคแถบนี้มานานแล้ว และชนกลุ่มนี้ก็มีบทบาทและอิทธิพลอย่างสูงต่อพัฒนาการของสังคมรัฐชาติในแถบนี้ด้วย นับแต่อดีต

มาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาครบพันปีมาแล้ว และบทบาทของชนกลุ่มนี้ยังคงปรากฏชัดในสังคมรัฐชาติที่ยังปกครองด้วยระบอบพระมหากษัตริย์ดังเช่นประเทศไทย ในแง่นี้กลุ่มพรหมณราชสำนักก็เป็น “ดัชนี” ที่ชี้ให้เห็นว่าการเมืองการปกครองของสังคมไทย ยังเป็นแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอีกประการหนึ่งด้วย

ความสัมพันธ์ของกลุ่มพรหมณราชสำนักกับสังคมไทยนั้น อาศัยสื่อกลางที่สำคัญคือ “พิธีกรรม” แต่ทั้งนี้จะมีปัจจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม เป็นตัวกำหนดบทบาทหน้าที่ของความสัมพันธ์ดังกล่าวด้วย ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ ได้ให้ความสำคัญกับความหมายของบทบาทดังกล่าวในแง่มุมมองของ วิถีชีวิต พิธีกรรม และการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มพรหมณราชสำนัก ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม (social-cultural phenomena) และจากผลการศึกษาก็พบว่า การดำรงอยู่ ตั้งอยู่หรือมีอยู่ของกลุ่มพรหมณราชสำนักนับแต่อดีตจวบจนปัจจุบันนั้น แสดงออกในความหมายที่ว่า เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสังคม โดยพรหมณราชสำนักทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมให้กับสังคม ขณะเดียวกันพิธีกรรมก็ยังทำหน้าที่สร้างสายสัมพันธ์และยึดโยงความสัมพันธ์ภายในกลุ่มดังกล่าวนี้อยู่ จะเห็นได้จากความเหนียวแน่นในการสืบสายตระกูลพรหมณต่อๆกันมา แม้ว่ากลุ่มวัฒนธรรมนี้จะได้กลืนกลายเข้ากับกลุ่มวัฒนธรรมไทยค่อนข้างมากแล้ว อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้หมายความว่า การที่พรหมณราชสำนัก ได้มีความผูกพันกับผืนแผ่นดินและราชวงศ์ไทย เพราะมีบรรพบุรุษอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน ตลอดจนมีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อราชสำนักตลอดมานั้น จะทำให้กลุ่มวัฒนธรรมนี้ถูกกลืนกลายโดยกลุ่มวัฒนธรรมไทยที่แวดล้อมไปจนหมดสิ้น อันเป็นการครอบงำทางวัฒนธรรมจนเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไม่ หากแต่กลุ่มพรหมณราชสำนัก ก็ยังคงเป็นกลุ่มวัฒนธรรมกลุ่มเล็ก ๆ ที่ยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างมีความหมายทางเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัด ผ่านรูปแบบการแสดงออกทางด้านพิธีกรรม การทอเสวตในภาษาของตน การแต่งกาย การสืบสายตระกูล ซึ่งยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะพระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวายนั้น นับเป็นกลไกสำคัญที่จะธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพรหมณราชสำนัก เพราะได้ให้สัญลักษณ์การสืบต่อทางสายเลือดและการสืบต่อประวัติดาวเคราะห์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่ม

อย่างไรก็ตามจากผลของการศึกษาก็พบว่า พิธีกรรมของพรหมณราชสำนักในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย พระราชพิธีบางอย่างที่พรหมณราชสำนักเคยกระทำในอดีตก็ถูกลดเลิกไป เช่น การโล้ชิงช้า และปัจจุบันก็พบว่าพรหมณราชสำนักได้ขยายขอบเขตของการประกอบพิธีกรรมไปสู่สังคมที่กว้างขึ้น ไม่จำกัดอยู่เฉพาะในราชสำนักเท่านั้น ก็เป็นตัวบ่งชี้ว่ากลุ่มวัฒนธรรมนี้ได้พยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยอาศัยพิธีกรรมเป็นเครื่องมือ และเมื่อพิจารณาถึงรูปแบบและขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมของพรหมณราชสำนัก ก็พบอีกว่าได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบด้วยเช่นกัน เช่น การลดเวลาและวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมบางอย่างลงไป อัน

สามารถตอบสนองต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การที่สื่อมวลชนได้นำเสนอภาพของพราหมณ์ทั้งในงานพระราชพิธี รัฐพิธีและราษฎร์พิธี ก็มีหน้าที่เอื้อให้พราหมณ์ราชสำนักยังคง “มีหน้าที่” ต่อสังคมไทยโดยภาพรวม ดังจะเห็นว่าในปัจจุบันการติดต่อระหว่างพราหมณ์ราชสำนักกับประชาชนทั่วไปนั้น กระทำได้รวดเร็วและสะดวกสบายยิ่ง เพราะพราหมณ์ราชสำนักจะมีเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย เช่น โทรศัพท์มือถือ เครื่องโทรสาร ที่ประชาชนสามารถส่งผ่านข่าวสารของตนไปสู่พราหมณ์ราชสำนักได้อย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันกลุ่มพราหมณ์ราชสำนักก็มีการปรับตัวในแง่ของการจัดการภายในกลุ่มของตน เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ “ใช้บริการ” ของประชาชนที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่น การมีทีมงานในการจัดประกอบพิธีแยกเป็นฝ่ายๆ เช่น ฝ่ายจัดเตรียมเครื่องบวงสรวง เช่นสังเวद्य ฝ่ายเครื่องประโคมบัณเฑาะว์ สังข์ ตีฆ้องชัย เป็นต้น การมีรถยนต์เป็นพาหนะในการออกไปปฏิบัติงาน ซึ่งทั้งหมดนี้ก็แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของพราหมณ์ราชสำนักทางด้านพิธีกรรมเพื่อตอบสนองสังคม อันทำให้พราหมณ์ราชสำนักยังคงดำรงสถานภาพทางสังคมและทางเศรษฐกิจอยู่ได้ โดยการมีอาชีพอื่นมาสนับสนุน นอกเหนือไปจากการรับราชการแต่อย่างเดียว

ทางด้าน การดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมนั้น ที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมนั้นก็คือการสืบสายตระกูล ที่ยังคงปิดกั้นไม่ให้บุคคลนอกกลุ่มเข้าไปได้ การแต่งกาย การใช้ภาษาคุณศัพท์ในการสวดมนต์ตลอดจนพิธีกรรมเฉพาะ เช่น พระราชพิธีตรีปวาย-ศรีปวาย ที่กระทำขึ้นทุกปี เป็นเวทีที่สมาชิกกลุ่มได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน อันเป็นพิธีกรรมที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมของกลุ่ม และผลิตซ้ำอุดมการณ์การสืบทอดความเป็นพราหมณ์ราชสำนักในสวนหนึ่ง ซึ่งยังคงสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพราหมณ์ราชสำนักได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ดังจะปรากฏว่ามีการแต่งงานระหว่างพราหมณ์ราชสำนักกับกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ เพราะมีสาเหตุมาจากการติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น ดังนั้นถ้าหากบิดาคือฝ่ายชายเป็นเชื้อสายพราหมณ์แต่มารดาไม่ใช่พราหมณ์นั้น บุตรที่เกิดมาก็จะจัดอยู่ในกลุ่มพราหมณ์โดยอัตโนมัติ จึงทำให้บุตรที่เกิดมาจะมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ซ้อนกันอยู่ 2 ระดับ คือระดับที่เป็นคนไทย และระดับที่เป็น “พราหมณ์” ควบคู่กันไป และบุตรหลานเหล่านั้นก็ได้รับการตราชาติพันธุ์ (Ethnic Label) ที่เป็นคนพราหมณ์ (อินเดีย) และมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อน ซึ่งการตราชาติพันธุ์ดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นในกรณีที่บิดาเป็นพราหมณ์เท่านั้น

นอกจากนี้การดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ของพราหมณ์ราชสำนักไทยในปัจจุบันส่วนหนึ่งนั้น ก็เพราะยังได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพระมหากษัตริย์ การที่ได้เข้ารับราชการในสำนักพระราชวัง พระราชทานชูปเลียง การยังคงให้มีตำแหน่งพราหมณ์ราชสำนัก ให้เป็นไปตามโบราณราชประเพณีนั้น นับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ยังคงมีพราหมณ์ราชสำนักในสังคมไทยต่อไป การดำรงอยู่ของพราหมณ์ราชสำนักในปัจจุบัน จึงเป็นการดำรงอยู่ในฐานะที่เป็น “ตัวกลาง” ในความหมายคือผู้ประกอบพิธีกรรม ที่คอยทำหน้าที่สื่อสารระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้านั่นเอง

ภาคผนวกที่ 1

บทบาทของพรานมณเฑียรราชสำนักในส่วนของพิธีกรรม

กล่าวนำ

ในส่วนของพิธีกรรมอันมีพรานมณเฑียรเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมนั้น เนื่องจากว่ากลุ่มของพรานมณเฑียรราชสำนักจะมีความเกี่ยวข้องในศาสนาพรานมณเฑียร พิธีกรรมต่าง ๆ นั้น ก็มีนัยเชิงสัญลักษณ์ที่ทำหน้าที่เป็นต้นแบบวัฒนธรรมให้แก่สังคมไทยมาช้านานแล้ว เป็นศูนย์รวมจิตใจ ตอกย้ำความคิดและหลักการทางจักรวาลวิทยา ในส่วนนี้เป็นการยืนยันถึงการมีอยู่ของพรานมณเฑียรตามแนวความคิดในเชิงโครงสร้างการหน้าที่ แม้กระนั้นก็ตามเราก็ไม่อาจละเลยในความหมายในแง่ที่ว่าพิธีกรรมที่กำลังเกิดขึ้นในช่วงที่สังคมกำลังเปลี่ยนแปลงด้วยอย่างไรก็ตามก็มีอยู่ของพิธีกรรมทำให้พรานมณเฑียรได้ปรับเปลี่ยนความหมายหรืออำนาจครอบงำใหม่ เพื่อเป็นการรักษาสถานภาพและการดำรงอยู่ของกลุ่มตน คือ การที่พรานมณเฑียรราชสำนักได้ปรับเปลี่ยนการประกอบพิธีกรรมมาเป็นการให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปมากขึ้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่นักในราชสำนักเท่านั้น ในที่นี้มองว่าพิธีกรรมที่พรานมณเฑียรราชสำนักได้ประกอบขึ้นมานั้นมีลักษณะเคลื่อนไหวไปตามกระแสสังคม และในส่วนของพิธีกรรมที่ประกอบให้กับสามัญชนนี้มีการจัดองค์ประกอบในเองของพรานมณเฑียรแต่ละคนที่จะมี “คณะทำงาน” เป็นของตัวเอง เพื่อความสะดวกในการประกอบพิธีกรรม ที่ได้มีเพิ่มเข้ามาทั้งพรานมณเฑียรเองและประชาชนที่มาติดต่อ

ในการศึกษาพิธีกรรมที่พรานมณเฑียรได้มีหน้าที่ประโชยนั้น ได้มุ่งอธิบายความสำคัญในการตีความระบบสัญลักษณ์ในพิธีกรรมทั้งที่เป็นวัตถุและการกระทำที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมนั้น ๆ อันมีความเชื่อมโยงกันในการใช้สัญลักษณ์ทั้งวัตถุสัญลักษณ์ เช่น เครื่องบวงสรวง รูปเทพเจ้า คัมภีร์พระเวท เป็นต้น และการใช้ภาษาซึ่งมีทั้งภาษาปาก เช่น การสวดคัมภีร์พระเวท การกล่อม เป็นต้น และภาษาท่าทางเช่น การรดน้ำสังข์ การถวายเครื่องบวงสรวง เป็นต้น ภาษาและสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเหล่านี้ได้ผ่านการกระทำซ้ำจนกลายเป็นแบบแผน (formalization) ซึ่งได้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมภายในกลุ่มเดียวกัน คือการสืบทอดวัฒนธรรมในแนวตั้งจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ในกระบวนการเรียนรู้ที่พ่อแม่อบรมสั่งสอนลูก (enculturation)

พิธีกรรมที่กระทำในฐานะที่เป็นหน้าที่ของพรานมณเฑียรราชสำนักในการศึกษาครั้งนี้ ได้พิจารณาไว้ 2 ระดับตามอำนาจหน้าที่คือ พิธีกรรมที่ประกอบในส่วนของราชสำนักหรือพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ หรือเรียกว่า “พิธีหลวง” รวมไปถึงรัฐพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับส่วนราชการพิธีกรรมในส่วนนี้จะเป็พิธีกรรมระดับชุมชน ทั้งนี้จะมีการใช้พิธีกรรมตามคติพรานมณเฑียรเพื่อบำรุงขวัญและสร้างความมั่นคงทางจิตใจของประชาชน และสร้างเสถียรภาพในสังคมโดยผ่านพิธีกรรมที่ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพ นอกจากนี้แล้วพิธีหลวง ส่วนหนึ่งนั้นก็ เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเพาะปลูก

ภาพที่ 41 พระราชครูอัมภการย์ (ละเจียด รัตนพรหมณ์) พร้อมคณะพรหมณ์ราชสำนักเข้า
เฝ้าถวายน้ำเทพมนต์และใบมะตูม แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระ
พระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในระหว่างพระราชพิธีกาญจนภิเษก

ภาพที่ 42 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พรหมณ์ราชสำนัก
และโหรหลวงเบิกแว่นเวียนเทียน พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี นายกรัฐมนตรี
ประธานรับสภา ประธานศาลฎีกา ข้าราชการ ทหาร พลเรือน รับแว่นเวียนเทียน ใน
การพระราชพิธีสมโภชฉลองสิริราชสมบัติ "กาญจนภิเษก"
(ที่มา : นิตยสารสกุลไทย ประจำปีที่ ๑๖ เดือน ธันวาคม 2539)

อันเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคงของสังคมโดยรวม และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ที่พราหมณ์ราชสำนักได้กระทำขึ้นเพื่อบูชาพระเป็นเจ้า ระดับที่สองคือพิธีกรรมที่พราหมณ์ราชสำนักประกอบให้กับสามัญชนหรือที่เรียกว่า “พิธีราษฎร” คือพิธีกรรมที่บุคคลได้กระทำต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสบายใจ มีผลต่อจิตใจผู้กระทำ ในที่นี้ส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต(rite of passage) อันครอบคลุมไปถึงชีวิตของคนตั้งแต่เกิด บวช แต่งงานและงานศพ ซึ่งรวมเรียกว่า “พิธีสังสการ”

พระราชพิธีหรือพิธีหลวง

จากลักษณะของวัฒนธรรมไทยอาจจำแนกได้เป็น สองระดับมาแต่โบราณ คือวัฒนธรรมของคนในระดับชั้นผู้นำหรือชนชั้นสูง เรียกว่า “ประเพณีหลวง (royal tradition) ลักษณะ วัฒนธรรม ของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน หรือประชาชนทั่วไปซึ่งก็จะแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ เรียกว่า “ประเพณีราษฎร (popular tradition)” ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมทั้งสองประการนี้จะมีควบคู่กันไป มีส่วนสัมพันธ์กันระหว่างกันอันแสดงให้เห็นถึงความกลมกลืนกันในระดับหนึ่ง คือได้มีการเลียนแบบหยิบยืมวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ประเพณีหลวงได้เอาแบบอย่างประเพณีราษฎรมาผสมผสานกับวัฒนธรรมของต่างชาติที่ชัดเจนที่สุดก็คือการรับเอาอิทธิพลของวัฒนธรรมจากอินเดีย อันมีพราหมณ์ราชสำนักเป็นผู้เผยแพร่ที่สำคัญควบคู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด จนได้นำเอาคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์มาผนวกกันจนกลายเป็นประเพณีหลวงโดยสมบูรณ์ หลังจากนั้นก็มีอิทธิพลส่งกลับไปสู่ประเพณีราษฎรหรือมีพิธีกรรมแบบราษฎรอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้มิได้มีข้อขัดแย้งแต่จะเป็นการมาปรับเข้าสู่ศาสนาพุทธ โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นส่วนที่ยังให้มีความสัมพันธ์ดังกล่าว

สำหรับที่มาของพระราชพิธี หรือพิธีหลวงสำหรับพระนครนี้ คาดกันว่าได้มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยก่อนจนมาถึงในยุคปัจจุบันนี้ มีที่มาสองประการคือตามคำราชของศาสนาพราหมณ์ อันมีพราหมณ์ราชสำนักเป็นผู้ที่นำมาเผยแพร่ และเป็นผู้วางรากฐานคติความเชื่อ อันมีความเกี่ยวข้องกับพิธีทางไสยศาสตร์ที่มีการนับถือพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ดังเช่น พระอิศวร พระนารายณ์ เป็นต้น กับตามพระพุทธศาสนา รวมถึงพิธีที่ทำตามคติทั้งสองอย่างนี้ อาจกล่าวได้ว่าแต่เดิมนั้นในสังคมไทยมีการนับถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ คือมีการนับถือวิญญาณ ผีต่าง ๆ ต่อมาเมื่อวัฒนธรรมพราหมณ์เข้ามาในภูมิภาคนี้ ก็ได้มีการผนวกความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้ารวมเข้ามาด้วย และเมื่อศาสนาพุทธเข้ามาอีกระลอกหนึ่งนั้น พระราชพิธีที่ได้มาจากพุทธศาสนาก็ได้มาจากการที่พระเจ้าแผ่นดินและราษฎรนับถือพุทธศาสนาด้วยแล้วได้นำเอาความเชื่อการนับถือที่มีมาแต่เดิมนำมาปฏิบัติรวมด้วย ทั้งนี้ถือว่าการใด ๆ ซึ่งนับว่าศรีสวัสดิ์มงคลแก่พระนครตามคัมภีร์ไสยศาสตร์ ก็ได้มีการปฏิบัติเป็นราชประเพณีสำหรับพระนครตามแบบนั้น

การที่พระราชพิธีมีการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ หรือที่เรียกกันว่าตามแบบไสยศาสตร์ กับพุทธศาสนานั้น เนื่องมาจากคนไทยเมื่อได้นับถือพุทธศาสนาก็ยังไม่ละเว้นการบวงสรวงเทพยดาเพื่ออ้อนวอนให้ช่วยให้พ้นภัยและให้ประสบกับความเจริญ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการที่พุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธคติความเชื่อแบบพราหมณ์ และจากการที่พุทธศาสนาไม่ได้เน้นพิธีกรรม แต่กระนั้นก็ตามคนไทยได้มีการนับถือและประกอบพิธีกรรมตามไสยศาสตร์มาเป็นเวลาช้านานแล้ว จึงได้เลือกปฏิบัติพิธีกรรมที่ไม่ได้ขัดต่อหลักในพุทธศาสนา เพื่อให้ความมั่นคงทางจิตใจ และถือว่าไม่เป็นการเสียหาย สำหรับการพระราชพิธีที่ทำตามหลักไสยศาสตร์นั้น ถ้าทำแล้วไม่มีโทษ ไม่สิ้นเปลืองมากนัก พระเจ้าแผ่นดินก็ปฏิบัติสืบมาสำหรับให้เป็นการพระราชพิธีของพระนคร¹

พระราชพิธีต่างๆ ที่ได้มีการรวมเอาพุทธศาสนามากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแก้ไขระเบียบพิธีพราหมณ์ในพระราชพิธีต่าง ๆ ให้มีพิธีสงฆ์ด้วย แต่ก็ยังคงให้มีพิธีพราหมณ์อยู่เพราะเห็นว่าเป็นโบราณราชพิธีสำหรับบ้านเมืองมาช้านานแล้ว พระราชพิธีที่จะนำมากล่าวมีดังต่อไปนี้

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก จัดว่าเป็นพระราชพิธีที่สำคัญที่สุดของผู้ที่จะเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นองค์พระมหากษัตริย์ของประเทศนับแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ไทยนั้น สันนิษฐานกันว่าคงจะได้รับต้นแบบสืบทอดมาจากอินเดีย² การประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงรื้อฟื้นสอบสวนวิธีการของพระราชพิธีนี้ โดยการจัดทำตำราว่าด้วยระเบียบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โดยเสด็จ คุณไสย ได้กล่าวไว้ว่า

...ในปี พ.ศ. 2326 ซึ่งเป็นเวลาที่กำลังทำการก่อสร้างพระนครใหม่อยู่นั้น พอมจะมีเวลารว่างอยู่บ้าง ก็โปรดให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่สี่ท่าน ซึ่งเป็นผู้รู้แบบแผนพระราชประเพณีครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างดี มีเจ้าพระยาเพชรพิชัยเป็นประธาน ไปประชุมปรึกษาหารือร่วมกับพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ มีสมเด็จพระสังฆราช เป็นต้น ให้ช่วยกันค้นคัมภีร์และแบบแผนเก่า ๆ มาจัดทำตำราว่าด้วยระเบียบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นไว้สำหรับพระนคร โดยยึดแบบฉบับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้ง

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำสุรสา, 2506) หน้า 1-5.

² ภูมิรัฐกร จันทวิช, พระราชพิธีบรมราชาภิเษก (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2530), หน้า 13.

สมเด็จพระเจ้าอุทุมพรเป็นหลัก แล้วได้โปรดให้สร้างเครื่องราชูปโภคต่าง ๆ สำหรับการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นในโอกาสนั้นด้วย³

การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลต่อมา ก็ได้ยึดถือหลักการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. 2328 เป็นแบบอย่างต่อมา จะเปลี่ยนแปลงก็เฉพาะสถานที่ เช่น รัชกาลที่ 1 ทรงทำพิธีบรมราชาภิเษก ณ พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท ส่วนในรัชกาลที่ 2 ทรงทำพิธีบรมราชาภิเษก ณ พระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร เป็นต้น และยังได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขในส่วนประกอบอย่างอื่น ๆ ตามความเหมาะสมของเวลาและเหตุการณ์ เช่น เพิ่มลวดวันสวดมนต์เนื่องในการพระราชพิธี เพิ่มลวดเครื่องราชกกุธภัณฑ์และเครื่องพระมูรธาภิเษก ตลอดจนเพิ่มลวดจำนวนพระที่นั่งมาตั้ง ณ พระแท่นมณฑล เป็นต้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในส่วนปลีกย่อย ส่วนหลักใหญ่ยังคงเดิมทั้งสิ้น⁴ กล่าวคือก่อนถึงวันพระฤกษ์พระราชพิธีบรมราชาภิเษก มีการประกอบพิธีตักน้ำสำหรับใช้สรงมูรธาภิเษก ซึ่งตามประเพณีใช้แม่น้ำทั้ง 5 ในประเทศคือ

1. น้ำในแม่น้ำเพชรบุรี ตักที่ตำบลท่าไชย แขวงเมืองเพชรบุรี
2. น้ำในแม่น้ำราชบุรี ตักที่ตำบลดาวดึงส์ แขวงเมืองสมุทรสงคราม
3. น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา ตักที่ตำบลบางแก้ว แขวงเมืองอ่างทอง
4. น้ำในแม่น้ำป่าสัก ตักที่ตำบลท่าราบ แขวงเมืองสระบุรี
5. น้ำในแม่น้ำบางปะกง ตักที่ตำบลบึงพระอาจารย์ แขวงเมืองนครนายก

น้ำในแม่น้ำทั้ง 5 นี้เรียกว่าเบญจสุทธิตถ์ คองคา อนุโลมตามบัญญัติของพราหมณ์ น้ำแต่ละแห่งเมื่อตักมาแล้ว แต่ละแห่งก็จะตั้งพิธีเสก ณ เจดีย์สถานสำคัญแห่งแขวงนั้นๆ แล้วจึงจัดส่งเข้ามาทำพิธีที่กรุงเทพฯ⁵ นอกจากแม่น้ำทั้ง 5 ดังกล่าวแล้ว ยังคงทรงใช้น้ำในสระเกษ สระแก้ว สระคองคา สระยมนา ในแขวงเมืองสุพรรณบุรีซึ่งเคยใช้มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา⁶ และตั้งพิธีเสกน้ำสำหรับถวายเป็นน้ำอภิเษกและน้ำสรงมูรธาภิเษก โดยในส่วนพิธีพราหมณ์ มีการจัดตั้งโรงพิธีพราหมณ์ ซึ่งประดับด้วยราชวัติฉัตรกระดาด 5 ชั้น มีต้นกล้วย ต้นอ้อย ดอกหมาก ดอกมะพร้าวห้อยตามมุขราชวัติ โรงพิธีดังกล่าวนี้จัดตั้งขึ้นที่หน้าพระที่นั่งอมรินทราภิเษกเพื่ออัญเชิญเทวรูปทั้ง 7 องค์ คือ พระอิศวร พระ

³ เสถียร ศกุนตลา, *ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพัฒนาการ (เล่ม 1)* (พระนคร : อักษรเจริญทัศน์, 2515), หน้า 93-94.

⁴ หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์, *เรื่องเดิม*, หน้า 139-140.

⁵ หม่อมราชวงศ์แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, *พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งกรุงรัตนโกสินทร์* (นครปฐม : แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดี พระราชวังสนามจันทร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), หน้า 5.

⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5, พิมพ์ครั้งที่ 4* (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย, 2522), หน้า 119. (พิมพ์เนื่องในงานฌาปนกิจศพ น.ส. ธิติ บุณนาค)

นารายณ์ พระพรหม พระเทวกรรม พระพิฆเนศวร พระอุมา และพระลักษมี ออกตั้งประกอบพิธี พร้อมตั้งเครื่องเบญจศัพท์ นพวรรค หม้อกุ่มภัก์ เคาฤกษ์โหมเพลิงและไตรทวารทำด้วยไม้ซีกประดับด้วยไม้ไผ่อุณาเทวพรหมโองการ ทิศละ 3 อันทั้งแปดทิศ ตั้งกลศ* และสังข์⁷ นอกจากนี้ ยังประกอบพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพ และแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล อันเป็นพิธีพราหมณ์ร่วมกันกับพิธีสงฆ์ที่ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พอถึงวันเริ่มงานพระราชพิธี จึงตั้งกระบวนแห่เชิญไปประดิษฐาน ณ พระแท่นมณฑลในตอนเช้า และในตอนเย็นวันเดียวกันมีการเจริญพระพุทธมนต์จุดเทียนชัยและเจริญพระพุทธมนต์ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในระหว่างการเจริญพระพุทธมนต์ ฝ่ายพราหมณ์ก็ทำพิธีตามลัทธิ คือเข้าถวายน้ำพระมหาสังข์แล้วถวายใบสมิทธิ (หมายถึงใบไม้ 3 ชนิด คือ ใบมะม่วง ใบทองและใบตะขบ) ให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปิดพระองค์ แล้วพราหมณ์ก็นำใบไม้นั้นไปกระทำศาสตร์ปฤนยาชุบโหมเพลิงที่โรงพิธีพราหมณ์⁸

ครั้นในวันพระฤกษ์ เมื่อได้พระมหามงคฤกษ์ หลวงโลกทิป (ตำแหน่งหนึ่งของโหรหลวง) และพระมหาราชครู กราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงน้ำมูรธาภิเษก เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงมณฑลพระกระยาसनาก็ขึ้นประทับเหนืออุทุมพรราชอาสน์ทรงสงฆ์สวดสาธนา แล้วหลวงสิทธิชัยพระหม่อมเฒ่าถวายพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ พระมหาราชครูพิธีถวายพระเด้าเบญจศัพท์ พระครูอัมภวาจารย์ถวายพระสังข์ของ พราหมณ์ถวายพระสังข์เงินและเป่าสังข์ เจ้าพนักงานประโคมดุริยางค์ดนตรี มโหระทึก แตร สังข์ บัณเฑาะว์ เสร็จแล้วทรงผลัดฉลองพระองค์ เสด็จมาประทับเหนือพระที่นั่งอัฐทิศ พราหมณ์ถวายน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ น้ำกลศ ทรงรับมาทรงพระพักตร์และเสวย ทรงรับน้ำทั้ง 8 ทิศแล้วก็ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่ที่นั่งภัทริฐซึ่งปูลาดด้วยแผ่นทองเขียนรูปราชสีห์ จากนั้นพระมหาราชครูอ่านพระเวทสรรเสริญไภรลาสแล้วทูลเกล้าฯถวายพระสุพรรณบัฏ พระสังวาลย์ พราหมณ์ธูรา เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ พระแสงอัมภวาจและเครื่องราชูปโภค ประกอบด้วยวิษณุเวท อิศวรมนต์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับแล้ว ให้พระยาราชโกศฯรับต่อพระหัตถ์ส่งให้เจ้าพนักงาน ยกเว้นฉลองพระบาท ซึ่งพระมหาราชครูรับแล้วสอดถวาย แล้วถวายพระพรชัย จากนั้นพระมหาราชครูพิธีกราบบังคมทูลถวายราชสมบัติ หลวงสิทธิชัยพระหม่อมเฒ่ากราบบังคมทูลถวายพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการแก่พระมหาราชครูแล้วทรงไปรอยดอกพิกุลทองพิกุลเงินและทรงหลังน้ำทักษิณาทก พราหมณ์เป่าพระมหาสังข์ ประโคมดนตรี มโหระทึก สมเด็จพระสังฆราชถวายอดิเรก พระสงฆ์ถวายพระพรลา พระราชครูพิธีพระหม่อมเฒ่าประพรมน้ำกลศน้ำสังข์รอบพระมหามณเฑียรแล้วถวายพระพร จากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

* กลศ คือภาชนะใส่น้ำเทพมนต์ของพราหมณ์

⁷ ภูมิรัฐภัทร จันทวิช, *เรื่องเดิม*, หน้า 26.

⁸ หม่อมทวีวงศ์ถวิลยศศักดิ์, *เรื่องเดิม*, หน้า 154.

เสด็จออกท้องพระโรงหน้า ประทับพระแท่นเศวตฉัตร พระราชวงศานวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนเข้ามาเฝ้าพร้อมกัน เสร็จแล้วเสด็จกลับขึ้นข้างใน เมื่อได้พระฤกษ์ เจ้าพนักงานประโคมดนตรี แตรสังข์ พิณพาทย์ มโหรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินสู่พระมหามณเฑียร เพื่อประกอบพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร เวลาบ่ายพระราชวงศานวงศ์และข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนพร้อมกันเวียนเทียนเฉลิมพระมหามณเฑียรตามราชประเพณี⁹ แล้วเป็นอันเสร็จพิธี

การประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนี้ เป็นพระราชพิธีที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับผู้ที่จะขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ขั้นตอนในพิธีที่ถือว่าสำคัญก็คือ พระราชพิธีรับน้ำศักดิ์สิทธิ์จากพรานมณีและราชบัณฑิตที่พระที่นั่งอัฐทิศ และพระราชพิธีที่พรานมณีได้ทูลเกล้าฯถวายเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ อันได้แก่ พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกร วาลวิชนีและฉลองพระบาท ตลอดจนเครื่องราชูปโภคและพระแสงอัฐภาดูที่พระที่นั่งภัทรบิฐ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น ล้วนมีความหมายอันเป็นมงคลยิ่ง เพื่อแสดงถึงพระบรมเดชาภาพของพระองค์พระมหากษัตริย์ ที่ผสมผสานมากับความเชื่อศาสนาทั้งศาสนาพรานมณี-ฮินดู พุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิม¹⁰

จากขั้นตอนของการพระราชพิธีที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่ามีพรานมณีร่วมอยู่ในพระราชพิธีด้วยเกือบทุกขั้นตอนทีเดียว โดยเป็นผู้ดำเนินการในขั้นตอนนั้น ๆ ดังเช่นที่พรานมณีสาธยายรำยมন্ত্রอัญเชิญพระศิวะ พระวิษณุ ให้เข้ามาสิงสถิตย์ในองค์พระมหากษัตริย์ การถวายน้ำศักดิ์สิทธิ์แก่องค์พระมหากษัตริย์ รวมทั้งการถวายสังวาลย์พรานมณีรูปร่าง อันเป็นเครื่องแสดงว่าพระมหากษัตริย์ได้ทรงบวชเป็นพรานมณี ก่อนจะผ่านไปเป็นเทวราชา เพราะพรานมณีถือว่าสังวาลย์พรานมณีรูปร่าง เป็นเครื่องหมายของพระศิวะและพระนารายณ์ เป็นต้น ล้วนแสดงให้เห็นถึงบทบาทความสำคัญของพรานมณีในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และบทบาทความสำคัญดังกล่าวนั้น ก็มีได้จำกัดอยู่เฉพาะครั้งราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้นเท่านั้น แม้ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน พรานมณีก็ยังคงมีส่วนร่วมในพระราชพิธีและรักษาหลักสำคัญของการพระราชพิธีนี้ไว้เป็นอย่างดีด้วย

พระราชพิธีลงทรงโสกันต์

พระราชพิธีลงทรงโสกันต์ เป็นพระราชพิธีที่จัดทำขึ้นแต่พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าลูกยาเธอหรือพระเจ้าหลานเธอ ที่มีพระชนมายุพอสมควรจะทำการโสกันต์ (โกนจุก) ได้ คือพระองค์ชายเมื่อพระชนมายุ 13 พรรษา พระองค์หญิงเมื่อพระชนมายุ 11 พรรษา ในการจัดพระราชพิธีพระราชทานแก่พระ

⁹ ณีฐภัทร จันทวิช, *เรื่องเดิม*, หน้า 27-28.

¹⁰ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 173.

โอรสและพระราชธิดาแต่ละครั้งนั้นมีความสำคัญ และมีรายละเอียดของพิธีลั่นตามฐานะอิสริยยศของพระราชโอรสและธิดาแต่ละพระองค์¹¹

พระราชพิธีโสกันต์นี้ ประกอบด้วยพิธีทางศาสนาทั้งด้านพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูพร้อม ๆ กัน พุทธศาสนาจัดพระราชพิธีสงฆ์บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ส่วนพระราชพิธีพราหมณ์ตั้ง ณ หอเวทวิทยาคมในพระบรมมหาราชวัง ที่หอนี้จะมีการประดับตกแต่งและประกอบพิธีด้านนอกโรงพิธีปลูกศาลเทวดาเพียงดารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านในโรงพิธี ตั้งเตียงรองเทวรูปที่เชิญมาประกอบพิธี เตียงสำหรับตั้งพระเด้าเบญจคัมภีร์ กลศ สังข์ เจ้าพนักงานจัดของเครื่องพิธีพราหมณ์สำหรับบูชาเทวดาพรหมโองการ กุณฑลพิธีโหมพระเพลิงตามตำรับไสยศาสตร์ ก่อนถึงวันฤกษ์ พระมหาราชครูพิธีพราหมณ์อัญเชิญเทวรูปเข้าโรงพิธีจากนั้นกระทำอาตมวิสุทธิต์ บูชาทิศ อ่านตำรับแล้วบูชาพระอิศวร บูชาเบญจคัมภีร์ กลศ สังข์ กุมภ¹²

ในวันโสกันต์ตอนเช้า เมื่อได้ฤกษ์โสกันต์ โหรจะเป็นผู้ถวายพระฤกษ์จรดพระกรรบิดพระกรรไกร ด้วยการลั่นฆ้องชัย เป่าสังข์ เป่าแตร ประโคมปี่พาทย์และกลองแขก เสร็จแล้วเชิญเสด็จไปทรงน้ำที่เขากไกรลาส ในตอนบ่ายประกอบพิธีเวียนเทียนสมโภช เมื่อได้ฤกษ์ โหรลั่นฆ้องเป่าสังข์พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนและรำพระเวท เมื่อสมโภชเสร็จก็เป็นเสร็จพิธีวันนั้น วันรุ่งขึ้นอัญเชิญพระเกศาไปลอยแม่น้ำ เป็นอันเสร็จพระราชพิธีลงทรงโสกันต์¹³

พระราชโอรสหรือพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ในครั้งรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น จะทรงไว้พระเกศายาวขมวดเป็นจุกบนกระหม่อม เนื่องจากเป็นประเพณีไทยแต่โบราณซึ่งเด็กไทยได้ผมจุก เมื่อทรงเจริญพระชนมายุถึงเกณฑ์แล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงโปรดให้จัดพระราชพิธีลงทรงโสกันต์ขึ้น พระราชพิธีนี้เป็นพระราชพิธีสำคัญที่จะขาดพราหมณ์เสียมิได้ บทบาทของพราหมณ์ในพระราชพิธีนี้มีอยู่ควบคู่กับพระสงฆ์ แต่ที่สำคัญคือพราหมณ์จะประกอบพิธีโหมกุณฑลเพื่ออัญเชิญพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าให้มาคุ้มครองเจ้านายที่จะโสกันต์และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่พระราชพิธีและเจ้านายพระองค์นั้น ๆ ด้วย

พระราชพิธีศรีสังข์ปานกาล

พระราชพิธีศรีสังข์ปานกาล หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นพระราชพิธีใหญ่สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งถือปฏิบัติสืบมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา¹⁴ การถือน้ำกระทำ

¹¹ ประยูร ธวัชพันธุ์, *พระราชประเพณีและประเพณีชาวบ้าน* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัท ศาสตร์, 2524), หน้า 211 - 212

¹² ฌัญญุภัทร นาวิถีสวีน, *พระราชพิธีโสกันต์* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2518), หน้า 26-31.

¹³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 32-35.

¹⁴ โครงการผลิตสื่อการสอนระดับมัธยมศึกษา, *เรื่องเดิม*, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

สัจยสาบานนั้น สันนิษฐานว่าไทยเรารับมาจากอินเดีย มูลเหตุของการถือน้ำสาบานที่อินเดียนั้น มาจากความเชื่อของชาวอินเดียที่นับถือพระวิรุณว่าเป็นผู้ประทานน้ำให้แก่มนุษยชาติและเป็นผู้ดูแลความเป็นไปของมนุษย์ ถ้าใครกล่าวเท็จพระองค์ก็ทรงลงโทษผู้นั้น ดังนั้นเมื่อชาวอินเดียจะให้คำมั่นสัญญาจึงต้องถูกน้ำ ถือน้ำหรือดื่มน้ำเพื่ออ้างพระวิรุณให้ทรงรู้เห็น¹⁵ ในขณะที่ประเทศไทยใช้น้ำล้างอาวูธเป็นน้ำสาบาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า ลัทธิที่ใช้น้ำล้างอาวูธเป็นน้ำสาบานนี้เป็นวิธีของขัตติยะหรือกษัตริย์ คือหมายถึงถึงว่าเป็นวิธีการของทหาร ด้วยทหารนั้นเป็นผู้ถืออาวูธจึงย่อมจะรักอาวูธ และถือว่าอาวูธเป็นสิ่งสำคัญสำหรับตนยิ่งกว่าทรัพย์สินใด ๆ ยิ่งเมื่ออาวูธนั้นได้ถือออกไปทำสัประยุทธ์ได้ชัยชนะมา ก็ย่อมถือว่าอาวูธนั้นเป็นของดีมีความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในอาวูธ เมื่อมีการกระทำสัจยสาบาน ก็จะหยิบอาวูธมากระทำสัจยสาบานต่อคมอาวูธ หรือเอาน้ำชำระล้างคมอาวูธให้ดื่มประกอบคำสาบาน การกระทำสัจยสาบานทำนองนี้ ในชั้นแรกคงจะกระทำแต่ในสนามรบ ต่อ ๆ มาก็นิยายวงกว้างขึ้นจนเป็นพิธีสำคัญสำหรับบ้านเมือง เพราะพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงครอบครองบ้านเมืองนั้น ในอดีตทรงเป็นนักรบหรืออยู่ในตระกูลนักรบทั้งสิ้น¹⁶

พระราชพิธีศรีสังข์จปานกาล หมายถึงพิธีดื่มน้ำกระทำสัจยสาบาน เพื่อความเป็นสวัสดิมงคลตามวาระ¹⁷ การถือน้ำครั้งกรุงรัตนโกสินทร์มี 2 อย่างคือ¹⁸

1. การถือน้ำประจำ หมายถึงการถือน้ำของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทหารพลเรือน ข้าราชการสำนักที่มีศักดิ์นาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป ทุกต้นปีและกลางปี และการถือน้ำของทหารเป็นประจำทุก ๆ เดือน

2. การถือน้ำจร หมายถึงการถือน้ำเป็นกรณีพิเศษเป็นครั้งเป็นคราว ซึ่งไม่มีกำหนดแน่นอน ได้แก่การถือน้ำถวายสดยานุสัจยแก่พระเจ้าแผ่นดินที่ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติใหม่ การถือน้ำถวายสดยานุสัจยของผู้ที่มาจากเมืองปัจจามิตรมาสู่พระบรมโพธิสมภาร เป็นต้น

การถือน้ำพระพิพัฒน์ครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กระทำตามแบบอย่างที่เป็นมาในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือข้าราชการทั้งปวงมิได้ดื่มน้ำพระพิพัฒน์สดยา เฉพาะพระพักตร์พระเจ้าแผ่นดิน คงถือน้ำในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เสร็จแล้วไปถวายบังคมพระบรมอัฐิที่เมืองกลางหอพระธาตุมณฑลเศียร และเข้าถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

¹⁵ พระยาอนูมานราชชน, ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพราหมณ์ พุทธและจีน ในแง่ประวัติศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์ศูนย์การพิมพ์, 2511), หน้า 17. (สมาคมอินดูสมาจัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ เนื่องในโอกาสงานแสดงวิวัฒนาการทางศาสนา วันที่ 27-28 มกราคม พ.ศ. 2511 ณ กรุงเทพมหานคร)

¹⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 223-227.

¹⁷ หม่อมทิววงศ์ถวัลยศักดิ์, เรื่องเดิม, หน้า 49.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-49.

นิจชัย ส่วนพระบรมวงศ์ฝ่ายหน้าก็เอาน้ำที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ น้ำที่ใช้ในพระราชพิธีนี้ได้มาจากน้ำซึ่งพรานหม่นทำการเสกและนำอาวุธต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์ลงแช่ในน้ำที่ละเล็ม ขณะที่ทำพิธีเทงน้ำก็บริกรรมคาถาแข่งน้ำ (โองการแข่งน้ำ) เพื่อหมายให้ผู้คิดคดต่อแผ่นดินได้รับโทษทัณฑ์ต่าง ๆ นานาระหว่างการเสกน้ำ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ มีการประโคมไตรสังข์ พิณพาทย์ ม้องชัยไปตลอดจนกว่าจะทำน้ำเสร็จแล้ว¹⁹

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง ถือน้ำเฉาะพระพักตร์ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามพร้อมกัน และพระองค์เองก็ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับในอุโบสถและร่วมเสวยน้ำพระพิพัฒน์สัตยาด้วย จนเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาทุกรัชกาล²⁰ และปัจจุบันการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาจะทำร่วมกับพิธีพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี ซึ่งเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับผู้ป้องกันประเทศชาติด้วยความกล้าหาญและเข้มแข็ง²¹

ความสำคัญของการพระราชพิธีศรีสังข์ปานกาล อยู่ที่การถือน้ำศักดิ์สิทธิ์ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ส่วนบทบาทของพรานหม่นในพระราชพิธีนี้ก็คือประกอบพิธีเสกน้ำศักดิ์สิทธิ์ด้วยการนำพระแสงศาสตราวุธของพระมหากษัตริย์ลงแช่ในน้ำนั้นและอ่านโองการแข่งน้ำ เพื่อให้เกิดความขลังขึ้นแก่น้ำนั้น นอกจากนี้คณะพรานหม่นราชสำนักยังได้ร่วมเป็นสักขีในการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง

พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์

พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ หรือพระราชพิธีตรุษสุคติ เป็นพระราชพิธีทำบุญปีเพื่อถวายพระราชกุศลอุทิศถวายแด่บูรพมหากษัตริย์ราชเจ้าและพระบรมราชบุพการี และเพื่อเป็นสวัสดิมงคลแก่พระนครด้วย²² พิธีนี้กระทำทั้งพิธีพรานหม่นและพิธีสงฆ์ ในส่วนพิธีพรานหม่นนั้น พรานหม่นเข้าประกอบพิธี ซึ่งปลูกที่หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตั้งแต่เวลา 8 ทุ่มของวันแรม 11 ค่ำ เดือนสี่ ลักษณะการจัดโรงพระราชพิธีมีดังนี้คือ ทำคร่าวไม้ติดเสาดึงกันทุกเสาด ตามตำราพรานหม่นเรียกว่าพรหมโองการ แล้วจึงพาดผ้าไตรทวาร ในหอราชพิธีมีเตียง 3 เตียง ตั้งลดเป็นลำดับลงมา ชั้นต้นตั้งพระอิศวร พระชนารายณ์ พระพิฆเนศและพระอิศวรพระอุมาทรงโค ชั้นรองลงมาตั้งเทวรูปนพเคราะห์ ชั้นที่ 3 ตั้งเบญจคัพภ์ กลศ สังข์ เคาซึ่งสำหรับโหมกฤษณ์นั้น เป็นเคาทองแดงตั้งอยู่ที่พระคลังในซ้ายภายในโรงพิธี แล้วมี

¹⁹ โครงการผลิตสื่อการสอนระดับมัธยมศึกษา, เรื่องเดิม, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²⁰ หม่อมทิววงศ์ถวัลย์ศักดิ์, เรื่องเดิม, หน้าเดิม.

²¹ โครงการผลิตสื่อการสอนระดับมัธยมศึกษา, เรื่องเดิม, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²² เฉลิม จันปฐมพงษ์ และคณะ, เรื่องเดิม, หน้า 502.

หม้อกุ่มกัตั้งไว้ 9 ใบ โดยตั้งอยู่กลางใบหนึ่ง ล้อมรอบด้วยอีก 8 ใบ ในหม้อกุ่มกัทุกหม้อมีเงินอยู่หนึ่ง
เฟื้อง²³

พิธีเริ่มจากพระครูพรหมมณี กระทำอาตมวิสุทธฺ์แล้วบูชาทิศทั้ง 8 บูชาพระอิศวรและเบญจ
คัพภ์ แล้วเอาน้ำรินลงในถ้วย อ่านตำรับบุชากลศ สังข์ บูชากุ่มกั และเอาน้ำผสมกันกรอกลงในกลศ
สังข์และหม้อกุ่มกัทั้ง 9 ใบ พระมหाराชครูเก็บน้ำในหม้อกุ่มกัใบกลางไว้สำหรับถวายพระมหากษัตริย์
ส่วนน้ำในหม้อกุ่มกัอีก 8 ใบ เก็บไว้สำหรับแจกเหล่าข้าราชการ จากนั้นก็บูชากุ่มกัและโหมกุ่มกัซึ่ง
หมายถึงการสุมไฟ เตากุ่มกันั้นมีดินและมูลโครงอยู่ภายในเตา และมีเต้าทองหนักสองสลึงเฟื้อง 1
ตัว*

พิธีสงฆ์ก็เริ่มในวันแรม 11 ค่ำเช่นกัน คือพระราชาคณะสวดมนต์เย็น และพระสงฆ์สวดพระ
ปริตรทั้งกลางวันกลางคืนจนถึงวันแรม 15 ค่ำ อันเป็นวันสิ้นสุดพระราชพิธี พรหมมณีจึงอ่านเวทดับ
กุ่มกัด้วยน้ำสังข์²⁴

การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ เป็นอีกพระราชพิธีหนึ่งที่พรหมมณีได้เข้าร่วมอยู่ในการพระราช
พิธีด้วย ในลักษณะที่มีบทบาทร่วมกับพระสงฆ์ในพุทธศาสนา บทบาทที่สำคัญของพรหมมณีในการ
พระราชพิธีนี้คือการโหมกุ่มกับูชาเทพซึ่งชี้ให้เห็นว่าการพระราชพิธีนี้เป็นพิธีหนึ่ง เพราะในราชพิธีทั่ว ๆ
ไปแล้วมักจะไม่ได้มีการโหมกุ่มกั

พิธีกรรมเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าของในศาสนาพรหมมณี

พระราชพิธีจองเปรียง

พระราชพิธีจองเปรียง เป็นพระราชพิธีที่จัดขึ้นเนื่องในศาสนาพรหมมณี กล่าวคือลักษณะ
งานพระราชพิธีนี้เป็นการยกโคมตามประทีป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการบูชาตรีมูรติเทพในศาสนา
พรหมมณี-ฮินดู ซึ่งได้แก่ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม กำหนดการยกโคมตามประทีปนี้มีดัง
นี้คือ²⁵

1. ถ้าปีใดมีอธิกมาส ให้ยกโคมตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 12 จนถึงวันแรม 2 ค่ำ เดือน 12
2. ถ้าปีใดไม่มีอธิกมาส ให้ยกโคมตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ เดือนอ้าย ถึงวันขึ้น 1 ค่ำ เดือนยี่

²³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว, *เรื่องเดิม*, หน้า 164.

* พรหมมณีเชื่อว่าเต้าเป็นแกนของโลกด้วย เป็นพระนารายณ์อวตารปางกรมาวตาร เวลาทำพิธีมงคลจึง
ต้องมีเต้าตัวเล็ก ๆ ที่ทำด้วยทองเข้าพิธีด้วยเสมอ

²⁴ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 165-167.

²⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 10.

ตั้งแต่เริ่มพระราชพิธีจองเปรียง พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีจะเข้าพิธีที่โรงพิธีพราหมณ์ภายในพระบรมมหาราชวัง กล่าวคือคณะพราหมณ์ประชุมกันผูกพรต* หัวหน้าพราหมณ์ถือศีลกินถั่วงาเป็นเวลา 15 วัน ส่วนพราหมณ์ท่านอื่นถือศีลอยู่ 3 วัน และทุก ๆ เช้า พราหมณ์ถวายน้ำมหาสังข์จนถึงวันลดโคม

โคมที่ใช้ในพระราชพิธีนั้น มีโคมชัย โคมประเทียน และโคมบริวาร ตัวโคมทำด้วยไม้ไผ่แล้วหุ้มด้วยผ้าขาว มีหงส์ติดลูกกระพรวนชักขึ้นไปเพื่อให้เกิดเสียงดังเวลาลมพัด ภายในโคมมีเทียนหรือตะเกียงทาด้วยเปรียง (คือน้ำมันที่สกัดจากนมวัว โดยได้มาจากส่วนไขมันเนย) ที่พราหมณ์นำขึ้นถวายให้พระมหากษัตริย์ทรงเจิม

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การพระราชพิธีจองเปรียงเป็นพระราชพิธีพราหมณ์โดยแท้ กล่าวคือ พระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีแต่เฉพาะพิธีพราหมณ์เท่านั้น ซึ่งพราหมณ์มีหน้าที่ดูแลการจัดเตรียมพิธี ทั้งที่โรงพิธีพราหมณ์และสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้ในการพระราชพิธี กำหนดฤกษ์พระราชพิธี และคอยเติมเปรียงทุกวันในช่วงที่ยกโคมขึ้น เพื่อมิให้โคมหมดดับลง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มพิธีสงฆ์ทางพุทธศาสนา คือโปรดให้มีการสวดมนต์เย็นและฉันเช้า ก่อนเวลายกโคม²⁶ เป็นเหตุให้การพระราชพิธีที่มีมาแต่เดิมเปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันนี้ขณะที่ประเทศอินเดียยังคงจัดให้มีการพิธีเช่นนี้ในวันสำคัญ ๆ ทางศาสนา²⁷ แต่พระราชพิธีจองเปรียงของไทยกลับได้รับการยกเลิกไปแล้ว

พระราชพิธีกะติเกยา

พระราชพิธีกะติเกยา เป็นพิธีตามเพลิงคอยรับเสด็จพระเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ฮินดู จึงถือว่าพระราชพิธีนี้เป็นพิธีนำหน้าพระราชพิธีตรีปวาย-ตรีปวาย ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่จัดขึ้นเพื่อรับเสด็จพระเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ฮินดู เมื่อครั้งรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้จัดให้มีการพระราชพิธีกะติเกยาขึ้นในเดือนอ้าย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้เลื่อนมาทำในเดือนสิบสอง²⁸

* พรตทำจากด้ายสายสิญจน์ ตรงกลางของด้ายผูกด้วยดอกบานไม่รู้โรยสีขาว โดยคาดสายสิญจน์ไว้ทางต้นแขนขวา (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขวีน รังสิพราหมณกุล (ผู้รวบรวม), *พระราชพิธีตรีปวาย-ตรีปวาย* อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พระราชครูวามเทพมุนี (สมจิตต์ รังสิพราหมณกุล) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 22 กุมภาพันธ์ 2522, หน้า 30.

²⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *เรื่องเดิม*, หน้า 11.

²⁷ สัมภาษณ์พระครูวามเทพมุนี 18 เมษายน 2537.

²⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *เรื่องเดิม*, หน้า 17.

การพระราชพิธีกะติเกยาจัดทำขึ้นที่หน้าเทวสถาน(โบสถ์พราหมณ์) ซึ่งเริ่มเตรียมพิธีด้วยการปลุกเกยขึ้นที่หน้าโบสถ์พระอิศวร โบสถ์พระพิฆเนศวรและโบสถ์พระนารายณ์ โบสถ์ละ 1 เกย แต่ละเกยสูง ๑ คอก ที่ข้างเกยเอามูลโคกับดินผสมกันก่อเป็นภูเขาสูงประมาณ 1 คอก ทั้งสี่ทิศเรียกว่า บัพโต แล้วนำหม้อใหญ่มา 3 ใบพื้นเชือกครอบนอกเรียกว่าบาตรแก้ว เอาเหล็กบางมาทำหลอด ร้อยด้วยด้ายดิบ 9 เส้น ภายในหม้อบรรจุขี้ขาวเปลือกถั่วและถุงงา และเตรียมไม้ยาว 4 คอก พันปลายไม้ด้วยผ้าสำหรับชุบน้ำมันจุดไฟ เรียกว่าไม้เทพทัศน์ เมื่อถึงเวลาฤกษ์ในตอนค่ำ พระมหाराชครูพิธี ประกอบพิธีภายในเทวสถาน ด้วยการบูชาไม้เทพทัศน์ เสร็จแล้วจึงนำบาตรแก้วไปตั้งบนหลักกรมเกย เอาปลายไม้เทพทัศน์ที่หุ้มผ้าไว้แล้วนั้นชุบน้ำมันจุดไฟ พุ่งไปที่บัพโตทั้ง 4 ทิศ จนครบทั้ง 3 เกยเพื่อเป็นการเสี่ยงทาย และจุดไฟที่บาตรแก้วหน้าเทวสถานทั้ง 3 สถาน แล้วจึงกลับเข้าไปสวดบูชาข้าวตอก และบูชาบาตรแก้วภายในเทวสถาน เป็นอันเสร็จพิธีในวันแรก ซึ่งพราหมณ์จะต้องคอยตามเพลิงในบาตรแก้วไปจนครบ 3 วัน พอถึงวันที่สามนำบาตรแก้วเข้าไปในเทวสถาน แล้วเอาน้ำสังข์ดับเพลิงในบาตรแก้ว เป็นเสร็จการพระราชพิธีกะติเกยาโดยสมบูรณ์²⁹

พระราชพิธีกะติเกยาเป็นพิธีพราหมณ์แท้ ไม่มีพิธีสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นพราหมณ์จึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพระราชพิธี นับตั้งแต่เตรียมการพิธีจนกระทั่งพิธีเสร็จสิ้นสมบูรณ์ สถานที่ที่ประกอบพระราชพิธีนี้คือที่หน้าเทวสถาน ทั้งที่หน้าโบสถ์พระอิศวร โบสถ์พระพิฆเนศวรและโบสถ์พระนารายณ์ รวมทั้งได้จัดให้มีการสวดบูชาขึ้นที่ภายในโบสถ์พระอิศวร พราหมณ์มีหน้าที่กำหนดฤกษ์พระราชพิธี และเตรียมการให้พร้อมก่อนถึงฤกษ์ เนื่องจากพระราชพิธีกะติเกยา เป็นพิธีตามเพลิงเพื่อรับเสด็จพระเจ้า พราหมณ์จึงต้องคอยดูแลเพลิงที่จุดไว้ในบาตรแก้ว มิให้มอดลงจนกว่าจะครบกำหนดวันพิธี

พระราชพิธีตรียมพวาย - ตรีปวาย

พระราชพิธีตรียมพวาย - ตรีปวาย เป็นพิธีขึ้นปีใหม่ของพราหมณ์นั้น ได้มีการนับวันเปลี่ยนปีโดยถือเอาต้นฤดูหนาวเป็นการเริ่มต้นตามการนับเวลาแบบสุริยคติ โดยหมู่พราหมณ์ราชสำนักมีการประกอบพิธีขึ้นจะมีการสวดอัญเชิญเทพเจ้าทางศาสนาพราหมณ์จากสรวงสวรรค์ลงมาสู่โลกมนุษย์ เพื่อว่าจะได้สักการะบูชา เป็นการระลึกถึงพระเมตตาและความสำคัญขององค์เทพที่ได้ช่วยอำนวยความสะดวกให้ให้มีพืชพันธุ์ธัญญาหารแก่มนุษย์ (อาจจะถือได้ว่าเป็นพิธีที่ต่อเนื่องมาจากพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญก่อนที่จะมีการเพาะปลูกได้มีการขอพรจากพระเป็นเจ้า)และเป็นการขอพรให้บ้านเมืองมีความมั่งคั่งสถาพรและความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง และพราหมณ์เองนั้นก็จะได้ทำการถือพรตสวดบูชาถวายองค์เทพ

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18-19.

พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวายเป็นพิธีสองพิธีต่อกัน คือพิธีตรียัมปวายเป็นพิธีพราหมณ์ฝ่ายได้ กระทำรับพระอิศวร คำว่าตรียัมปวายนี้คาดว่าเป็นคำที่มาจากภาษาทมิฬว่า “ติรุเวมปาไว” ตามหลักฐานเท่าที่พบปรากฏพิธีตรียัมปวายมาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในหนังสือนางนพมาศได้กล่าวถึงไว้ว่า

“...ครั้นล่วงมาถึงเดือนอ้าย การกำหนดพระราชพิธีพิธีตรียัมปวายและตรีปวาย เป็นการนักขัตฤกษ์ประชุมหมู่ประชาชนชายหญิงยังหน้าพระเทวสถานหลวง บรรดาชะแม่นางในทั้งหลายก็ตกแต่งกริชกายไปตามเสด็จสมเด็จพระร่วงเจ้า คูโกลนางกระดานสานน้ำรำเสง(เขง) และทศนาซีพ้อพราหมณ์ แห่งพระอิศวร พระนารายณ์ในเพลาราตรี ณ พระที่นั่งชัยชุมพล เกษมศานต์สำราญใจถ้วนทุกหน้า เป็นธรรมเนียมพระนคร...”

มาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา มีปรากฏในกฎมณเฑียรบาล กฎหมายตราสามดวง ซึ่งตราขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ มีข้อความถึงพิธีตรียัมปวาย(ตรียัมปวาย)อยู่ด้วยว่า เดือนหนึ่งไล่เรือ เถลิงพิธีตรียัมปวาย

“...सनตรียัมปวาย พระศรอรคราชทูลผ้า พระพลเทพทูลน้ำ พระราชบโรหิต พระครูอภิรามถวายน้ำสังข์ พระมเหศวร พระพิเชด ถวายน้ำกมล พระญาณประกาศถวายโสลก พระอิศวรรักษากวายนพร ชุนวิสุทธโกชถวายข้าวดอกดอกไม้ ข้าวเม่า ข้าวพอง ...”

และยังมีปรากฏอยู่ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า มีการอ้างถึงพิธีไล่ชิงช้าอันเป็นพิธีในพระราชพิธีตรียัมปวาย คือ

“... ตั้งเสาสูง 40 ศอก 2 เสา กว้าง 8 ศอก มีชื่อ เอาเชือกผูกแขวนแผ่นกระดานแผ่นหนึ่งยาว 4 ศอก กว้าง 2 ศอก พราหมณ์ 4 คน ขึ้นนั่งเหนือกระดานนี้ไล่ชิงช้า ข้างหน้ามีเสาสูง 40 ศอก ปักอีกเสาหนึ่ง เงิน 40 บาทใส่ถุงห้อยไว้ที่เสานี้ ให้พราหมณ์ไล่ชิงช้าไปคาบเงินที่ห้อยไว้ ถ้าคาบได้ก็ได้เงินนั้น และถ้าคาบมิได้พราหมณ์นั้นก็ต้องถูกฝังดินเพียงบ้านเอว และไม่กระดานชิงช้านั้น เมื่อเสร็จการพิธีแล้วเอาฝังไว้ในแผ่นดิน ...”

ในการพระราชพิธีนี้ พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้ออกยามลเทศ เสนาบดีกรมต่างพระองค์แห่งไปยังที่พราหมณ์ไหนชิงช้า นั่งในมณฑป แต่เอาเท้าลงดินได้แต่ข้างเดียว แต่ถ้าตัวแทนพระองค์ในระหว่างพิธีไล่ชิงช้านี้ลงเท้าลงทั้งสองข้างแล้ว จะถูกปรับของที่ได้รับพระราชทาน คือส่วยและอากร ตลอดจนเครื่องราชบรรณาการที่เข้ามาในระหว่างพิธีนั้น ต้องตกเป็นของพราหมณ์ทั้งสิ้น

เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์พระราชพิธีนี้ก็ยังมีปรากฏอยู่เสมอ ดังเช่น พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน ทรงอธิบายพระราชพิธีต่างที่ได้จัดขึ้นในรอบปี รวมถึงพระราชพิธีตรียัมปวาย - ตรีปวายที่เปลี่ยนมาจัดในเดือนยี่

และพิธีตรีปวายเป็นพิธีฝ่ายพระนารายณ์ คำว่าตรีปวายนี้เป็นคำที่มาจากภาษาทมิฬ

จาก “ดิรุปาไวย” ซึ่งการกระทำต่อจากพระราชพิธีตรียมพวาย ในวันแรม 1 ค่ำ ถึงวันแรม 5 ค่ำเดือนยี่³⁰

พระราชพิธีนี้จะมีสองพิธีต่อกันคือ พระราชพิธีตรียมพวาย อันเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับองค์พระอิศวรจะเสด็จจากเขาไกรลาสมาเยือนมนุษย์โลกปีละครั้ง ๆ ละ 10 วัน คือในวันขึ้น 7 ค่ำเดือนอ้าย จนถึงวันแรม 1 ค่ำ เป็นวันเสด็จกลับ ในช่วงที่อยู่บนโลกนั้น มนุษย์นิยมที่จะมาขอพรและถวายสิ่งของสักการะ เพราะถือว่าเป็นสิริมงคลแก่ตน นอกจากนี้เชื่อว่าเป็นโอกาสที่จะได้เข้าเฝ้าเทพที่ศักดิ์สิทธิ์ และผู้ที่ทูลขอประทานความปรารถนาไว้ก็จะได้แก่นและรับพระพรเป็นประจำทุกปี³¹ ส่วนพิธีตรีปวาย เป็นการรับองค์พระนารายณ์ที่เสด็จจากเกษียรสมุทรในวันแรม 1 ค่ำ จนถึงวันแรม 5 ค่ำ รวมระยะเวลาที่ประทับอยู่บนโลกมนุษย์เป็นเวลา 5 วัน ช่วงเวลาในการจัดงานพระราชพิธีนี้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมานั้น ได้เลื่อนพระราชพิธีตรียมพวาย - ตรีปวายมาจัดในเดือนยี่ เพราะเดือนอ้ายไม่สะดวกแก่การจัดกระบวนแห่ เนื่องจากว่าเป็นระยะที่น้ำยังไม่ลด จึงไม่สะดวกในการเดินทาง

ขั้นตอนของพระราชพิธีตรียมพวาย - ตรีปวาย ซึ่งเป็นพิธีกรรมเพื่อต้อนรับเทพเจ้านี้แบ่งเป็น 3 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 ก่อนที่จะเชิญเทพเจ้าลงมานั้น จะต้องมิพิธีเปิดประตูควาลัยไกรลาส อัญเชิญเทพเจ้าเพื่อทรงประทานพร แล้วจะมีการไล่ชิงช้าถวายให้เทพเจ้าได้ทอดพระเนตร และเป็นการทดสอบความมั่นคงของแผ่นดิน นับเป็นการเสริมสร้างให้แผ่นดินมีความมั่นคงยิ่งขึ้น เพราะตามคติแต่เดิมที่ได้มีการไล่ชิงช้าในพิธีกรรมนี้ด้วย ถือว่าเป็นการทดสอบความแข็งแรงของบ้านเมือง กล่าวคือ เมื่อเชิญองค์เทพเจ้าในที่นี้คือ พระอิศวรลงมาแล้วจึงได้ในการไล่ชิงช้าถ้าบ้านเมืองแข็งแรงดีก็จะมีการฉลองกัน จะมีบรรดาพระจันทร์ พระอาทิตย์ พระธรรณี พระแม่คงคา มาเข้าเฝ้าพระอิศวร (จะมีสัญลักษณ์แทนก็คือแผ่นกระดานแกะสลักเป็นรูปเทพต่าง ๆ ที่กล่าวมา) บรรดาพวกนาค (ให้พวกนาคลิวันคือพราหมณ์ ที่ใส่เครื่องประดับที่ศีรษะเป็นรูปนาค แทนนาคในคติพราหมณ์ ที่เข้ามาร่วมทดสอบความแข็งแรงของบ้านเมืองแสดงความยินดีก็จะรำรำที่เรียกว่ารำเชนง

พิธีเริ่มจากการมอบหมายให้ข้าราชการคนหนึ่ง ที่เป็นตัวแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นพระยายืนชิงช้า สมมุติเป็นเทพเจ้าคือพระอิศวรเสด็จลงมายังโลกมนุษย์ แต่เดิมผู้แทนพระองค์เป็นหน้าที่ของพระยาพลเทพ ซึ่งเป็นเกษตรอธิบดี แต่ต่อมาในรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา โปรดให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับพระราชทานพานทอง ผลัดเปลี่ยนกันเป็นพระยายืนชิงช้าปีละคน พระยายืนชิงช้าจะมีการแต่งตัวอย่างเต็มยศ มีการนุ่งผ้าเยียรบับปล้อยชายด้านหน้า สวมเสื้อเยียรบับ คาดเข็มขัด รวบรวมพอก (คล้ายชฎายอดแหลม) พระยายืนชิงช้านี้จะมายังพิธีนั่งมาบนคานหาม มีกระบวนแห่ มีทั้ง

³⁰ ชวิน รั้งสิพราหมณกุล, (ผู้รวบรวม), *พระราชพิธีตรียมพวาย-ตรีปวาย*, หน้า 24 -28.

³¹ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์คุณป้านาม พันพมาศ พันก ผู้เข้าร่วมในพระราชพิธีตรียมพวาย - ตรีปวาย เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2540 ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์สำหรับพระนคร

ภาพที่ 43 การแต่งกายของพระยาอินชิงช้าและขบวนแห่ในพิธีโล้ชิงช้า
รัชกาลที่ 6-7 (ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 44 พระยาอินชิงช้านุ่งผ้าแบบบัวชุมมีชายห้อยข้างหน้า นุ่งเยียรบับ สวมเสื้อ
เยียรบับคาดเข็มขัด สวมเสื้อครุย สวมลอมพอกเกี้ยว (ชฎา) ตามบรรดาศักดิ์
(ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

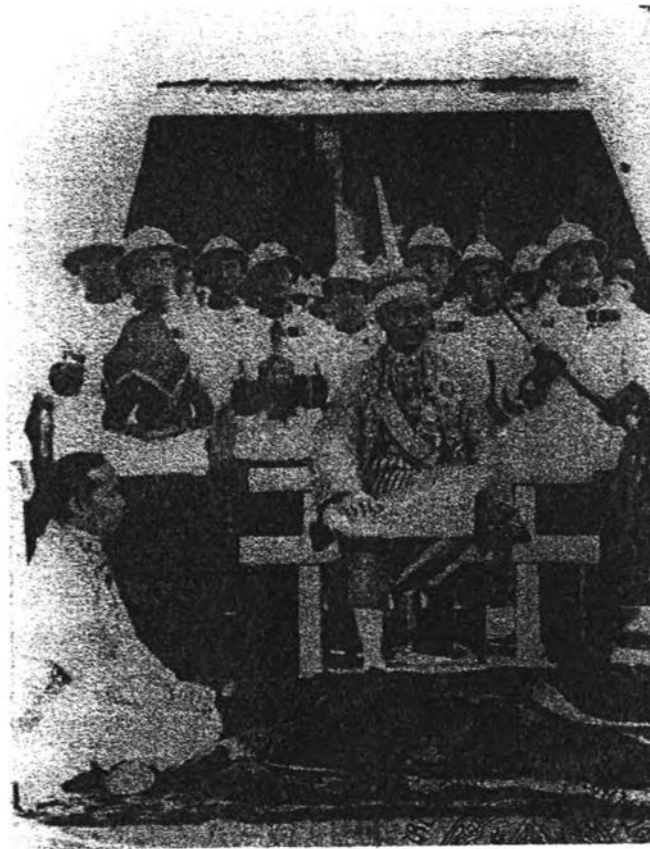
เกวียน เทียมวัวหรือควาย รถ และพลเดินเท้า มีการแห่รูปเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระยาผู้นั้นได้รับพระราชทาน และมีการแห่สิ่งของอื่นๆ มีแตรวง กลอง ปี่ คนถือดาบชนิดต่างๆ มีการเล่น เช่นลิเก สิงโต เป็นต้น มีการละเล่นกันในกระบวนเพื่อเพิ่มความสนุกสนาน กระบวนแห่ต้องใช้คนเข้ากระบวนเป็นจำนวนมาก โดยพระยาอินชิ่งซำจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายทั้งหมด

เมื่อกระบวนแห่พระยาอินชิ่งซำมาถึงบริเวณเสาชิงช้าแล้ว พระยาอินชิ่งซำก็จะไปนั่งตามที่จัดไว้ คือ โรงมาพิทที่ทำเป็นปะรำพิธีด้วยไม้ไผ่ เพดานลาดด้วยผ้าขาว 3 ด้าน กลางโรงพิธีจะตั้งราวไม้ไผ่หุ้มด้วยผ้าขาวสำหรับให้พระยานั่ง จากนั้นพราหมณ์จะนำกระดานชิงช้า(กระดานครู) ออกมารับพระยาแล้วนำกลับคืนเข้าไปในเทวสถานพระราชครูหลังน้ำสังข์ จุดเจิมแล้วนำนั้นทำเป็นปะรำด้วยไม้ไผ่ แล้วนำลิวันขึ้นไล่ชิงช้า กระดานละ 4 คน 3 กระดาน มีเสาไม้ไผ่ปลายผูกถุงเงินปักไว้ กระดานที่ 1 สามตำลึง กระดานที่ 2 สิบบาท กระดานที่ 3 สองตำลึง นาฬิกันเมื่อขึ้นนั่งบนกระดานไล่ชิงช้านั้น ต้องถวายบังคม 3 ครั้งก่อนและนั่งไล่ไปจนชิงช้าโยนแรง จึงลุกขึ้นยืนคนอยู่หน้าคอยคาบเงินที่ผูกไว้บนปลายไม้ไผ่ ครั้นไล่ได้ 3 กระดานแล้ว นาฬิกันก็จะรำเชนง* สาดน้ำกัน จากนั้นตั้งกระบวนแห่พระยากลับไปโรงชมรม

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการสักการะเทพเจ้าด้วยโภชนาหารมีข้าวดอก ดอกไม้ และเครื่องกระยาบวช เช่น ข้าวดอก ข้าวเม่า กล้วย อ้อย มะพร้าว ขนม เป็นต้น โดยการอ่านโศลกสรรเสริญเทพเจ้า ครั้นแล้วพราหมณ์จะนำเอาอาหารเหล่านั้นถวายพระบรมวงศานุวงศ์ หรือแจกคนทั่วไป เชื่อกันว่าผู้ที่ได้รับริโภคจะเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตน

โดยจะทำพิธีขึ้นที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ในเวลาค่ำ เริ่มที่สถานพระอิศวร พระราชครูประธานครูพราหมณ์ ทำพิธีอาตมวิสุทธิ คือชำระร่างกายให้บริสุทธิ์ด้วยพระเวทก่อนบูชาครู จากนั้นไปที่หน้าโต๊ะข้าวดอก ยืนอ่านเวทเปิดประตูควาลัยไกรลาส แล้วพระราชาครูมานั่งที่อาสนะพราหมณ์เข้ามากราบตามพรตแก่พรตอ่อน เพื่อให้พระราชครูประพรมน้ำเทพมนต์แล้วไปยืนเข้าแถวตอนเรียงหนึ่ง สวดมุโรยจนจบ พระราชครูลงไปที่หน้าโต๊ะข้าวดอกประพรมน้ำเทพมนต์ แก่สิ่งของที่บูชาจนทั่วแกว่งคันประทีป สันกระดิงถวายดอกไม้ แล้วกลับมาที่นั่งที่อาสนะตามเดิม พราหมณ์ 3 คนไปยกอุลูปคือพานใส่ข้าวดอก ผลไม้ แล้วกล่าวเวทถวายข้าวดอก จากนั้นไปทำพิธีที่สถานพระพิฆเนศ พระราชาครูบูชาพระเทวรูป แล้วประพรมน้ำมนต์ที่พานครู แกว่งคันประทีป พระราชาครูประพรมน้ำเทพมนต์แก่พราหมณ์ พราหมณ์คู่สวดสวดมุโรย จากนั้นพระราชครูไปพรมน้ำเทพมนต์สิ่งของบนโต๊ะข้าวดอก แกว่งคันประทีป สันกระดิง ถวายดอกไม้ แล้วพราหมณ์ 3 คนถวายอุลูปเหมือนสถานพระอิศวร ทำอย่างนี้ตลอด 10 คี้น ที่ยกเว้นคือไม่มีเปิดประตูควาลัยไกรลาส

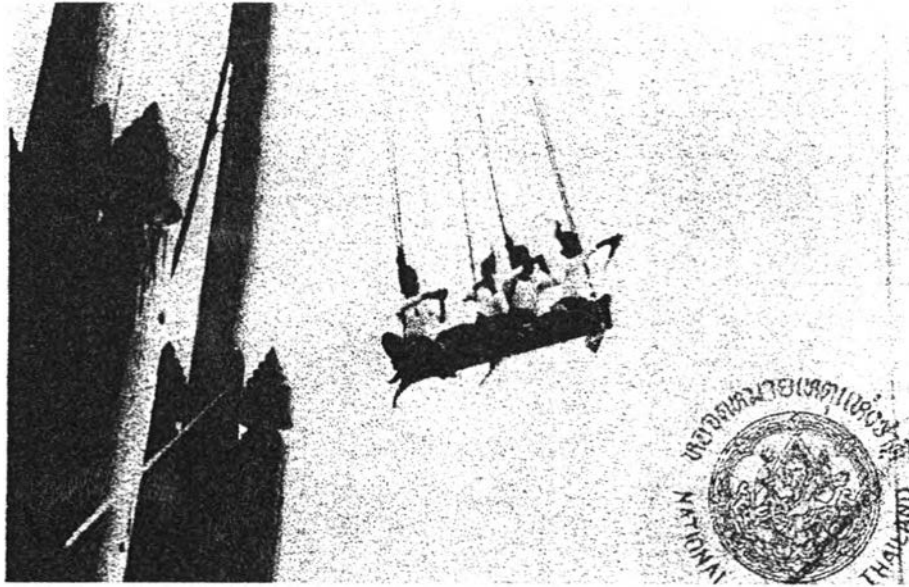
*รำเชนงเป็นการรำย้าต้อนรับพระอิศวรในระหว่างที่พระองค์เสด็จประทับอยู่ในโลก โดยสมมติว่าตัวผู้รำเป็นพระยานาคหรือเทพยดาที่มาถวายน้ำแด่พระอิศวร

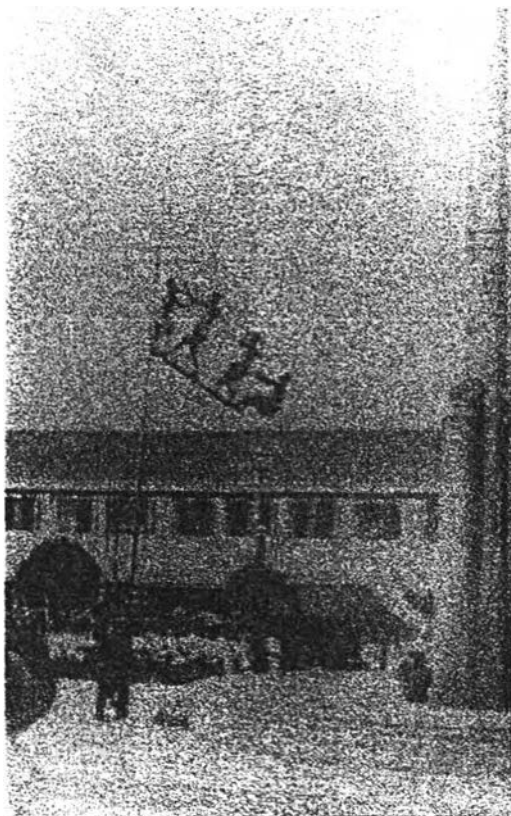
ภาพที่ 45 พระยาอินทวิชิตฯ นั่งบนที่นั่งภายในโรงประำทอิธิ (มาฟีก) พร้อมด้วยเครื่องประกอบยศ โดยมีพรานหมณ์ราชสำนัก นั่งอยู่ทางขวามือ (ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

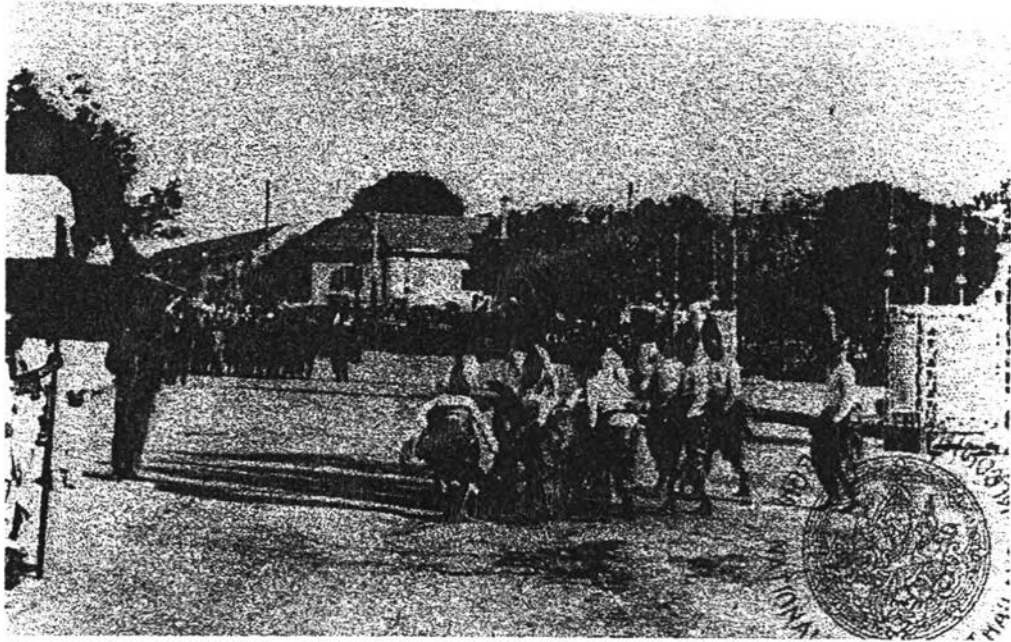

ภาพที่ 46 พรานหมณ์ทำการผูกถุงเงินที่จะให้แก่พวกนาดีวันในการไล่ชิงช้า (ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

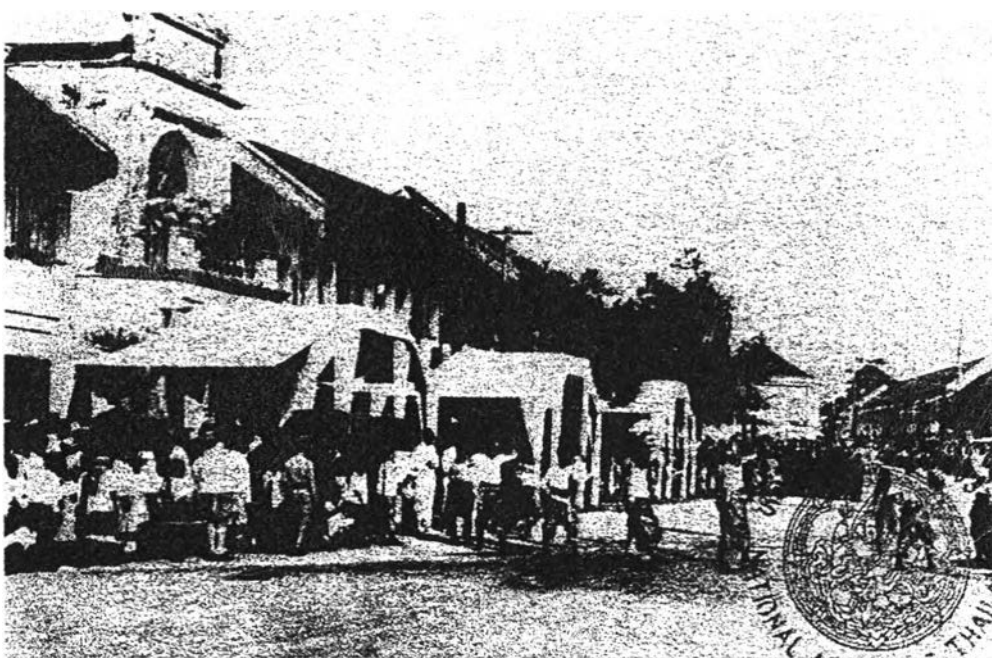

ภาพที่ 47-48 จัหวะและตึดาของนาลิวัน ขณะทำการไล่ชิงช้า ในพระราชพิธีตรียัมพวาย-
ตรีปวาย (ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 49-50 การรำเชงแสดงความยินดีของนาลิวัน ภายหลังจากการไล่ชิงช้า
(ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ปัจจุบันคือ หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปีพุทธศักราช 2475 การพิธีโล้ชิงช้าได้เลิกไปแล้ว ยังเหลือแต่พิธีพราหมณ์ ตอนเช้ามีวันขึ้น 6 คำ คือหลังจากทำพิธีผูกพรต ถวายเครื่องกระยาบวชแล้ว ไปทำพิธีเกยหน้าวัดสุทัศนเทพวราราม และที่เสาชิงช้าด้านทิศเหนือ ตามลำดับ โดยบูชาด้วยรูปเทียน ดอกไม้ รตน้ำกลสังข์จุนเจิม แล้วกลับมาบูชากระดานครุ ต่อจากนั้นจึงลาเครื่องกระยาบวช

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการส่งเสด็จเทพเจ้า เริ่มจากการทำพิธีสงฆ์เทพเจ้า เสร็จแล้วอัญเชิญขึ้นบรมหงส์เพื่อเสด็จกลับคืนสู่วิมาน มีการอ่านพระเวทเป็นทำนอง และมีการไถวงหงส์ซึ่งผูกไว้ที่เสาสองต้นภายในสถานที่ประกอบพิธีกรรม เพื่อสมมติว่าพระยาหงส์กำลังบินช้าๆ ไปรอบๆ จักรวาลเพื่อกลับคืนสู่สรวงสวรรค์ จึงเรียกว่า การกล่อมหงส์หรือการช้าหงส์

ในวันสุดท้ายของพิธี พราหมณ์จะมีการสมโภชพระเทวรูปต่าง ๆ และได้จัดให้มีพิธีการตัดจุกให้แก่เด็กทั่วไปด้วยมีการนิมนต์พระสงฆ์มาทำการสวดมนต์ และถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์

จากการเก็บข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการสังเกตการณ์และเข้าร่วมในพิธีกรรม ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ได้จัดขึ้นระหว่างวันที่ 13 - 28 มกราคม 2540 (วันขึ้น 6 คำถึงวันแรม 6 คำเดือนยี่) โดยหมายกำหนดการของพระราชพิธีมีดังนี้

วันที่ 13 - 27 มกราคม 2540 (ขึ้น 6 คำถึงวันแรม 5 คำเดือนยี่) พระราชพิธีตรียัมพวาย-

ตรีปวาย เวลา 20.30 - 22.30 น. พิธีสวดสักการะพระเป็นเจ้า

วันที่ 14 มกราคม 2540 (ขึ้น 6 คำ) ทำการถือพรต เริ่มพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย

เวลา 03.00-06.00 น.(ขึ้น 6 คำ) ถือพรต ถวายสักการะพระเป็นเจ้า

เวลา 20.00-22.00 น.(ขึ้น 7 คำ) ประกอบพิธีอ่านพระเวท เปิดประตูเทวาลัย(พิธีตรียัมพวาย)

วันที่ 16 มกราคม 2540 (ขึ้น 8 คำเดือนยี่) อัญเชิญนางกระดานลงหลุม

เวลา 03.00-06.00 น. ประกอบพิธีอัญเชิญนางกระดานลงหลุม

วันที่ 19 มกราคม 2540 (ขึ้น 11 คำเดือนยี่) อัญเชิญนางกระดานขึ้นจากหลุม

เวลา 03.00-06.00 น. ประกอบพิธีอัญเชิญนางกระดานขึ้นจากหลุม

วันที่ 23 มกราคม 2540 (แรม 1 คำ เดือนยี่) พิธีช้าหงส์ ส่งเสด็จพระเป็นเจ้ากลับเทวาลัย

เวลา 15.00 น.ประกอบพิธีอ่านพระเวทเปิดประตูเทวาลัยที่สถานพระนารายณ์(พิธี

ตรีปวาย)

* การนับเวลาขึ้น - แรมของพราหมณ์นั้น เริ่มนับตั้งแต่รุ่งอรุณเวลา 06.00 น.ถึง 06.00 น. ของวันรุ่งขึ้น เป็น 1 วัน

เวลา 18.00 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชาวพนักงานอัญเชิญเทวรูปพระอิศวร พระอุมา พระพิฆเนศวร จากพระบรมมหาราชวัง มาประทับที่เทวสถาน

เวลา 20.00-24.00 น. พิธีสวดถวายสักการะพระเป็นเจ้า

พิธีข้าหนงส์ส่งเสด็จพระอิศวร พระอุมา พระพิฆเนศวรกลับสู่เทวาลัย

ประกอบพิธีอ่านพระเวท ปิดประตูเทวาลัย(พิธีตรียมพาย)

วันที่ 25 มกราคม 2540 (แรม 3 ค่ำ เดือนยี่) พิธีข้าหนงส์ ส่งเสด็จพระพรหมกลับเทวาลัย

เวลา 18.00 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชาวพนักงานอัญเชิญเทวรูปพระพรหมจากพระบรมมหาราชวัง มาประทับที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์

เวลา 20.30 - 24.00 น. พิธีสวดถวายสักการะพระเป็นเจ้าและพิธีข้าหนงส์ส่งเสด็จพระพรหมกลับเทวาลัย

วันที่ 27 มกราคม 2540 (แรม 5 ค่ำ เดือนยี่) พิธีข้าหนงส์ ส่งเสด็จพระเป็นเจ้ากลับเทวาลัย และพิธีตัดจุก

เวลา 15.00 น. ลงทะเบียนเด็กที่มาเข้าพิธีตัดจุก

เวลา 16.00 น. พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เย็น

เวลา 18.00 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชาวพนักงานอัญเชิญเทวรูปพระนารายณ์ จากพระบรมมหาราชวังมาประทับที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์

เวลา 20.00 - 24.00 น. พิธีสวดสักการะพระเป็นเจ้า

พิธีข้าหนงส์ ส่งเสด็จพระนารายณ์กลับเทวาลัย

ประกอบพิธีอ่านพระเวท ปิดประตูเทวาลัย(พิธีตรียมพาย)

วันที่ 28 มกราคม 2540 (แรม 6 ค่ำ เดือนยี่) พิธีตัดจุกและสมโภชเทวรูป

เวลา 05.30 น. เด็กที่จะเข้าพิธีตัดจุก มาพร้อมกันที่เทวสถาน

เวลา 05.45 น. ประกอบพิธีสงฆ์

เวลา 06.00 น. ได้อรุณ จะมีการประกอบพิธีตัดจุก แล้วสมโภชเทวรูปและเด็กที่มาตัด

จุก และเด็กที่มาตัดจุกจะรับเหรียญพระราชทานของพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ชาวพนักงานอัญเชิญเทวรูปพระอิศวร

พระอุมา พระพิฆเนศวร พระพรหม และพระนารายณ์ กลับไป

ประดิษฐานที่พระบรมมหาราชวัง

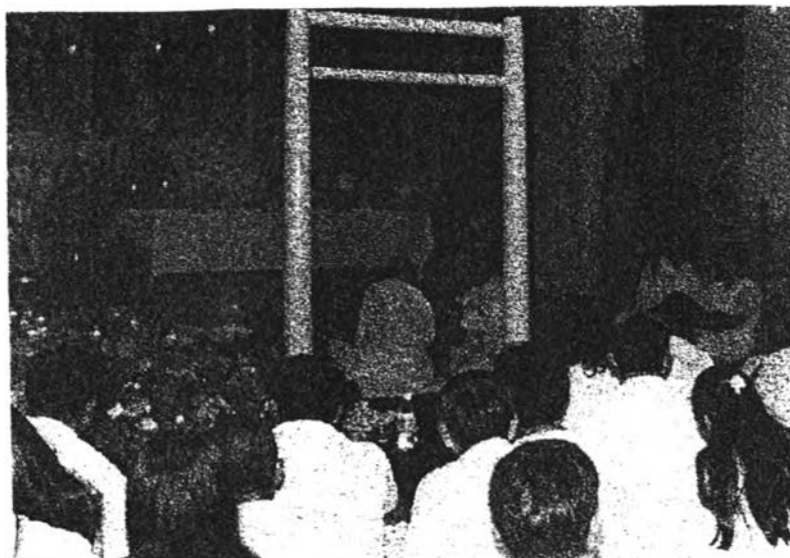
ในพระราชพิธีตรียมพาย - ตรีปวาย จะมีสอง พิธีต่อกันคือ พิธีตรียมพายเป็นพิธีที่จัดขึ้นสรรเสริญพระอิศวร ส่วนพิธีตรีปวายเป็นพิธีสรรเสริญพระนารายณ์ และได้มาเพิ่มพิธีสรรเสริญพระพรหมขึ้นมาในสมัยพระราชครูวามเทพมุนี (สมจิตต์ รั้งสิพราหมณกุล) พิธีในวันแรกจะมีการถวาย

เครื่องสักการบูชาอันได้แก่ เครื่องกระยาบวช คือ อาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์ ผลไม้ เป็นต้น แล้วพราหมณ์ก็มีการบูชาเสาชิงช้า

ในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือนยี่ เวลาประมาณ 03.00 น. คณะพราหมณ์จะมาประชุมพร้อมกันที่สถานพระอิศวร(โบสถ์ใหญ่) ประธานครุพราหมณ์จะกระทำร่างกายให้บริสุทธิ์ (อาตมวิสุทธิ) ด้วยการอ่านพระเวท ถ้ามีพราหมณ์จะบวชใหม่ก็จะทำการบวชให้ จากนั้นพราหมณ์จะมาร่วมกันกระทำพิธีผูกพรตก็คือการถือศีลกินอาหารที่ปราศจากเนื้อสัตว์ และพำนักอยู่ที่เทวสถาน ไม่อยู่ร่วมภรรยา พราหมณ์ทุกคนจะถือปฏิบัติเช่นนี้ตลอด 15 วัน คือ ตั้งแต่วันขึ้น 6 ค่ำ เดือนยี่ ถึงวันแรม 6 ค่ำ เดือนยี่

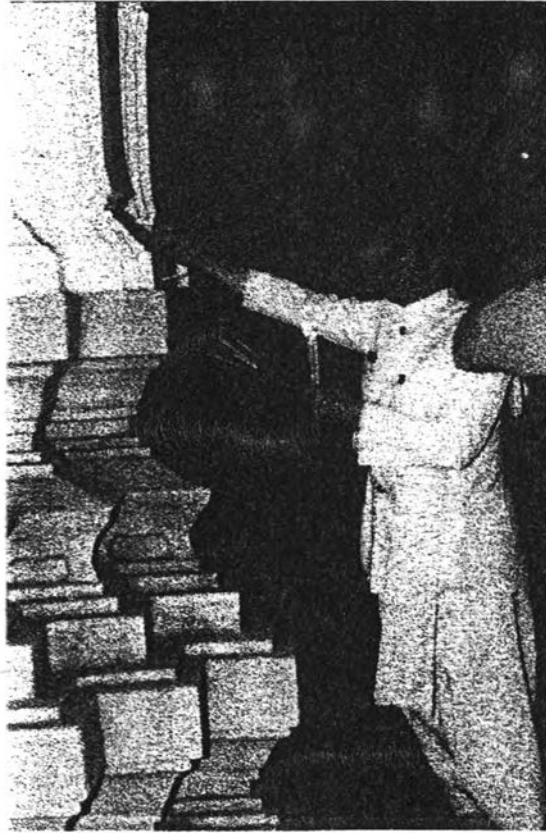
จากนั้น พราหมณ์ก็จะมีการบูชาที่เสาชิงช้า และที่เกยตรงบริเวณหน้าวัดสุทัศนเทพวราราม และภายในเทวสถานจะทำการบูชากระดานครุที่เคยใช้ในการไล่ชิงช้า หลังจากนั้นก็จะมีการถวายเครื่องสักการบูชาอันได้แก่เครื่องกระยาบวชก็คือ อาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์จะประกอบด้วยผลไม้ กล้วย ส้ม ชมพู่ เป็นต้น อาหารเหล่านี้จะจัดใส่พานวางไว้หน้าเทวรูปพระอิศวรภายในโบสถ์ใหญ่ แล้วประธานครุพราหมณ์ จะทำพิธีอ่านพระเวทถวายสักการะแด่องค์พระเป็นเจ้า เป็นอันเสร็จพิธีในตอนเช้า เมื่อรูปที่บูชาเครื่องกระยาบวชหมด ก็ทำการลาเครื่องกระยาบวชทั้งหมด และประชาชนก็จะเข้ามาถวายของ แต่ประธานครุพราหมณ์ มีการแลกเปลี่ยนอาหารในโดก อาหารเหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงได้มีผู้คนนำเอาอาหารมาจัดโดกถวายกันเป็นจำนวนมาก

ในช่วงค่ำประมาณ 20.00 น. ประธานครุพราหมณ์ คือ พระราชครูอัมภฏาจารย์ (ละเอียดรัตนพราหมณ์) ทำพิธีอาตมวิสุทธิ คือการชำระร่างกายให้บริสุทธิ์ด้วยพระเวท ก่อนที่จะบูชาครุ จากนั้นท่านพระราชครูจะมานั่ง ที่อาสนะเฉพาะของท่าน และทำพิธีโดยการอ่านพระเวทเปิดประตูศิวาลัยไกรลาสรับพระอิศวรและเทพเจ้าองค์อื่น ๆ มายังโลกมนุษย์ ต่อจากนั้นพราหมณ์คนอื่น ๆ จะเข้ามากราบตามพรตแก่ก่อน เพื่อให้พระราชครูประพรมน้ำเทพมนต์ แล้วพราหมณ์ผู้สวด 4 ท่านเหล่านี้จะไปยืนเจ้าแถวตอนเรียงหนึ่ง และทำการสวดมุขโรย คือ การอ่านโคลกสรรเสริญเทพเจ้าไปจนจบ แล้วท่านพระราชครูออกไปยืนทำพิธีที่หน้าโต๊ะข้าวตอก แล้วประพรมน้ำเทพมนต์แก่สิ่งของที่นำมาบูชาจนทั่ว มีการแกว่งคันชีพ สั่นกระดิ่ง สวดถวายดอกไม้ต่อพระเป็นเจ้า แล้วท่านพระราชครูจะกลับมาที่นั่งเดิม พราหมณ์ 3 คนออกไปทำการยกอุหลูบ หรือ พานใส่ข้าวตอก ผลไม้ อันได้แก่ กล้วย ส้ม แตงกวา มันต้ม เผือกต้ม น้ำตาลอบ มะพร้าวอ่อน เป็นต้น พราหมณ์ทั้ง 3 คนนี้เมื่อออกไปยืนตรงหน้าพระเทวรูป จะยกอุหลูบพร้อมกับกล่าวเวทถวายข้าวตอก พระราชพิธีเตรียมพวายนี้อาจจัดทำขึ้นเพื่อสรรเสริญ คือพระอิศวรและพระแม่อุมาเทวีในสถานพระอิศวร เมื่อเสร็จพิธีที่แห่งนี้จะไปทำพิธีที่สถานพระพิฆเนศวรซึ่งจะมีพิธีกรรมคล้ายกันกับที่ประกอบที่สถานพระอิศวร คือ พระราชครูบูชาพระเทวรูป แล้วประพรมน้ำมนต์แก่พราหมณ์ที่จะทำการสวดพระเวท พราหมณ์จะรำยมนต์สวดมุขโรย จากนั้นพระราชครูก็จะประพรมน้ำเทพมนต์สิ่งของที่นำมาถวายสักการะ มีการสวดยกอุหลูบเช่นกัน หลังจากอ่านถวาย

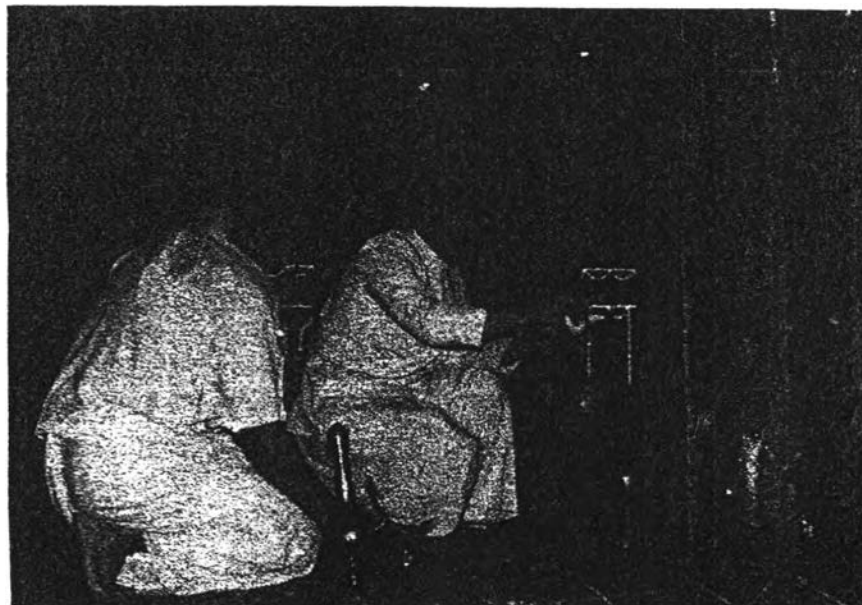

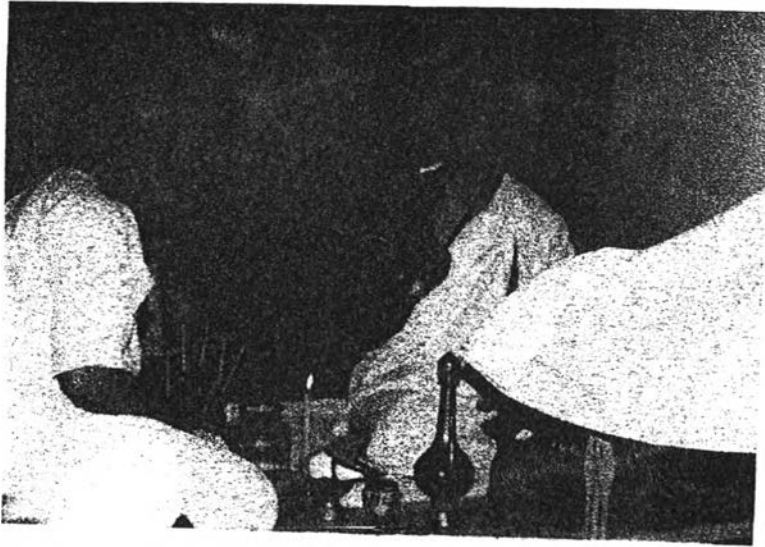
ภาพที่ 51-52 พระราชครูอัชฎาจารย์ประธานครูพราหมณ์ทำพิธีผูกพรต ในระหว่างพระราชพิธี
ตรียมพวย - ตรีปวย และทำการผูกพรตให้กับพราหมณ์ราชสำนัก

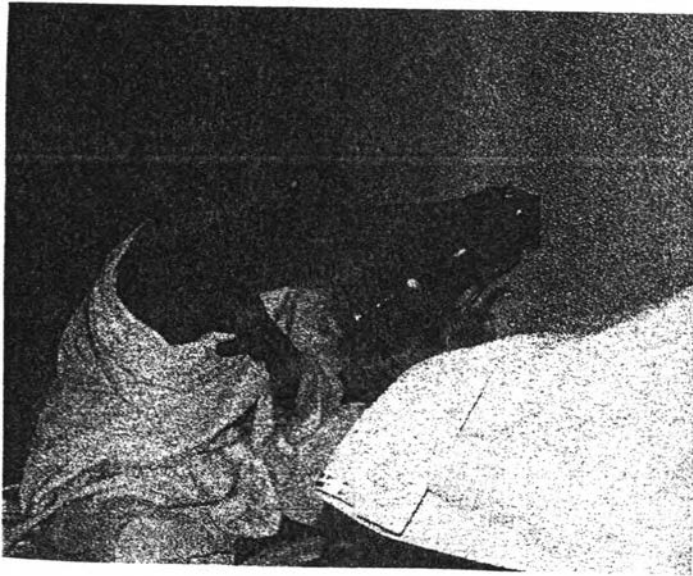

ภาพที่ 53 - 54 พระครูวามเทพมุนี ขณะประกอบพิธีบูชาเกษที่วัดสุทัศน์เทพวราราม ในระหว่าง
พระราชพิธีตรียัมพวาย - ศรีพวย

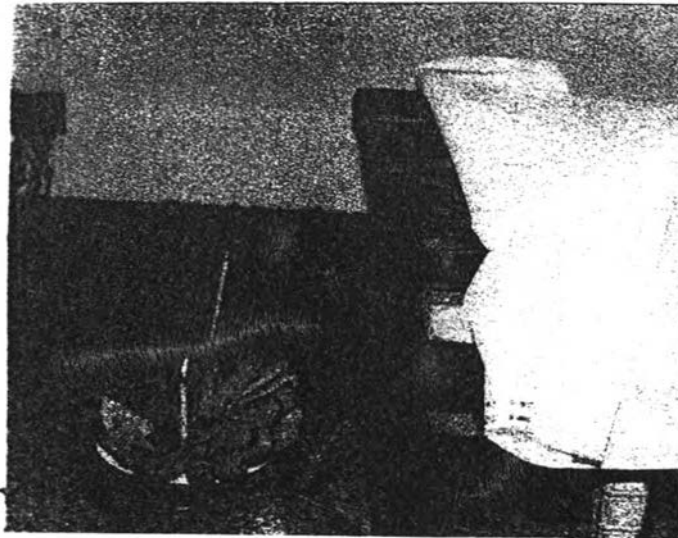
ภาพที่ 55 ประสานศรุกราหมณ์ประกอบพิธีบูชากระดานครู

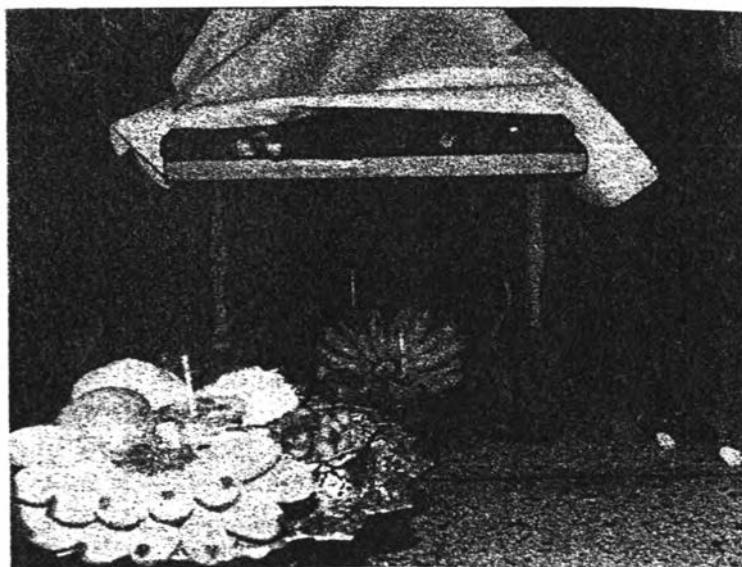
ภาพที่ 56 รดน้ำเทพนมต์ด้วยกศล

ภาพที่ 57 จุดเจิมกระดานครู

ภาพที่ 58 - 59 เครื่องบูชา และกระตานครูที่ผ่านการบูชาแล้ว

ข้าวดอกผลไม้พราหมณ์ก็จะนำเอาข้าวดอกที่ได้ผ่านพิธีมาแล้วแจกให้กับผู้คนที่มาร่วมพิธีบ้างก็เอาไปรับประทานเพื่อความเป็นสิริมงคล

วันขึ้น 8 ค่ำเดือนยี่ (วันที่ 16 มกราคม 2540) จะทำพิธีอัญเชิญนางกระดานลงหลุมขึ้น ถือว่าเป็นตัวแทนของบรรดาเทวดาชั้นฟ้าที่ได้มาถวายสักการะพระเป็นเจ้าของพราหมณ์ พิธีนี้จะเริ่มเมื่อเวลาใกล้รุ่ง พระราชครูเชิญกระดานครู 3 แผ่น แผ่นหนึ่งยาว 4 ศอก กว้าง 1 ศอก สลักเป็นรูปพระอาทิตย์กับพระจันทร์แผ่นหนึ่ง รูปพระนางธรณีแผ่นหนึ่ง และรูปพระแม่คงคาแผ่นหนึ่ง สมมติว่าพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระคงคา มาประชุมเฝ้าพระอิศวร แล้วจึงอัญเชิญมาที่หลุมชุดตรงหน้าขมรม หลุมนั้นยาวหนึ่งศอก กว้าง 1 คืบ ลึก 4 นิ้ว ที่ก้นหลุมปูอิฐและหญ้าคา แล้วมีราวสำหรับปักกระดานก่อนจะเชิญลงหลุม โดยเวียนทักษิณาวฏกลมรอบก่อนจะวางลงที่ปากหลุม พระราชครูทำพิธีอัญเชิญลงหลุมโดยรดน้ำกลศสังข์ ถวายใบมะตูม แก้วคันประทีป สันกระดิง จุลเจิม แล้วยกกระดานลงหลุม จากนั้นคาดเพดานกั้นม่านรายรอบ ข้างนอกล้อมด้วยราชวัติและจะทำพิธีอัญเชิญนางกระดานขึ้นจากหลุมในวันขึ้น 11 ค่ำเดือนยี่ (วันที่ 19 มกราคม 2540) ไปเก็บไว้ในเทวสถานตามเดิม

พราหมณ์จะทำพิธีอ่านพระเวทบูชาสักการะพระเป็นเจ้าไปทุกวันจนถึงวันแรม 1 ค่ำเดือนยี่ ซึ่งจะเป็นวันที่เริ่มต้นพิธีตรีปวายรับพระนารายณ์ก่อนในเวลาบ่ายที่สถานพระนารายณ์ พระราชครูจะทำการสวดพระเวทเปิดประตูศิวาลัยไกรลาส เพื่ออัญเชิญพระนารายณ์ลงมายังโลกมนุษย์ พิธีกรรมจะเป็นเช่นเดียวกับการรับพระอิศวรในวันแรก แต่จะการสวดจะมีพราหมณ์ยืนเรียงแถวหน้ากระดานต่างไปจากการสวดที่โบสถ์พระอิศวรที่ยืนเป็นแถวตอนเรียงกัน เมื่อได้กระทำพิธีที่สถานพระนารายณ์ นอกจากนี้แล้ว ในวันนี้จะมีการส่งเสด็จพระอิศวร กันภายในโบสถ์ใหญ่ ในพิธีนี้ไม่มีการอัญเชิญพระเทวรูปหลวง ได้แก่ องค์พระอิศวร พระอุมา และพระพิฆเนศวร มาจากพระบรมมหาราชวังมาประกอบพิธีกรรม ขั้นตอนพิธีนี้จะมีขึ้นเมื่อเวลาประมาณ 20.00 น. ประธานครูพราหมณ์จะทำการอัญเชิญเทวรูปหลวงมาประดิษฐานที่แท่นกลางเทวสถาน เรียกว่า โต๊ะเบญจคัณฑ์ และมีด้วยเบญจคัณฑ์ประกอบอยู่ด้วย 6 ใบ คือทำจาก แก้ว ทอง นาค เงิน สำริด เหล็ก อันมีความหมายถึงมหาปัญจมหานที และอากาศธาตุ ตรงกลางเทวสถานมีศิลาบดตั้งอยู่อันหนึ่งเรียกว่า บัฟฟโด เมื่อพระราชครูพราหมณ์ทำอาตมวิสุทธิ มีการอ่านพระเวทแล้ว พราหมณ์คู่สวดจะทำการสวดจนจบ แล้วพระราชครูทำพิธีถวายทำการประพรมน้ำเทพมนต์ที่โต๊ะข้าวดอกหน้าเทวรูปและสิ่งของที่ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสร็จแล้วกลับมาที่โต๊ะข้าวดอก แก้วคันซีฟ สันกระดิง ถวายอาระทงดอกไม้ แล้วพราหมณ์จะทำการยกอุหลุมถวายสิ่งสักการะ แล้วจะไปทำพิธีที่สถานพระพิฆเนศวร มีการรายเวท ถวายสิ่งสักการะเหมือนทุกวัน จากนั้นจะกลับมาทำพิธีที่สถานพระอิศวรต่อ เป็นขั้นตอนการอ่านเวทบูชาทิศทั้ง 8 บูชาเบญจคัณฑ์ สังข์ กลศ และบูชากุมภ ถวายข้าวพระเวท

แล้วทำการมีการสงฆ์พระเทวรูปพระเป็นเจ้า เชิญพระเทวรูปหลวง สงฆ์ด้วยกลศ พราหมณ์มีการเป่าสังข์ แล้วเชิญเทวรูปหลวงขึ้นสู่ภัทรบุรี และพระราชครูจะทำการบูชาที่หน้าพระยา

ภาพที่ 60-64 ประธานครูพราหมณ์อ่านพระเวทบูชาองค์เทพเจ้า สรงน้ำเทพมนต์ด้วย กดศ สังข์
ถ้วยเบญจคัพย์ และ จุดเจิมองค์เทวรูป

หงส์ รดน้ำด้วยกลศ สังข์ มีการจุญเจิม อ่านเวทบูชา แล้วเชิญเทวรูปตั้งบนพานทองขาวเดินประทักษิณ ไปรอบเสากลางโบสถ์ เมื่อถึง บัพพโต จะยกเท้าขวาก้าวเหยียบบนศิลา แล้วเดินเวียนจนครบ 3 รอบ เมื่อมาถึง บัพพโตก็เหยียบลงไป จากนั้นเชิญเทวรูปขึ้นบนบุษบงรูปหงส์ที่แขวนไว้ระหว่างเสาสองข้าง ตรงกลางโบสถ์ ส่งเสด็จเทพเจ้ากลับสู่สรวงสวรรค์ พราหมณ์เป่าสังข์ พระราชาครุอ่านเทวบูชาหงส์จนจบ จากนั้นจะมีพราหมณ์คู่สอด 2 ท่านทำการอ่านพระเวทซ้ำหงส์หรือการกล่อมหงส์ เพราะถือว่าพระยาหงส์จะนำองค์เทพเจ้า และพราหมณ์อีกท่านหนึ่งจะไถวบุษบงรูปหงส์ไปด้วยเป็นจิ้งหะอย่างช้า ๆ เมื่อกระทำพิธีเสร็จแล้ว พระราชาครุพราหมณ์จะมานั่งที่หน้าบุษบงรูปหงส์ กล่าวบูชาเขาพระสุเมธ แล้วอ่านเวทส่งพระอุมา อ่านเวทปิดทวารศิวาลัย จึงเป็นการเสร็จพิธีการในการส่งพระเป็นเจ้าหรือการซ้ำหงส์ แล้วพระราชาครุพราหมณ์จะอัญเชิญองค์เทวรูปหลวงเก็บไว้ในโบสถ์ใหญ่

ในวันต่อมาทางคณะพราหมณ์ราชสำนักจะนำสิ่งของในพิธีเข้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อเวลาค่ำก็จะกระทำพิธีอ่านพระเวท ถวายสิ่งสักการะที่โบสถ์พระนารายณ์ ถวายเครื่องสักการะ

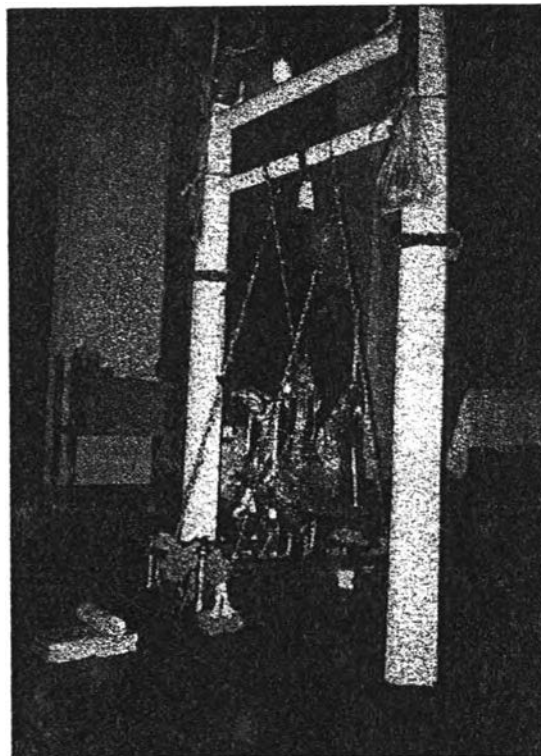
ในวันแรม 3 ค่ำ จะมีพิธีส่งเทพเจ้า คือ พระพรหมที่ได้มีเพิ่มเข้ามาในสมัยพระราชครูวามเทพมุนี (สมจิตต์ รั้งสิพราหมณกุล) ซึ่งจะกระทำพิธีกรรมแบบเดียวกันกับที่ส่งพระอิศวรคือ มีการรำยพระเวท สรงน้ำพระพรหม มีการซ้ำหงส์

เมื่อถึงวันแรม 5 ค่ำ จะมีการทำพิธีส่งพระนารายณ์ มีการซ้ำหงส์ ส่งเทพเจ้าเหมือนเดิม ในวันนี้จะป็นวันสุดท้ายของพระราชพิธีนี้ แต่จะมีพิธีโกนจุกต่อเนื่องโดยกระทำทุกปี และจะทำให้แก่บุคคลทั่วไป

พิธีโกนจุกจะแบ่งเป็น 2 วัน ในวันแรกพ่อแม่ผู้ปกครองก็จะนำเด็กที่ต้องการเข้าพิธีโกนจุกมาลงทะเลเบียนแล้วจะมารวมกันที่โบสถ์พระอิศวร พระราชาครุพราหมณ์ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์เย็นที่สถานพระอิศวร เด็กที่จะมาตัดจุกเข้ารับมงคลแล้วมานั่งฟังพระเจริญพุทธมนต์จนจบ พระสงฆ์กลับวัด ในตอนค่ำทำพิธีที่สถานพระนารายณ์ตามปกติ ในตอนกลางคืนจะมีการแสดงสมโภชเทพเจ้ามีการรำนาฏศิลป์ในโบสถ์ และมีการฉายหนังกลางแปลง ในวันนี้ถ้าผู้ปกครองและเด็กที่มาจากต่างจังหวัดก็พักแรมภายในเทวสถาน

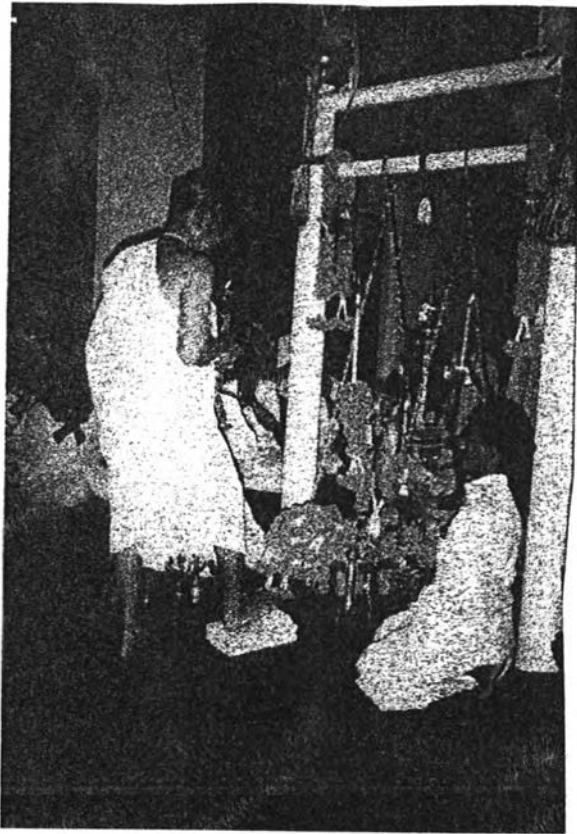
ในวันรุ่งขึ้น(วันแรม 6 ค่ำ เดือนยี่) ตอนเช้ามีดประมาณ 05.00 น. พระสงฆ์มาพร้อมกันที่เทวสถาน เด็กที่จะตัดจุกมานั่งพร้อมกันเพื่อรับศีลจากพระ พระสงฆ์สวดมนต์ พอได้ฤกษ์พราหมณ์ลั่นฆ้องชัย พระสงฆ์สวดชัยันโต พราหมณ์ทำพราหมณ์จะทำการแบ่งปอยผมเด็กเป็น 3 ส่วนพราหมณ์จะทำการแบ่งปอยผมเด็กเป็น 3 ส่วน ขริบผมกับกรรปิตพอเป็นพิธี .เสร็จแล้วพราหมณ์ถวายภัตตาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์จนเสร็จแล้วถวายเครื่องไทยทาน พระราชาครุรดน้ำ

เมื่อส่งพระสงฆ์กลับวัดแล้วพราหมณ์ทำการแจกเหรียญพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้แก่เด็กที่มาโกนจุกที่โบสถ์พราหมณ์ จากนั้นพราหมณ์จะทำพิธีบวงสรวงเบิกแว่นเวียนเทียน

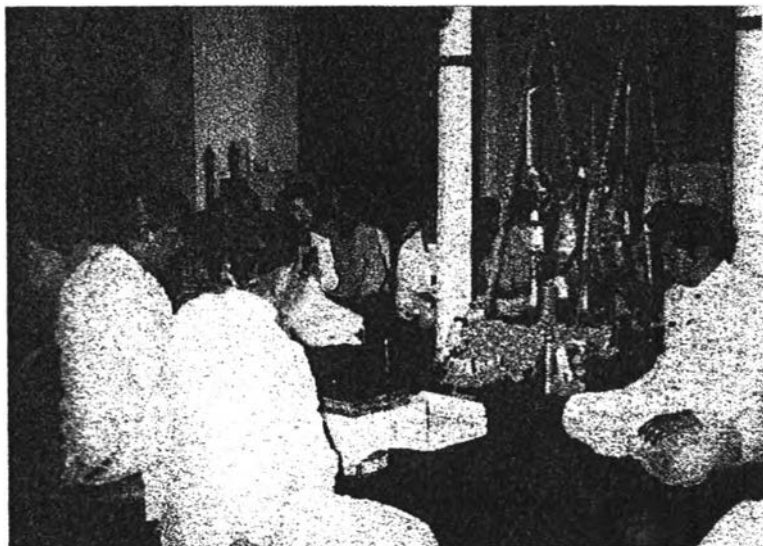

ภาพที่ 65-68 พระยาหงส์ในการก่อกองหรือข้าหงส์ และประธานอ่านเวทบูชาหงส์
ในพระราชพิธีศรียมพาย - ศรีปวาย

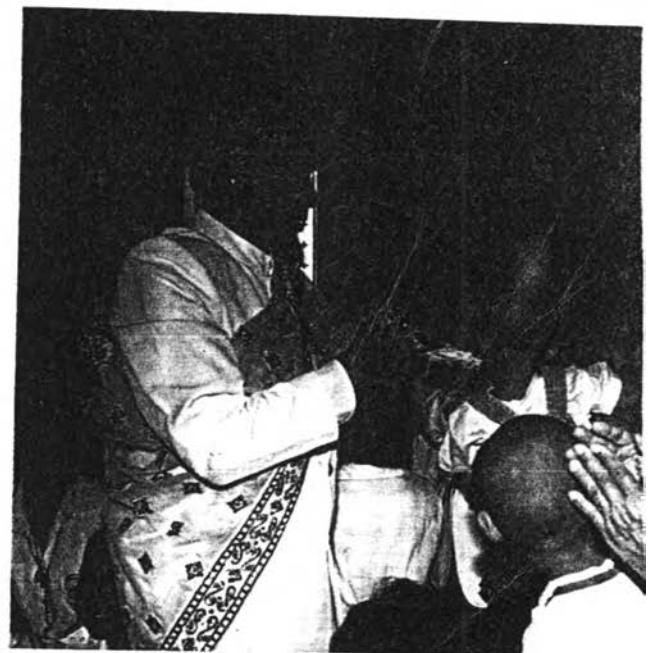
ภาพที่ 67 ประธานครูพรหมณ์เหยียบบัพพโต ระหว่างกระทำประทักษิณ ก่อนที่จะทำการกล่อมหงส์หรือเข้าหงส์.

ภาพที่ 68 พรหมณ์ราชสำนักกำลังอ่านพระเวท ในระหว่างพิธีกล่อมหงส์ หรือการเข้าหงส์

สมโภชขวัญ และทำการสมโภชเทวสถานทั้งสามแห่ง จากนั้นจะทำพิธีเจิมพระเทวรูปทุกองค์ในเทวสถาน จากนั้นพราหมณ์จะทำการส่งพระเทวรูปหลวงกลับไปยังพระบรมมหาราชวัง เป็นอันเสร็จพิธี พราหมณ์ทำการลาพระและร่วมรับประทานอาหารร่วมกัน ในพระราชพิธีตรียมพวาย - ตรีปวาย และพิธีโกนจุก จะได้รับค่าใช้จ่ายจากเงินหลวง คือทางราชการเป็นผู้ออกให้ภายใต้พระราชานุเคราะห์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาโดยตลอดและจัดทำขึ้นทุกปีตามโบราณราชประเพณี

ในส่วนของพระราชพิธีตรียมพวาย-ตรีปวาย นั้นจะมีเฉพาะแต่พิธีพราหมณ์เท่านั้น ส่วนพิธีสงฆ์มีเพิ่มเติมในพิธีโกนจุก ซึ่งกระทำต่อจากพิธีตรีปวายในวันแรม 5 ค่ำ และวันแรม 6 ค่ำ เดือนยี่ ด้วยเหตุว่าพระราชพิธีตรียมพวาย-ตรีปวาย เป็นพระราชพิธีที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำขึ้น เพื่อบูชาพระเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ฮินดู พราหมณ์จึงมีความสำคัญและข้อปฏิบัติมากมาย ซึ่งได้กล่าวไปแล้ว คือตั้งแต่กำหนดฤกษ์พระราชพิธี ดำเนินการประกอบพระราชพิธีจนเสร็จครบทุกชั้นตอน พระราชพิธีตรียมพวาย-ตรีปวายนี้มีความสำคัญสำหรับพราหมณ์เป็นอย่างยิ่ง ด้วยพราหมณ์เป็นนักบวชในศาสนาพราหมณ์ จำเป็นจะต้องปฏิบัติบูชาต่อพระเป็นเจ้าในศาสนาของตน ความสำคัญดังกล่าวนี้ส่งผลให้พราหมณ์สืบทอดและรักษาพระราชพิธีตรีปวาย-ตรียมพวายไว้ตราบเท่าทุกวันนี้

ภาพที่ 69-70 พราหมณ์ราชสำนักทำการขลิบผมให้กับเด็กที่มาร่วมในพิธีโกนจุก
ในพระราชพิธีตรียมพวาย - ตรีปวาย.

พระราชพิธีเกี่ยวกับการเพาะปลูก (fertility ritual, harvesting ritual)

พระราชพิธีที่พราหมณ์ราชสำนักกระทำขึ้น นอกเหนือไปจากพิธีกรรมที่เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์แล้วนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ทั้งนี้ก็เพราะสังคมไทยตั้งแต่อดีตนั้นประกอบอาชีพหลักคือ การทำนา ทำสวน ทำไร่ ปลูกผัก ผลไม้ เป็นต้น แต่พิธีหลักก็คือการปลูกข้าวทำนา สิ่งที่เป็นปัจจัยที่สำคัญก็คือสภาพธรรมชาติที่เอื้ออำนวยให้เกิดมีผลผลิตดี เช่น น้ำ ศัตรูพืช เป็นต้น ดังนั้นเพื่อก่อให้เกิดความมั่นใจต่าง ๆ จึงได้มีพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับคติความเชื่อด้านการเกษตรเป็นหลัก ในส่วนนี้จะศึกษาพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรจากพระราชพิธีสิบสองเดือน ซึ่งเป็นพระราชพิธีสำหรับพระนคร โดยจะกล่าวถึงเฉพาะพระราชพิธีต่างๆ ตามลำดับขั้นตอนหรือช่วงของการเพาะปลูก ตามที่พราหมณ์ราชสำนักได้กระทำขึ้นในรอบปี เพื่อว่าจะได้นำเสนอบทบาทหน้าที่ของพราหมณ์ในส่วนของพิธีกรรมที่ชัดเจนมากขึ้น

จากการที่สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรมีการเพาะปลูกเป็นอาชีพหลัก จึงได้มีพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางการเกษตรมีหลายพระราชพิธี ที่ได้มีการจัดทำพิธีอันเป็นหน้าที่สำคัญของรัฐที่จะสร้างขวัญและกำลังใจให้กับราษฎรในการประกอบอาชีพ พระราชพิธีที่ประกอบขึ้นก็เพื่อเสี่ยงทาย อ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยมุ่งหวังความอุดมสมบูรณ์ในผลผลิตและเพื่อแสดงความขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้ได้ผลสำเร็จตามที่ปรารถนา หรือพระราชพิธีที่มีขึ้นก็เพื่อแสดงบุญญาธิการของพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้แต่ก่อนนั้นกษัตริย์ล้วนมีอำนาจในการเกษตรกรรม คือเป็นเจ้าของที่ดินที่นาทั้งหมด และกษัตริย์ยังถูกคาดหวังให้เป็นผู้นำทางการเกษตร จึงทำให้มีการประกอบพระราชพิธีที่มีความหมายต่อขั้นตอนต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการเกษตรขึ้นมาตามวัฏจักรของการเพาะปลูก ตามหลักฐานที่ได้มีการศึกษามีปรากฏการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ มาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย จากตำรับทำวศริจุฬาลักษณ์ หรือหนังสือนางนพมาศ และที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาลในสมัยอยุธยา ประกอบกับรายละเอียดที่บันทึกในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การของขุนหลวงหาวัด ที่ในพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 5 ได้กล่าวว่าเป็นต้นแบบในการศึกษาและพระราชนิพนธ์หนังสือ พระราชพิธีสิบสองเดือนขึ้น อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระราชพิธีต่าง ๆ ที่สืบเนื่องมาจากสมัยสุโขทัยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนหนึ่งที่ได้นำมานั้นก็เป็นการดัดแปลงของพราหมณ์ด้วยเช่นกัน ในส่วนนี้จะกล่าวถึงพระราชพิธีที่เกี่ยวกับการเกษตรที่ได้ศึกษาตามตามลำดับการเพาะปลูกโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา ดังที่ได้ปรากฏคือ

ปฏิทินแสดงพระราชพิธีที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกตามลำดับขั้นตอนของการเพาะปลูก

ฤดูกาล	ช่วงเวลา (เดือน)	พระราชพิธี	กิจกรรม
หน้าฝน	เดือนหก(พฤษภาคม)	พระราชพิธีไพบูลยจรตพระนังคัล แรกนาขวัญ	เริ่มการเพาะปลูก- แรกไถ หว่าน
	เดือนเก้า(สิงหาคม)	พระราชพิธีพืชมงคล	ขอฝน
หน้าหนาว	เดือนสิบ(กันยายน)	พระราชพิธีภัทรบท พิธีสารท	แรกเก็บเกี่ยวเพื่อทำบุญ
	เดือนสิบเอ็ด(ตุลาคม)	พระราชพิธีอาศุขยแข่งเรือ	เสี่ยงทาย รื่นเรียง
หน้าน้ำลด	เดือนสิบสอง(พฤศจิกายน)	พระราชพิธีจองเปรียง	เทวบูชา รังน้ำในนา
	เดือนอ้าย(ธันวาคม)	พระราชพิธีไล่เรือ	ไล่่น้ำในนา
หน้าหนาว	เดือนอ้าย(ธันวาคม)	พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย	เก็บเกี่ยว เทวบูชา
	เดือนยี่(มกราคม)	พระราชพิธีเจวียนพระโคกินเลี้ยง	ทำขวัญพระโค
	เดือนสาม(กุมภาพันธ์)	พระราชพิธีธานยเทาะห์	ชนข้าว นวดข้าว- เผาฟางและซังข้าว

พระราชพิธีไพบูลยจรตพระนังคัลแรกนาขวัญ

พระราชพิธีนี้จะกระทำกันในเดือนหก คือเมื่อเข้าฤดูฝน เป็นพระราชพิธีที่กระทำขึ้นเพื่อเดือนให้ประชากรราษฎรได้ทราบว่า การทำนากำลังจะเริ่มขึ้นทั่วราชอาณาจักร พระเจ้าแผ่นดินจึงจัดให้มีพระราชพิธีขึ้นเป็นตัวอย่างให้ประชาชนปฏิบัติตามอันเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของกษัตริย์ การกำหนดวันนั้นคือวันที่ฤกษ์ดีคือไม่ตรงกับวันผีเพ็ญ เป็นฤกษ์ศุภฤกษ์ เป็นบูรณฤกษ์ และเป็นวันศุภเคราะห์ ซึ่งฤกษ์เหล่านี้จะใช้ในการลงมือแรกนา หว่านข้าว ดำข้าว ชนข้าวขึ้นยุ้ง จะต้องให้ได้ฤกษ์ตามนี้ แต่ฤกษ์ผานาทีที่จะประกอบพระราชพิธีจรตพระนังคัลนี้จะต้องให้ได้ฤกษ์ดีตามธรรมเนียมอีกชั้นหนึ่งโดยให้พระโหราธิบดีเป็นผู้กำหนด แต่เดิมในสมัยสุโขทัยเท่าที่ปรากฏในหนังสือนางนพมาศกล่าวถึงพระราชพิธีนี้ไว้ว่า ได้มีทางฝ่ายพราหมณ์ราชสำนักเตรียมการโดยมีการอัญเชิญเทวรูปเข้าสู่โรงพระราชพิธี พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้ออกญาพหลเทพยเจ้ากรมออกแทนพระองค์มีการแต่งกายแบบกษัตริย์ เมื่อมาถึงท้องทุ่งละหานหลวงที่ประกอบพิธีกรรม ฝ่ายพราหมณ์ราชสำนักจะมีการโปรยข้าวดอกคอกไม้ มีขบวนตรัสสังข์เดินนำหน้า นำพระโคมาเทียมไถทรง แล้วออกญาพหลเทพยรับไถ ไถประทัดจากพระเจ้าแผ่นดินแล้วเดินจรตพระนังคัลเป็นทักษิณาวฏเวียนซ้ายไปขวา ในขณะที่เดินจะมีพนักงานโปรยหว่านธัญญาหารตามทางไถจนครบสามรอบ แล้วให้พระโคเสี่ยงทายของห้าอย่างคือ ข้าว ถั่ว งา หญ้า และน้ำ แล้วให้พราหมณ์ราชสำนักทำนายว่าพืชพันธุ์ธัญญาหารจะได้ผลประการใด ในปีนั้นจะมีน้ำมากหรือน้อยพราหมณ์จะทำนายตามตำราไตรเพท จากนั้นพระอัครชายาให้นางสนมเชิญเครื่องพระสุพรรณ

ภาษาไม่มีรูปายาสถวายพระเจ้าแผ่นดิน และเลี้ยงลูกขุนด้วยมรุปายาสและอาหารคาวหวานมีการละเล่นมหรสพรื่นเริงสำหรับประชาชน³²

ในครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานในกฎมณเฑียรบาลคำให้การชาวกรุงเก่าและในจดหมายเหตุวันวลิต ได้กล่าวถึงพระราชพิธีจรดพระนังคัล ซึ่งส่วนใหญ่ก็มีขั้นตอนเช่นเดียวกับที่ปรากฏในตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ คือมีการแต่งตั้งพระยาแรกนา มีการไถนา หว่านเมล็ดพืช และเสี่ยงทายพระโคมีการสมโภชต่อท้ายพิธีเพียงแต่ในสมัยนี้มีข้อแตกต่างกันตรงที่ว่า พระมหากษัตริย์มิได้เสด็จออกในพระราชพิธี แต่จะให้ผู้แทนพระองค์คือเจ้าพระยาจันทกุมารหรือพระอินทรกุมาร โดยในระหว่างพระราชพิธีนี้พระเจ้าแผ่นดินจะทรงพระกรุณาลดพระบรมเดชลง คือมิได้ตัดถ้อยความ มิได้เบิกลูกขุน มิได้เสด็จออก และภายหลังจากที่ได้ประกอบพระราชพิธีและการสมโภชแล้ว ราษฎรก็ลงมือไถหว่านเริ่มฤดูทำนาประจำปีด้วยความกระตือรือร้นมีความมั่นใจ เพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงเริ่มต้นการอันเป็นมงคลแห่งฤดูทำนาเป็นปฐมฤกษ์แล้ว³³

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญในครั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการกระทำสืบมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ทรงพระราชดำริโปรดให้มีพิธีสงฆ์ทางพุทธศาสนามาร่วมในพระราชพิธีด้วยโดยให้พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ ส่วนพิธีทางพราหมณ์ก็ยังมีกระอ่านประกาศบวงสรวงเทวดาอยู่เหมือนเดิม เพื่อเป็นสิริมงคลแก่พืชพันธุ์ธัญญาหารที่นำเข้ามาตั้งในมณฑลพิธีเรียกพระราชพิธีตอนนี่ว่าพืชมงคล แล้วนำไปไถหว่านในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญถือว่าการจัดแบ่งงานเป็นสองวัน คือวันแรกจะเป็นพระราชพิธีพืชมงคลอันมีพิธีสงฆ์ วันต่อมาเป็นพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญซึ่งเป็นพิธีพราหมณ์อันมีพราหมณ์ราชสำนักเป็นผู้ประกอบพิธี

การประกอบพระราชพิธีนี้ได้ปฏิบัติสืบเรื่อยมาจนถึงพ.ศ. 2479 ได้ยกเลิกไป แม้ในปีพ.ศ. 2483 ทางรัฐบาลสั่งให้กำหนดมีการพระราชพิธีเฉพาะแต่พืชมงคล ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเท่านั้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2503 ในรัชกาลปัจจุบันได้มีการฟื้นฟูพระราชพิธีขึ้นใหม่ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาเป็นองค์ประธานการพระราชพิธีทุกปี โดยจัดขึ้นที่ท้องสนามหลวง ที่มีทั้งพิธีกรรมตามแบบคติพราหมณ์และผู้ประกอบพิธีกรรมได้แก่พราหมณ์ราชสำนัก มีการสวดประกาศบวงสรวงเทวดาในวันพิธีพืชมงคล และมีพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์มีการอัญเชิญพระเทวรูปไปประดิษฐานในโรงพิธีพราหมณ์ที่ท้องสนามหลวง มีการบริการมคทาเพื่อขอพรพระเป็นเจ้าในการอวยพรให้พืชกล้ามีความสมบูรณ์ ในวันพิธีพระราชครูพราหมณ์มีการเสี่ยงทายผ้านุ่งของพระยาแรกนา

³² กรมศิลปากร, นางนพมาศ หรือตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2513) หน้า 120-124.

³³ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ชนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง, งานวิจัยลำดับที่ 27, (สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535) หน้า 268.

(อธิบดีกรมการข้าว กระทรวงการเกษตรและสหกรณ์) มีการรดน้ำสังข์ ทัดใบมะตูมแก่บรรดาพระยาแรกนาและเทพทั้งสี่ ในขบวนเมื่อทำการเริ่มไถจะมีพราหมณ์เป็นผู้เดินนำ มีขบวนสังข์ เครื่องประโคมดนตรี และประธานครุพราหมณ์เดินนำหน้าพระยาแรกนาขวัญ จนครบสามรอบที่ไถและหว่าน ธัญญาพืชรแล้วนั้นพราหมณ์ราชสำนักจะมีการเสี่ยงทายสถานการณ์บ้านเมืองจากอาหารที่พระโคกิน 7 อย่าง ได้แก่ ข้าวเปลือก ข้าวโพด ถั่วเขียว งา หญ้า น้ำ และเหล้า ถ้าพระโคกินสิ่งใดก็จะมีคำทำนายตามนั้นคือ อย่างเช่นถ้าหากว่าพระโคกินข้าวเปลือกหรือข้าวโพด พยากรณ์ว่าธัญญาหารผลาหารจะบริบูรณ์ดี ถ้าพระโคกินถั่วหรืองา พยากรณ์ว่าผลาหาร ภัคษาหารจะอุดมสมบูรณ์ดี ถ้าพระโคกินน้ำหรือหญ้า พยากรณ์ว่าน้ำท่าจะบริบูรณ์พอสมควร ธัญญาหารผลาหาร ภัคษาหาร มังสาหารจะอุดมสมบูรณ์ดี ถ้าพระโคกินเหล้าพยากรณ์ว่าการคมนาคมจะสะดวกขึ้น การค้าขายกับต่างประเทศดีขึ้น ทำให้เศรษฐกิจรุ่งเรือง นอกจากนี้จะมีการเสี่ยงทายผ่านุงของพระยาแรกนาจะแสดงถึงปริมาณน้ำในปีนั้นคือถ้าหากเสี่ยงได้ผ่านุงสั้นแสดงว่าในปีนั้นน้ำจะมาก ถ้าได้ผ่านุงยาวทายว่าน้ำจะน้อย ดังที่ปรากฏในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประจำปีพ.ศ. 2539 ได้มีผลเสี่ยงทายว่าน้ำจะมากนาในที่ลุ่มจะเสียหายนาในที่ดอนจะได้ผล การติดต่อระหว่างประเทศสัมฤทธิ์ผลดี

พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญนี้ เป็นพิธีเพื่อสริมงคลแก่พืชพันธุ์ธัญญาหาร สันติสุขสงบเสริมเกษตรกรในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเป็นประธานอธิษฐานขอความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารให้มีแก่อาณาจักรไทย และได้ทรงทดลองปลูกข้าวในนาทดลองบริเวณพระตำหนักสวนจิตรลดา และนำเอามล็ดข้าวที่เก็บเกี่ยวมาร่วมในพระราชพิธีนี้ด้วย ส่วนหนึ่งก็ได้จัดบรรจุส่งไปยังต่างจังหวัดสำหรับแจกจ่ายแก่เกษตรกร นอกจากนี้ในงานพระราชพิธีนี้ได้มีการประกาศมอบรางวัลเกียรติคุณให้แก่เกษตรกรผู้มีผลงานดีเด่นในด้านการเกษตร จะเห็นได้ว่าพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญนี้เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในระดับสังคมโดยรวม อันจะมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นองค์ประธานในพระราชพิธี และมีพราหมณ์ราชสำนักเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมขอพรจากพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารในแผ่นดิน แม้ว่าจะมีการผนวกพิธีทางพุทธศาสนาด้วยในระยะหลังก็ตาม แต่วัตถุประสงค์หลักก็เพื่อความมั่งคั่งสมบูรณ์นั่นเอง

พระราชพิธีพืชรูทศาสตร์

พระราชพิธีพืชรูทศาสตร์กระทำในเดือนเก้าซึ่งในช่วงนี้เป็นฤดูฝนจะต้องตกลงมา มิฉะนั้นแล้วข้าวกล้าในนาอาจเสียหายได้ จึงต้องจัดขึ้นวันแต่ในปีใดที่ฝนตกต้องตามฤดูกาล โดยเหตุที่ประชาชนทั่วไปเชื่อในบุญญาธิการและทศพิธราชธรรมของพระมหากษัตริย์ ถ้าทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาล พืชพรรณธัญญาหารจะบริบูรณ์ เจริญงอกงามดี ในการพระราชพิธี

พิธีกรรมนี้จึงเป็นการมงคลที่แสดงให้เห็นถึงพระบรมโพธิสมภารบารมี และแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์เอาใจใส่ต่อการประกอบอาชีพของราษฎรถึงแม้ว่าช่วงเวลาที่จะทำพิธีนี้อาจจะไม่อยู่ในช่วงของเดือนเก้าก็ตาม ถ้ามีความจำเป็นก็อาจจัดให้มีพิธีขอฝนเป็นพิธีเฉพาะได้ ถือว่าเป็นการจัดพิธีเพื่อสนองความต้องการของราษฎรให้พ้นจากความเดือดร้อน เรียกพระราชพิธีนี้ว่า พระราชพิธีจร

รูปแบบขั้นตอนของการจัดพระราชพิธีนี้จะมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละสมัย ที่ได้มีการปฏิบัติสืบทอดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และอยุธยา และสืบเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

พระราชพิธีพิธีกรรมเริ่มปรากฏในสมัยสุโขทัย ที่ได้เห็นความสำคัญของฝนที่มีต่อการเพาะปลูก ดังปรากฏในหนังสือนางนพมาศนั้นได้กล่าวว่าเป็นพิธีทางพรานมณเฑียรเพียงอย่างเดียว สรุปได้ดังนี้คือ เมื่อถึงเดือนเก้า พรานมณเฑียรจะทำพระราชพิธีพิธีกรรม โดยตั้งเกยสี่เกยที่หน้าพระเทวสถานหลวง เมื่อถึงฤกษ์ก็จะพากันน้อมไหว้บวงสรวงพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า และตั้งสัตยาธิษฐาน ขอให้ฝนจงบริบูรณ์ หลังจากนั้นพรานมณเฑียรซึ่งได้แต่งกายสยายมวยผม นุ่งอุทกสาฎก(ผ้าอาบน้ำ) ก็ตรงเดินไปยังเกย มีการเป่าสังข์นำหน้า พรานมณเฑียรประจำที่เกยละหนึ่งคน ต่างอ่านโองการขอฝน สามครั้ง แล้วโบกธง สามครั้ง เสร็จแล้วลงจากเกยเข้าสู่เทวสถาน จากนั้นพรานมณเฑียรผลัดเปลี่ยนกันโบกธงรายเวทขอฝนวันละสองเพลาคือเช้าและเย็นจนครบสามวัน ตามพระราชพิธี³⁴

สมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีพระราชพิธีนี้ตามตำราพรานมณเฑียรที่มีอยู่ว่าเดือนเก้าพระราชพิธีพิธีกรรมนี้หาเมฆนุชา ซึ่งได้มีพิธีกรรมอยู่ ถือว่าถ้าฝนไม่ตกให้เอาโองการออกอ่านฝนก็ตก ในพระราชพิธีพิธีกรรมที่ปรากฏตามจดหมายเหตุขุนหลวงหาวัดได้กล่าวว่า เมื่อถึงเวลาฤกษ์ พรานมณเฑียรเชิญฤกษ์โดยโยก นั้งหนึ่ง ยืนสอง มาตั้งแท่นกลางแจ้งหน้าหอพระราชพิธีเก้าในพระราชวัง มีเครื่องบูชารูปเทียน ข้าวตอกดอกไม้จัดลงกระบะเครื่องบูชา แล้วขุนหมื่นพรานมณเฑียรอ่านเทพชุมนุมจบหนึ่ง เป่าสังข์สองคน อ่านพระเวทวันละสามจบทุกวัน แล้วตั้งรูปพระฤษีนั่งมุ้งแดดคร่ำฝนไว้ตลอดพระราชพิธี แต่การบูชาเช่นนี้ไม่ได้ทำมานานแล้วนับว่าเป็นตำราสูญ

การประกอบพระราชพิธีพิธีกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ ในช่วงยุคต้นรัชกาลที่ 1-3 นั้นได้มีการประกอบพระราชพิธีแบบพรานมณเฑียรเพียงอย่างเดียว โดยเรียก ว่า พระราชพิธีพิธีกรรมใหญ่ และคงจะทำพิธีนี้ขึ้นที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้นมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการนำพิธีสงฆ์เข้ามาร่วมด้วย และได้มีการจัดงานที่พลับพลาที่ท้องสนามหลวงโดยโยงสายสิญจน์มาที่องค์พระมหามณเฑียรต้นปฏิมากรในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระราชพิธีนี้มีพระแท่นมณฑลและกระบวนแห่ มีการบูชาฤกษ์ทำเช่นเดียวกับพระราชพิธีทั่วไปแต่ไม่ได้ตั้งนพเคราะห์ ในส่วนพระราชพิธีนี้ในเวลาฤกษ์พระมหाराชครูประธานครูปราหนมณเฑียรอ่านพระเวท โบกธงสามครั้ง เป่าสังข์เสร็จแล้วพวกพรานมณเฑียรเปิดคนนั่งล้อมพระเทวรูปในโรงพิธีพรานมณเฑียรที่ท้องสนามหลวง มีการอ่านพระเวทเปลี่ยนไปตามวันทั้งเจ็ดวัน พอ

³⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, เล่ม 3, หน้า 9 .

ตกเวลาเย็นพระมหाराชครูกระทำแบบตอนเช้าอีกรอบ จนเวลา ตีก็ได้บูชาตามธรรมเนียม ทำเช่นนั้นจนกว่าจะหมดพิธีพราหมณ์ โดยรอฟังพระราชพิธีสงฆ์ด้วย เสร็จแล้วพราหมณ์ราชสำนักจะมีกระบวนแห่พระเป็นเจ้ากลับโดยเวียนทักษิณาพระมหाराชวง ถวายพระพรแด่พระเจ้าแผ่นดิน แล้วพราหมณ์ราชสำนักจึงกลับเทวสถาน นอกจากพระราชพิธีพฤนศาสตร์แบบใหญ่ที่กล่าวมาแล้วก็ยังมีพิธีขอฝนน้อยเรียกว่าพระราชพิธีพฤนศาสตร์น้อยเป็นการขอฝนล่วงหน้า พิธีกรรมมีการสวดของพระสงฆ์ที่ท้องสนามหลวง ไม่มีกำหนดเสร็จจนกว่าฝนจะตก หรือไม่ก็มีการตั้งพระราชพิธีใหญ่ต่อไป

มาถึงในสมัยปัจจุบัน พระราชพิธีพฤนศาสตร์ไม่ได้จัดเป็นพิธีใหญ่เหมือนกับอดีต เพราะการที่มีฝนเทียมหรือฝนหลวงพระราชทานให้แก่ประชาชนทั่วไปแล้ว ซึ่งก็คงจะสนองความต้องการของราษฎรได้ อย่างไรก็ตามก็ยังปรากฏว่าได้เคยมีการประกอบพิธีขอฝนเช่นกัน จากการสัมภาษณ์พราหมณ์ราชสำนัก พระครูวามเทพมุนี (ชวิน รังสิพราหมณกุล) ที่ได้เคยประกอบพิธีพฤนศาสตร์ในปี พ.ศ. 2527 ที่จังหวัดอ่างทอง โดยพระราชดำรินสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงให้รื้อพิธีพราหมณ์ขึ้นมาด้วยทรงพระเมตตาแก่ประชาชนที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเป็นเวลาหลายปีแล้ว ในพิธีนี้มีการจัดพิธีทั้งแบบพราหมณ์และพุทธพร้อมกัน คือ พิธีพราหมณ์จะมีการสวดบูชาพระพิรุณและเทพยดา พระอินทร์ และเทพยดาประจำทั้งสี่ทิศ สวดแล้ว พราหมณ์ราชสำนักจะมีการนับประจำ ฝ่ายพิธีสงฆ์จะมีพระพุทธรูปคือพระคันธารราษฎร์ถือกันว่าเป็นพระขอฝน มีการขุดสระ ใส่ปลาช่อนโลหะลงไปในสระน้ำให้มีน้ำพอกท่วมหลังปลา เพื่อสมมุติว่าพระพุทธรูปเจ้าเห็นปลาช่อนกำลังจะตายจึงมีการสวดคาถาขอฝนประทานให้ พิธีกรรมนี้จะกระทำควบคู่กันไปทั้งพิธีพราหมณ์และพุทธ นอกจากนี้ยังได้มีส่วนร่วมจากประชาชนก็คือได้มีกระบวนแห่นางแมวขึ้นด้วย

พระราชพิธีภัทรบาท

พระราชพิธีภัทรบาทได้มีกระทำขึ้นในเดือน 10 เนื่องจากเป็นฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว ในช่วงนี้จะมีการเก็บข้าวครั้งแรกมาทำข้าวมธุปายาสถวายทานแด่พระสงฆ์ และเลี้ยงพราหมณ์เพื่อความเป็นมงคลแก่ผลผลิตที่ได้ ดังปรากฏในหนังสือนางนพมาศว่า “นักขัตฤกษ์พระราชพิธีภัทรบาทนี้พุทธศาสน์โดยศาสตร์เจือกันโดยโบราณราช”ในที่นี้ ไสยศาสตร์คือการปฏิบัติของฝ่ายพราหมณ์ในสมัยสุโขทัยดังมีข้อปฏิบัติในพระราชพิธีภัทรบาทดังนี้

“ครั้นเดือน 10 ถึงการพระราชพิธีภัทรบาทเป็นนักขัตฤกษ์ มหาชนกกระทำมธุปายาสทาน และจะเด็ดรวงข้าวสาสีเป็นปฐมเก็บเกี่ยว ชีพพราหมณ์ทั้งปวงก็เริ่มการพิธีกรรมสรวงสังเวชนูชาพระโพสพ... มหาชนกจะเก็บเกี่ยวมกระทำมธุปายาสยาคุเลี้ยงพราหมณ์ เพื่อจะให้เป็นสวัสดิมงคลแก่ข้าวในท้องนา อันเมล็ดรวงข้าวนี้เป็นปางพระโพสพ แม้ชาติพราหมณ์ผู้ใดยังมีได้ลอบบาป จะพึงบริโภคมธุปายาสและยาคุอันบุคคลกระทำด้วยปฐมกรรมชาติสาสีก็ยังคงทุกขโทษอุบิหะจังไรแก่ตน ทั้ง

ปราศจากความสวัสดีมงคลแก่พระราชพิธีทั้งหลาย เหตุตั้งนั้นพรานหมณาจารย์ผู้รู้เทพทางศาสตร์ จึงกระทำ พิธีภัทรทลอยบาป

ฝ่ายข้างพุทธศาสตร์ พระราชพิธีภัทรทลนี้ เป็นสมัยหม่มหาชนกกระทำมรฎาพยาบาลคองคาศ พระภิกษุสงฆ์และเลี้ยงพรานหมณ์ ทั้งบูชาพระรัตนตรัยด้วยพรรณผ้ากระทำเป็นธงและอุทิศส่วนกุศลผล บุญให้แก่ญาติอันไปสู่ปรโลกเป็นปรทัตดูปรังเปรด”

จะเห็นได้ว่าในสมัยสุโขทัยในพระราชพิธีภัทรทล พรานหมณ์ผู้รับมรฎาพยาบาลต้องทำพิธีลอยบาป ชำระตนให้บริสุทธิ์ก่อนรับมรฎาพยาบาล ซึ่งทำจากข้าวอ่อน ชันชสกร น้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำตาล นมสด เป็นต้น โดยจะทำพิธีลอยบาปนี้ในวันขึ้น 14-15 ค่ำ และในวันแรม 1 ค่ำเดือน 10 การทำมรฎาพยาบาลนี้ เป็นหน้าที่แก่ฝ่ายใน(พระอัครชายา) แล้วพระเจ้าแผ่นดินจะนำมาถวายแก่พระภิกษุสงฆ์และอุทิศส่วน พระราชกุศลในนักชัตฤกษ์จัดต่อเนื่องเป็นเวลา 3 วัน ในส่วนของพรานหมณ์ โปรดให้มีการประชุม พรานหมณ์ขึ้นที่เทวสถานหลวง และเลี้ยงคุมรฎาพยาบาลไปอีก 3 วันเช่นกัน

ส่วนในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่พบในกฎมนเทียรบาลและคำให้การชาวกรุงเก่า กล่าวถึงแต่เพียง ว่ามีชื่อพระราชพิธีนี้เท่านั้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในครั้งรัชกาลที่ 5 ในพระราชนิพนธ์หนังสือพระราช พิธีสิบสองเดือนได้จำแนกการปฏิบัติพิธีดังกล่าวเป็น 2 พิธีคือพิธีภัทรทลหรือพิธีลอยบาปพรานหมณ์ พิธี สารท หรือพิธีกว่นข้าวทิพย์มีการจัดเตรียมมรฎาพยาบาลและยาคุ โดยมีพระราชดำริว่า

“พิธีภัทรทลเป็นพิธีพรานหมณ์ทำอย่างไสยศาสตร์แท้ ไม่ได้เกี่ยวกับพุทธศาสนาแต่เป็นเครื่องนำ หน้าพิธีสารทเดือน 10 คงเป็นอันที่พรานหมณ์ทำส่วนของพรานหมณ์เองในกลางเดือนพิธีหนึ่ง เพื่อเป็นการ ชำระบาปของตัวให้บริสุทธิ์ไว้ทำการพระราชพิธีสารทซึ่งจะมีต่อปลายเดือนภายหลังพิธีแรก คือกลาง เดือนนั้นเรียกว่าพิธีภัทรทล พิธีหลังปลายเดือนนั้นเรียกว่าพิธีสารท” ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะว่าในสมัยนี้ การกระทำพิธีลอยบาปของพรานหมณ์อาจจะไม่ได้มีการปฏิบัติกันแล้ว ทำให้พระราชพิธีภัทรทลในสมัย ภายหลังเหลือเพียงพิธีจัดทำมรฎาพยาบาลหรือพิธีสารทที่มีการกว่นข้าวทิพย์แต่เพียงพิธีเดียว

อาจกล่าวได้ว่าพระราชพิธีภัทรทล เป็นพระราชพิธีที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งเทพดาในศาสนาพรานหมณ์และอำนาจพระรัตนตรัยในศาสนาพุทธ เพื่อก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล แก่ผู้ที่ได้พระราชข้าวมรฎาพยาบาล นอกจากนี้เป็นการอธิษฐานขอให้พระเจ้าแผ่นดินเจริญพระชนมยีนนาน เป็นที่เกรงขามของศัตรู และขอให้ฝนตกพองามในเวลาข้าวออกรวง ผลไม้ต่าง ๆ เมื่อถึงฤดูให้ออกผล ลบริบูรณ์ทั่วทุกสิ่งทุกอย่าง ด้วยอำนาจบุญฤทธิ์ของพระเจ้าแผ่นดินที่ได้กระทำการอันเป็นมงคล นอก จากนี้ในพิธีกรรมนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่เป็นการแสดงความขอบคุณต่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ทำให้ได้ผลผลิตมาแล้วในระยะแรก ซึ่งเป็นการต่อเนื่องมาจากการทำขวัญในครั้งแรกของการเพาะ ปลูก และผู้ที่ได้รับสิทธิ์นี้ก็คือผู้ที่เป็นตัวกลาง สื่อในการติดต่อร้องขออำนาจอันก็นักบวชทั้งในศาสนา พรานหมณ์ที่ได้มีการขอเทพดาไว้คือพรานหมณ์ และพระสงฆ์ในศาสนาพุทธ

พระราชพิธีอาสาสูยข

พระราชพิธีอาสาสูยขกระทำในเดือน 11 อันเป็นช่วงเวลาที่ม่น้ำมากเหมาะแก่การแข่งเรือ เพื่อเสียงทหายความเจริญของบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำมาหากินของประชาชน ทั้งทางเกษตรกรรมและการค้าขายต่าง ๆ พระราชพิธีอาสาสูยขเป็นพระราชพิธีเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงของคนในสังคมี การเข้าร่วมจากทุกฝ่ายเมืองคพระมหากษัตริย์ และข้าราชการบริพารพร้อมทั้งประชาชน ที่มาร่วมมาดูการแข่งเรือ

การประกอบพระราชพิธีนี้เริ่มจากการทำพิธีสังเวทรวงสรรงของพรานหมณ์ เมื่อได้ฤกษ์พระเจ้าแผ่นดินเสด็จจะมีการเบิกเรือต้นและเรือคู่แข่ง จากนั้นมีการนิมนต์พระสงฆ์ถวายพระพรและพระราชทานจตุปัจจัย จากนั้นพรานหมณ์อ่านมนต์ไปรยข้าวตอกดอกไม้ จากนั้นก็เริ่มแข่งเรือใช้ธงอาสาสูยขในพระที่นั่งเป็นสัญญาณเริ่มการแข่งเรือพระที่นั่งคู่แรกเป็นการเสียงทหาย คือถ้าเรือของพระเจ้าแผ่นดินคือเรือพระที่นั่งศรีสมรรถชัย ถือว่าเป็นเรือพระนารายณ์ชนะเรือของฝ่ายหญิง พระอัครมเหสี คือเรือพระที่นั่งไกรสรมุขพิมานถือว่าเป็นเรือของพระลักษมี ทำนายนว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ เมื่อมีสงครามก็จะชนะ มีการแผ่ขยายพระเดชานุภาพกว้างออกไป แต่ถ้าเรือของฝ่ายหญิงชนะก็จะเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ การทำมาหากินของประชาราษฎร์จะอุดมสมบูรณ์ดี มีข้าวปลาอาหารมากมาย

พระราชพิธีอาสาสูยขหรือการแข่งเรือนี้ได้กระทำมาถึงสมัยอยุธยาเท่านั้น ส่วนของพิธีกรรมนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่มีขึ้นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินใจในช่วงเวลาที่น้ำหลาก ประชาชนยังมีเวลาว่างก่อนที่จะเก็บเกี่ยวครั้งใหญ่ แม้กระนั้นก็ตามในพิธีกรรมนี้ก็ยังคงแฝงไว้ในเรื่องของการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ประชาชนเพราะจากการเสียงทหายไม่ว่าเรือของพระนารายณ์ หรือพระลักษมีฝ่ายใดชนะก็ก่อให้เกิดผลดีแก่บ้านเมืองทั้งสิ้น และการเสียงทหายเป็นการหาคำตอบให้กับอนาคตของบ้านเมือง

พระราชพิธีจองเปรียง ลดชุด ลอยโคม

พระราชพิธีจองเปรียง ลดชุด ลอยโคม กระทำในเดือนสิบสอง เป็นเวลา 15 วัน มีจุดประสงค์เพื่อเป็นการยกโคมบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามในศาสนาพรานหมณ์ คือ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม อย่างไรก็ตามเมื่อพระเจ้าแผ่นดินได้มีการนับถือพุทธศาสนา ก็ได้มีจุดประสงค์กล่าวว่า เป็นการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณีในดาวดึงส์พิภพ และบูชาพระพุทธรูปที่หน้าตทรายที่เรียกว่ามะทานที แต่อย่างไรก็ตามในพิธีนี้ก็ยังคงทำตามพิธีพรานหมณ์ด้วย เริ่มจากพรานหมณ์ราชสำนักเข้าพิธีที่โรงพิธีในพระบรมมหาราชวัง และในเวลาเช้าถวายน้ำพระมหาสังข์ตลอดจนวันลดโคม เทียนที่จะจุดในโคมนั้นจะทาด้วยเปรียง คือไซ้ข้อพระโคซึ่งพรานหมณ์นำมาถวาย พระเจ้าแผ่นดินทรงทา การบูชาด้วยน้ำมันไซ้ข้อพระโคนี้เป็นลัทธิพรานหมณ์แท้

แต่เมื่อครั้งรัชกาลที่ 4 กรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการจัดให้มีพิธีพุทธขึ้นด้วย คือมีการนิมนต์พระสงฆ์ สวดมนต์เย็นและฉันเช้าก่อนเวลาที่จะยกโคม โดยอาลักษณ์อ่านคำประกาศแสดงเรื่องพระราชพิธีและ พระราชทานแก่พระราชกุศลแก่เทพดาทั้งปวง เมื่อถึงเวลาฤกษ์พระเจ้าแผ่นดินทรงรดน้ำสังข์แล้วจึง เสด็จไปยกโคมแล้วจึงได้ยกโคม พระสงฆ์สวดขณะที่ยกเสา แล้วมีการถวายไทยทานพระสงฆ์

พระราชพิธีจองเปรียง ลดชุด ลอยโคมไม่ได้มีการกระทำแล้วในยุคปัจจุบัน ในส่วนของพิธีกรรม แต่เดิมนั้นเป็นไปเพื่อเป็นการบูชาพระเป็นเจ้าของพราหมณ์ภายหลังได้มีการเปลี่ยนความหมายไปเป็น เครื่องหมายของการกระทำต่อสิ่งธรรมชาติในการเกษตรกรรม ดังที่รัชกาลที่ 4 ทรงเล่าไว้ในหนังสือพระ ราชพิธีสิบสองเดือนว่า การยกโคมชัยในพิธีจองเปรียงนั้นถือว่า ถ้าเสาคอมยังไม่ได้ลดแล้วน้ำยังไม่ลด หรืออีกนัยหนึ่งว่าถ้าไม่ยกเสาคอมแล้วน้ำจะลด การที่ยกเสาคอมนั้นเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งให้น้ำอยู่เลี้ยงต้น ข้าวให้แก่ทั่วถึงเสียก่อน เป็นพิธีอุปการแก่น้ำอยู่ด้วย³⁵ และภายหลังก็ได้มีการเพิ่มพิธีทางพุทธศาสนา เข้ามาอันเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมของพราหมณ์

พระราชพิธีไล่เรือ

พระราชพิธีไล่เรือกระทำในเดือนอ้าย เป็นพิธีที่มีจุดมุ่งหมายให้น้ำที่มีมากตั้งแต่เดือน 12 ลดลง ไม่เช่นนั้นแล้วข้าวกล้าจะเสียหายเมล็ดข้าวจะร่วงหล่นลงน้ำและมีความยากลำบากในการเก็บเกี่ยว แต่ ก่อนนั้นพระราชพิธีไล่เรือปรากฏอยู่ในยุคกรุงศรีอยุธยา ในการประกอบพิธีกรรมนี้ พระเจ้าแผ่นดิน พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริหารนางสนมจะมีการแต่งกายเต็มยศแบบโบราณลงเรือพระที่ นั้น เมื่อถึงสถานที่ที่กำหนด พระเจ้าแผ่นดินจะประทับยืนโบกพัดขึ้นถือว่เป็นการไล่น้ำ ในการพระราช พิธีนี้น้ำจะเป็นการปฏิบัติเฉพาะองค์พระมหากษัตริย์ไม่ได้ทำทุกพระองค์ จะทำเมื่อมีปัญหาน้ำไม่ลด โดยอาศัยอำนาจบุญบารมีของพระเจ้าแผ่นดิน อันมีหน้าที่บำรุงความสุขความเจริญแก่ปวงประชา ราษฎรให้พ้นภาวะธรรมชาติที่สร้างความเดือดร้อน ช่วยให้ธรรมชาติถูกต้องตามฤดูกาล

พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย

พระราชพิธีตรียัมพวาย - ตรีปวาย เดิมกระทำในเดือนอ้าย แต่ได้เปลี่ยนมาในเดือนยี่เพราะใน ช่วงเวลาเดิมนั้นเป็นช่วงที่น้ำกำลังลดอยู่ สภาพบ้านเมืองยังไม่เอื้อต่อการเดินทางเพราะถนนหนทางยังเป็นดินโคลนอยู่

จุดมุ่งหมายในการจัดพระราชพิธีตรียัมพวาย - ตรีปวาย ก็เพื่อเป็นการรำลึกถึงเทพเจ้าใน ศาสนาพราหมณ์ และถือว่เป็นวันปีใหม่ของพราหมณ์ประจำปี เชื่อกันว่าเทพเจ้าในที่นี้คือ พระอิศวร และพระนารายณ์ได้เดินทางมายังโลกมนุษย์ปีละครั้ง โดยในพิธีนี้จะมีการจัดเครื่องอาหารถวาย มีการ

³⁵ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด, (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวทิทยา, 2507) หน้า 268.

สวดพระเวทสรรเสริญเทพเจ้า มีการขอพรให้พระองค์ช่วยคุ้มครองชาติบ้านเมืองด้วย (ในส่วนนี้จะได้กล่าวในรายละเอียดในประเด็นที่เกี่ยวกับพิธีกรรมนี้อันมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมนั้น อาจกล่าวได้ว่าพระราชพิธีตรีโยมพวย - ตรีพวยนี้ เป็นพิธีกรรมที่แสดงความขอบคุณเทพเจ้าทั้งหลาย ที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัย ที่ได้มีการขอความช่วยเหลือเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารเมื่อครั้งพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ดังนั้นเมื่อได้จัดการเก็บเกี่ยวพืชผลในเดือนนี้ประกอบกับการเดินทางที่สะดวกมากขึ้น ประชาชนว่างจากการเพาะปลูก จึงอาจเรียกได้ว่าพิธีกรรมนี้เป็นพิธีฉลองการเก็บเกี่ยว

พระราชพิธีเจวียนพระโคกินเลี้ยง

พระราชพิธีเจวียนพระโคกินเลี้ยงนี้แต่เดิมเรียกกันว่า เถลิงพระโคกินเลี้ยง ที่ได้กระทำพิธีในเดือนยี่ ชื่อที่มาคงมาจากการปฏิบัติของพระราชพิธีนี้คือ มีการเดินเวียนประทักษิณรอบพระโคอุสุภราช อันตรงกับคำว่าเจวียนมีความหมายว่าเวียนไป ในกฎมนเฑียรบาลได้กล่าวถึงพระราชพิธีนี้พอสรุปได้ดังนี้เริ่มพิธีด้วยการนำพระโคอุสุภราชซึ่งแต่งตัวเต็มยศ แต่งเครื่องประดับด้วยเนาวรัตน์ที่ เขา กีบทั้งสิ้น ตาบทูลวดทอง อ้อมสะพายเชือกไหม มายืนบนแท่น หันหน้าไปทางทิศอุดร วางเงินทองผ้าแพรพรรณไว้ได้ทอง ตั้งพานทองรองหญ้า และคนโททองใส่น้ำ และตั้งกองกุนทีไว้ตรงหน้าพระโค พร้อมทั้งบายศรีสมโภชและขันเชิง เมื่อได้เวลาฤกษ์ พระราชครูพราหมณ์ยืนประจำที่ทั้งสี่มุม พระญาณประกาศบวงสรวงและพระอิศวรรักษาทำหน้าที่บูชากุนที พระราชกุมารป้อนหญ้า ทำพิธีแต่ตั้งค่ำถึงรุ่ง เวลาเช้าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จด้วยพระราชนทรยาน ทรงถือดอกไม้ทอง สมเด็จพระอัครมเหสีทรงถือดอกไม้เงิน คลังถือพระขรรค์ชัย วังแบกเครื่องสนาน เมืองแบกน้ำเต้า พระพลเทพแบกพานข้าวตอก แห่งประทักษิณรอบพระโค 9 รอบ แล้วเสด็จขึ้นที่สนาม แล้วเสด็จมาที่สมโภชเลี้ยง

จากขั้นตอนพิธีกรรมดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า วิธีปฏิบัติที่สำคัญก็คือ การเสด็จเวียนประทักษิณรอบพระโค และการเลี้ยงสมโภช และจากช่วงที่ได้มีการกระทำพิธีนี้ขึ้นในเดือนยี่ภายหลังการเก็บเกี่ยวอันมีส่วนสัมพันธ์กับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมคือ เมื่อได้รับผลผลิตแล้วก็มีสมโภชพระโคที่เป็นพระโคในการไถครั้งแรกในพระราชพิธีไพศาจจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นการให้ความสำคัญต่อพระโคที่เป็นส่วนสำคัญในการทำนา อาจพิจารณาได้ว่าเป็นการบูชาพระโค

นอกจากนี้อาจกล่าวได้ว่ามีส่วนสัมพันธ์ในเรื่องของการปฏิบัติตามคติพราหมณ์ ที่มีการให้ความนับถือโคว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นพาหนะของพระอิศวร แม้แต่ชื่อโคก็ถือว่าเป็นเครื่องชำระล้างจิตใจและร่างกายให้บริสุทธิ์สะอาดอันถือว่าเป็นมงคล ด้วยเหตุนี้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของพราหมณ์จึงจะมีส่วนที่เกี่ยวข้องเนื่องจากโคเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย แต่ปัจจุบันไม่ได้มีการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้แล้วมีเพียงแต่การทำขวัญวัว ขวัญควายตามคติของชาวบ้านที่เป็นการบูชาขวัญอันอาจจะถือเป็นการแสดงความขอบคุณในสัตว์เลี้ยงที่มีคุณ

พระราชพิธีธยานยเทาะห์

พระราชพิธีธยานยเทาะห์กระทำขึ้นในเดือน 3 ในการพิธีนี้พระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จเข้าร่วมด้วย หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้วก็จะเป็นการขนข้าวเข้าลาน หลังจากนั้นก็จะทำพิธีเผาฟางและซังข้าวเพื่อป้องกันโทษภัยต่าง ๆ ซึ่งพิธีเผาข้าวนี้เป็นการคู่กันกับพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเพื่อให้เกิดการสวัสดิมงคลแก่ธัญญาหาร แม้ว่าพระราชพิธีธยานยเทาะห์จะมีลักษณะแบบพุทธมากกว่าพราหมณ์ก็ตามแต่พราหมณ์ก็ยังคงมีส่วนประกอบที่สำคัญอยู่ในพิธีกรรมนี้ คือในการนวดข้าวพราหมณ์จะเป็นผู้ที่ถือประทัดเงินอ่านเวทมนต์ขับพระโคให้เดินเวียนนวดข้าว ส่งฟางออกแล้วนำไปกองไว้ในยุ้งยุ้งกระลาคุณท์ พระครุพรหมพรตพิธี(พราหมณ์ราชสำนัก) กระทำพิธีบูชาพระเพลิงด้วยสุคันธของหอม อ่านอิศวรรเวทใหม่คุณท์ บันลือเสียงสังข์ 3 แล้วเชิญพระเพลิงจุดเผาฟางและซังข้าว สมมุติว่าได้คลอกทุ่งเผาป่าแล้วเพื่อกันอุบัตินภัยร้ายต่าง ๆ ซึ่งก็เป็นวิธีการหนึ่งที่มีการจำกัดแมลงและสิ่งปฏิกูลอื่น ๆ ด้วยการจุดไฟที่กองต้นข้าวที่เกี่ยวข้องแล้ว

นอกจากนี้แล้วเนื่องจากพิธีธยานยเทาะห์ เป็นพิธีที่จัดทำนอกเมือง มีการประชุมพลและคนและมีส่วนของการทำพิธีเสกข้าวเผาข้าวนี้จะต้องให้ “นายยุกรมัตต” ซึ่งไปจากหัวเมือง ทำหน้าที่ดูแลกิจพิธีต่าง ๆ ด้วย ตามหัวเมืองต่างพระเนตรพระกรรณ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าขนบธรรมเนียมดังกล่าวนี้ได้กำหนดขึ้นเพื่อป้องกันการถือโอกาสของสมผู้คนหรือก่อการร้ายขึ้น และการที่เข็นข้าวกลับเข้าสู่เมืองก็ถือว่าเป็นเสปียงสำหรับพระนคร อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ไม่ได้มีการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้อีกแล้ว

จากพิธีกรรมที่นำมาอธิบายนี้ เป็นตัวอย่างของพระราชพิธีที่พราหมณ์ราชสำนักได้มีการกระทำพิธีมาตั้งแต่โบราณ จนได้รับการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของขนบธรรมเนียมประเพณีในวัฒนธรรมไทยอันที่มีการผสมผสานและยอมรับเอาแนวความคิดคติของพราหมณ์ อันมีส่วนเกี่ยวข้องในส่วนของอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏคือ การให้ความเคารพนับถือในพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ เทพดาทั้งหลาย รวมไปถึงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่พราหมณ์เป็นผู้กระทำ เช่น ในเรื่องของภาษาอันได้แก่ ภาษาพูด การสวดคัมภีร์พระเวท พระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

จากพระราชพิธีที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกที่มีส่วนกำหนดความเชื่อและพฤติกรรมของคนในสังคม ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการเพาะปลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าวจะเป็นรากฐานของชุมชนชาวไทย และมีบทบาทสำคัญในแง่ความมั่นคงของรัฐ ระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของคน ความเชื่อดังกล่าวจะแสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมซึ่งเป็นการเชื่อมโยงผูกพันกันระหว่างคนกับอำนาจของธรรมชาติให้อยู่อย่างสมดุลในวัฏจักรการผลิต นอกจากอ่อนวอนบวงสรวงขอพรจากสิ่งเหนือธรรมชาติแล้ว ยังได้มีการรวมผสมผสานความเชื่อในทางพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์เกี่ยวกับเทพเจ้าต่าง ๆ อันมีพราหมณ์ราชสำนักเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม การที่มีพระราชพิธีอันเกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกอาจพอจะกล่าวได้ว่า เหตุเพราะการที่รัฐได้เล็งเห็นความสำคัญ

ของการเพาะปลูก ที่ชัดเจนก็คือการปลูกข้าว ที่มีส่วนสร้างความมั่นคงและมั่นคงในระบบเศรษฐกิจของรัฐ เป็นสินค้าออกที่สำคัญมาตั้งแต่อดีตแล้ว ดังนั้นจึงจัดให้มีพระราชพิธีขึ้นเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้บังเกิดแก่ชาวนา นอกจากนี้ความหมายที่เสนอผ่านพิธีกรรมยังเป็นการแสดงออกถึงบุญญาธิการของกษัตริย์ หรือเพื่อเป็นการเสี่ยงทายความอุดมสมบูรณ์

อย่างไรก็ตามจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น ส่งผลกระทบต่อแนวความคิดดังกล่าว ในพระราชพิธีที่เกี่ยวกับการเพาะปลูก คือการที่ได้มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเพื่อเพิ่มผลผลิต ทำให้ความคิดที่เกี่ยวกับการให้ความเคารพนับถือต่อข้าวที่อยู่ในฐานะเทพ (แม่โพสพ) การกระทำที่มีความเคารพต่อธรรมชาติในขั้นตอนต่าง ๆ ของการผลิตแต่เดิมก็กลายเป็นการมองว่าข้าวเป็นสินค้าแทนความเชื่อถือในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาด้วย ๆ จางลง การเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่การพัฒนาสังคมอุตสาหกรรม ทำให้คนไม่ค่อยเห็นความสำคัญของพิธีกรรมทางการเกษตร ดังจะเห็นได้ว่าพระราชพิธีที่มีอยู่เดิมนั้นสูญหายไป ในสังคม แม้กระนั้นก็ตามการที่สถาบันพระมหากษัตริย์ได้มีการรื้อฟื้นและยังคงให้มีการประกอบพิธีกรรมทางการเกษตรที่สำคัญก็คือ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ก็ยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นหน้าที่ประโยชน์ที่มีอยู่ของพิธีกรรมอันมีพรานหมณเป็นผู้ตอกย้ำความสำคัญเช่นนี้ให้ปรากฏขึ้นมาอีกครั้ง

พิธีกรรมที่ประกอบให้กับสามัญชน หรือ “พิธีราษฎร”

พรานหมณราชสำนักนอกจากการประกอบพิธีกรรมในพระราชสำนัก หรือที่เรียกว่า “พิธีหลวง” และพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตร ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีพิธีกรรมทางพรานหมณที่ทางราชการและประชาชนนิยมถือปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ที่เรียกว่า “พิธีราษฎร” อีกด้วย ซึ่งพิธีราษฎรที่สำคัญ ๆ มีดังต่อไปนี้

พิธีทำขวัญวัน

พิธีนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า “สามวันลูกผี สี่วันลูกคน” ทำให้คนไทยจัดทำพิธีรับขวัญเด็กที่เกิดใหม่ เพื่อป้องกันไม่ให้ผีเอาลูกหลานของตนคืนไป

เครื่องทำขวัญวันมีดังนี้

1. บายศรีปากชาม 1 สำรับ
2. เครื่องกระยาบวช 1 สำรับ
3. ข้าวสาร 1 ชัน
4. แป้ง น้ำมันหอม และกระแจะจุนเจิม
5. แว่นเวียนเทียน 3 แว่น
6. หม้อork ถ้าเก็บไว้ต้องนำมาเข้าพิธีด้วย

เมื่อได้ฤกษ์พรหมณ์จะทำพิธีเบิกแว่นเทียนเด็ก วงศฤงคารจะนั่งล้อมเป็นวง เพื่อรับแว่นเทียนออกชานไปขวา ส่วนพรหมณ์อีก 2 คน จะเป่าสังข์ ตีไม้บัณเฑาะว์(กลอง 2 หน้าถือมือเดียว) เป็นฤกษ์เพื่อดับมลทิน เมื่อเวียนครบ 3 รอบแล้ว พรหมณ์จะดับเทียนแล้วอ่านเวทย์มนต์ทางไสยศาสตร์ แล้วจึงดับเทียนชัย โดยโบกควันไฟไปทางเด็ก ให้เด็กมีศรีสวัสดิ์และประสิทธิพรให้ แล้วนำด้ายสายสิญจน์มากกว่าที่ข้อมือเด็กข้างละ 3 ทีเพื่อปิดเคราะห์โรคภัยและเสนียดจัญไรให้หมดไป แล้วจึงเอาสายสิญจน์นั้นทิ้งเสีย แล้วนำด้ายสายสิญจน์อันใหม่ที่เสกด้วยเวทย์มนต์ผูกที่ข้อมือทั้ง 2 ข้างให้แก่เด็ก เรียกว่า “ผูกขวัญ” พร้อมกับให้พรแก่เด็กแล้วจึงเอากะแจะเจิมที่หน้าผากเด็ก พอพรหมณ์ทำพิธีเสร็จญาติผู้ใหญ่จะเอาด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือทำขวัญให้แก่เด็กบ้าง

เมื่อเสร็จพิธีแล้ว เครื่องบายศรีปากชาม เครื่องกระยาบวช ข้าวสาร ต้องเอาไปเช่นมีไว้ที่กลางแจ้ง หม้อราก็ให้นำไปฝังได้เลย ส่วนแป้ง น้ำมันหอม กระแจะจุนเจิม และแว่นเทียนเทียน ให้ห่อผ้าแล้ววางไว้ข้าง ๆ เบาละเด็กจนครบ 3 วัน จึงเอาไปลอยน้ำแม่น้ำหรือลำคลองที่แม่น้ำไหลได้ตลอดเวลา

การทำขวัญวันนี้มักจะรวมพิธีตั้งชื่อเข้าไปด้วย โดยการเขียนชื่อเด็กใส่กระดาษเอามาตั้งไว้ในพิธีเมื่อพรหมณ์อ่านเวทย์มนต์จะได้กล่าวชื่อเด็ก เพื่อเป็นมงคลด้วย

ทำขวัญเดือน โคนผมไป และลงอุ๋

พิธีส่วนบุคคลที่เป็นพิธีพรหมณ์และคนไทยนิยมถือปฏิบัติปะปนกันมากับพิธีทางพุทธศาสนาดังเช่น พิธีทำขวัญเดือน หรือโคนผมไป

การทำขวัญเดือนจะทำเมื่อเด็กอายุประมาณ 1 เดือน ก่อนที่จะทำขวัญเดือนเจ้าภาพหรือพ่อแม่จะต้องนำเวลา วันเดือนปีเกิดของเด็กไปให้พรหมณ์หรือ โหราฤกษ์ทำขวัญ

เมื่อถึงกำหนดฤกษ์จะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เย็นก่อน ส่วนพรหมณ์จะทำการบูชาฤกษ์ โดยเครื่องบูชาจะมีบายศรีปากชาม 1 สำหรับ เครื่องกระยาบวช 1 สำหรับ หัวหมู 1 หัว ไก่ 1 ตัว เป็ด 1 ตัว พร้อมทั้งมะพร้าวเงิน มะพร้าวทอง

วันรุ่งขึ้น จะนำขันใหญ่ใส่น้ำพระพุทธมนต์ที่ทำไว้ตั้งแต่เย็นวานมาจัดตั้งไว้ในพิธี จัดให้เด็กหันหน้าไปสูทิศที่ได้กำหนด พอได้เวลาฤกษ์ เชิญประธานหลังน้ำมนต์ลงบนศีรษะเด็ก แล้วหยิบมิดโกนแตะลงบนศีรษะเด็ก แล้วหยิบมิดโกนแตะลงบนศีรษะเด็กพอเป็นพิธี ขณะนั้นพระสงฆ์จะสวดชยันโต พรหมณ์เป่าสังข์ ตีบัณเฑาะว์ พิณพาทย์บรรเลงเพลงมหาฤกษ์พวยชัยให้พร แล้วญาติผู้ใหญ่หรือช่างจะโกนผมให้ ผมที่โกนนั้นจะใส่ไว้ในใบบัว ซึ่งในใบบัวนั้นอาจจะมียอย ปูด้วยก็ได้ เสร็จแล้วจะนำผมไปนั้นไปลอยน้ำ

จากนั้นพราหมณ์จะเอาเด็กลงอ่างอาบน้ำมนต์ ในบางบ้านอาจจะนำสิ่งของมีค่า เช่น แหวน ร้อย ทองคำ หรือเครื่องเพชร ใส่ลงในอ่างน้ำด้วย เมื่ออาบน้ำเสร็จแล้วจะนำเด็กไปแต่งตัวและนำไปวางไว้บนเบาะข้างบายศรี

เมื่อเสร็จจากพิธีทำขวัญเดือนและโกนผมไปแล้ว ถัดจากนั้นก็ทำพิธีเอาเด็กลงเปล พราหมณ์จะจัดเปล จัดเบาะ และนำเครื่องพิธีใส่ลงในเปลคือ ข้าวตอก ข้าวเปลือก ถั่วเขียว งา เมล็ดฝ้าย อย่างละกำมือใส่ถุงแพรหรือห่อก็ได้ นอกจากนั้นก็หีบดยาทั้งแม่หีบและลูกหีบ 1 สำหรับปักเขียวทาด้วยแป้งขาวทั้งผล มะพร้าวที่กำลังงอก 2 ผล ผลหนึ่งทาสีน้ำเงิน อีกผลหนึ่งทาสีทอง และอาจมีสมุดดินสอด่ ถ้าเป็นชาย หรืออาจมีด้าย เข็ม ถ้าเป็นหญิง เมื่อทุกอย่างพร้อมแล้ว พราหมณ์จะนำบายศรีปากชามมาใส่ในขันข้าวสารสำหรับปักแว่นเทียน ทั้งจัดเครื่องกระยาบวช 1 สำหรับ

เมื่อพร้อมแล้ววงศัญญาติจะนั่งล้อมวงให้เด็กอยู่ตรงกลาง เริ่มทำพิธีเวียนเทียน พราหมณ์จะรำเวทมนต์เบิกแว่นเทียนออกซ้ายไปขวาจนครบ 3 รอบ จึงอ่านเวทมนต์ดับเทียนซ้ายโบกควันไปทางเด็ก จากนั้นจะเอาด้ายสายสิญจน์มัดแขน บัดขวา เด็กข้างละ 3 ที แล้วเอาด้ายสายสิญจน์อันใหม่ที่ปลุกเสกด้วยเวทมนต์มาผูกข้อมือทำขวัญให้เด็ก แล้วนำกระแจะเจิมหน้าผากเด็ก นำน้ำมะพร้าวอ่อนและริมฝีปากหรือปลายลิ้นเด็ก แล้วอวยชัยให้พรให้เด็กอยู่เย็นเป็นสุข

ต่อจากนั้นพราหมณ์จะนำน้ำพระพุทธมนต์ ในพิธีทำขวัญเดือนมาประพรมเปลก่อน แล้วเอาใบมะตูกวางในเปลให้กระแจะเจิมหัวนอนเปล และนำเครื่องพิธีต่าง ๆ วางลงข้างเปล แล้วหาแมวเชื่อง ๆ แต่งตัวให้สวยใส่ลงในเปลสักครู่จึงนำขึ้นจากเปล แล้วเอาเด็กลงเปลเท่กลมให้เด็กหลับเป็นอันเสร็จพิธี

การที่เอาถั่ว งา และพืชต่าง ๆ ใส่ลงในเปลนั้นเพื่อเป็นเคล็ดว่า เด็กนั้นจะเจริญเติบโตดังถั่ว งา เนื้อเย็นดังพืช ให้น้องเหมือนหิน และให้รู่อยู่เหมือนแมว

พิธีมงคลโกนจุก

การไว้จุกในสมัยโบราณเชื่อว่า เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าผู้ที่ไว้จุกนั้นยังเด็กไร้เดียงสา เมื่อเข้าไปอยู่ในหมู่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่จะได้เมตตาปรานีให้การอุปการะตามสภาวะที่เป็นเด็ก

การตัดจุกนี้ปรากฏว่า เด็กหญิงมักตัดจุกเร็วกว่าเด็กชาย คือเด็กหญิงอายุราว 11 ปี เด็กชายอายุระหว่าง 12-13 ปี

เมื่อถึงกำหนดฤกษ์จะต้องจัดให้เด็กมานั่งฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เย็นก่อน เมื่อพระสงฆ์เริ่มเจริญพระพุทธมนต์จะต้องเอาด้ายสายสิญจน์สวมลงบนจุกของเด็ก โดยด้ายสายสิญจน์จะโยงต่อไปยังพระสงฆ์ทุกรูปจับถือไว้จนเจริญพระพุทธมนต์จบจึงจะยกด้ายสายสิญจน์ออกจากศีรษะเด็ก จากนั้นพิณพาทย์จะประโคมขึ้น พร้อมทั้งจะลั่นฆ้องให้ร้องเออชัย เป็นอันเสร็จงานวันแรก

ครั้นรุ่งขึ้น เด็กผู้ชายที่จะต้องนุ่งขาวห่มขาว มานั่งกลางมณฑล เมื่อได้ฤกษ์โหรลั่นฆ้องขึ้นสามหน โห้ร้องเออชั้ย พระสงฆ์สวดชยันโต เมื่อถึงบท “สี่เสียดวิโปกฺจเร” ผู้เป็นประธานในพิธี จะทำการตัดจุกเด็ก ขณะที่ตัดจุกพรานหมณ์จะเป่าสังข์ ตีบัณเฑาะว์ แล้วช่างตัดผมที่เตรียมไว้จะเข้าไปโกนผมเด็กจนเรียบร้อย เมื่อโกนผมเด็กจนเรียบร้อย เมื่อโกนผมเสร็จแล้วผู้ใหญ่จะรดน้ำมนต์ให้สลั้ให้พรกับเด็ก เป็นอันเสร็จพิธี

อนึ่ง ปัจจุบันพิธีมงคลโกนจุก จะจัดร่วมในพระราชพิธีตรียัมปวาย - ตรีปวาย และเนื่องจากพิธีนี้จัดในเทวสถาน ซึ่งเป็นสถานที่ประทับของเทพเจ้าและพรานหมณ์ก็ได้ถือศีลบูชาเทพเจ้าถึง 15 วัน ดังนั้นเด็กที่ต้องการโกนจุกจะเข้าร่วมพิธีได้เลย โดยไม่มีการกำหนดฤกษ์ คือจะถือเอาวันสุดท้ายของพระราชพิธีตรียัมปวาย - ตรีปวายเป็นเกณฑ์

พิธีทำขวัญนาค

การบวชในพุทธศาสนามีทั้งพิธีพุทธและพิธีพรานหมณ์ผสมกัน การทำขวัญนาคเป็นพิธีพรานหมณ์ จะทำในเย็นวันสุกดิบซึ่งเป็นวันโกนผม ญาติจะมาร่วมในพิธีสำคัญนี้ ได้แก่ การทำพิธีเบิกบายศรีผ้าไตร บาตร เครื่องอัฐบริขาร และเครื่องสักการะอื่น ๆ ต่อจากนั้นโหราจารย์ หรือพรานหมณ์จะประกอบพิธีทำขวัญนาคเวียนเทียน และเจิมนาคเพื่อเป็นสิริมงคล การทำขวัญนาคจะกระทำก่อนพิธีอุปสมบทเท่านั้น

พิธีแต่งงาน

การแต่งงานมีทั้งพิธีพุทธและพิธีพรานหมณ์เช่นกัน ส่วนที่เป็นพิธีพรานหมณ์นั้นได้แก่ พิธีหลังน้ำสังข์ เมื่อถึงฤกษ์หลังน้ำสังข์ เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะต้องนั่งคู่กัน หันหน้าไปทิศที่โหรกำหนด หญิงนั่งซ้าย ชายนั่งขวา ประธานในพิธีจะสวมมงคลแฝดให้ จากนั้นจะเจิมกระแจะที่หน้าผาก แล้วญาติผู้ใหญ่และผู้ใดที่เคารพนับถือจะหลังน้ำสังข์ เพื่ออวยพรคู่บ่าวสาวให้มีความสุขความเจริญ อยู่กินด้วยกันจนถึงไม่เฝ้าหยอดทองตะบองหยอดเพชร

พิธีบูชาเทวดานพเคราะห์

การทำบุญครบรอบวันเกิด เช่น ครบ 4 รอบ 5 รอบ หรือ 6 รอบ ก็จะมีพิธีพุทธและพิธีพรานหมณ์สลับกัน เพราะลัทธิความเชื่อทางพรานหมณ์ถือว่า เทวดานพเคราะห์เกี่ยวข้องกับกำเนิดมนุษย์สามารถให้คุณให้โทษตามการหมุนเวียนของดวงดาว การบูชาเทวดานพเคราะห์จึงเป็นการป้องกันอันตรายให้มีสิริมงคลและมีอายุวัฒนะ

พิธีการตั้งศาลพระภูมิ

ก่อนตั้งศาลพระภูมิจะต้องให้ผู้รู้กำหนดที่ตั้งศาลให้ถูกต้อง เริ่มตั้งแต่การดูฤกษ์ เลือกที่อันเป็นสิริมงคล หันหน้าศาลให้ถูกทิศทางตามลักษณะการหันของบ้านและอาชีพของเจ้าของบ้าน

เมื่อถึงกำหนดยกศาลต้องเตรียมพื้นที่ บัดกวาดให้เรียบร้อย พูนดินให้สูงกว่าพื้นที่ เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสได้หนนระประมาณ 1 วา พอได้เวลาผู้ทำพิธีตั้งศาลจะจุดธูปเทียนบูชาเทวดา 8 ทิศ ทำน้ำมนต์ธรณีสาร และทำน้ำมนต์พรมพื้นที่ไปเสียผมไป แล้วเอาเสียมกระทุ้งพื้นที่ 3 ครั้งพอเป็นพิธี จึงให้คนอื่นชุดหลุมต่อกะให้ศาลที่ตั้งในหลุมอยู่ระดับตาของเจ้าของบ้านเรียกว่า ศาลเพียงตา

จากนั้นผู้ประกอบพิธีจะเขียนยันต์ใส่กันหลุมหนึ่งแผ่น แล้วยกเสามาเจิม แผ่นดวงชะตาของพระภูมิและเจ้าของบ้านวางไว้บนยอดเสา แล้วพรมน้ำมนต์ที่โคนเสา พร้อมบริกรรมคาถาไปด้วย แล้วจึงประดับประดาด้วยเครื่องประดับศาล

แล้วผู้ทำพิธีจุดธูปเทียนบูชาครูบาอาจารย์ เชิญขุมนุมนเทวดา ทำน้ำมนต์ เขียนยันต์พระภูมิไว้หน้าเจว็ด และยันต์ตรีนิสิงเห แล้วเจิมเจว็ดขึ้นบนศาล จากนั้นก็เชิญเทวดาทั้ง 8 มาช่วยปกปักรักษาบ้าน เชิญพระภูมิเข้าสถิตยังศาล ถวายตุ๊กตา ข้าวม้า ละคร แล้วออกมายืนหน้าศาลเอาเท้าขวาพาดไว้ที่เสาซ้าย มือขวาจับหน้าศาลว่าคาถาบัดอุบาทว์ ถวายเครื่องสังเวย จุดธูปเทียน 8 ทิศ ว่าคาถาถวายเครื่องสังเวย ถวายข้าวตอกดอกไม้ ไปรยถั่วงา ข้าวตอก ดอกไม้ตามบริเวณบ้านแล้วกลับมาที่ศาล ขอพรจากพระภูมิ เจ้าของบ้านจุดธูปเทียนอธิษฐาน ผู้ทำพิธีเจิมฝ่ามือและหน้าผากเจ้าของบ้าน โหระเอาเงินบูชาครู ถั่วงาดิบ ใบเงิน ใบทอง มอบให้เจ้าของบ้าน เสร็จแล้วลาเครื่องสังเวย แล้วยกกรวยตั้งหน้าศาล เอาด้ายสายสิญจน์มัดเครื่องบายศรีวางไว้ที่โคนเสาศาล เป็นเสร็จพิธี

พิธีหล่อพระรูป

พิธีพราหมณ์ที่ทางราชการและประชาชน นิยมถือปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันที่สำคัญพิธีหนึ่ง ได้แก่ พิธีหล่อพระพุทธรูปและหล่อพระรูปบุคคลสำคัญ ในการหล่อพระพุทธรูปนี้ ทองชนวนกับแผ่นโลหะทองที่จะนำมาหล่อจะต้องลงยันต์และประกอบพิธีกรรมทางพุทธก่อนนำมาหลอม เพื่อให้โลหะที่จะนำมาหล่อนั้นเกิดความบริสุทธิ์ และผู้ที่เข้าร่วมในพิธีเททองทุกคนจะต้องนุ่งขาวห่มขาว

ครั้งได้ฤกษ์เททอง ประธานในพิธีจะเททองชนวนลงในเบ้าพระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ระหว่างนั้นพราหมณ์ลั่นฆ้องชัย เป่าสังข์ แกว่งบัณเฑาะว์ มโหรีบรรเลงไปจนเททองลงเบ้า จากนั้นพระสงฆ์จะประพรมน้ำพระพุทธรูป

ในกรณีหล่อพระรูปบุคคลสำคัญนั้น เมื่อหล่อเสร็จก็จะอัญเชิญไปประดิษฐานยังที่กำหนด แล้วทำพิธีบวงสรวงบอกกล่าววิญญาณให้รู้ว่าได้สร้างรูปเหมือนขึ้นไว้ ณ ที่แห่งนั้น

จากนั้นประธานจะทำพิธีเปิดพระรูปให้ประชาชนได้เคารพกราบไหว้ต่อไป

พิธีปลุกเสกพระ

ถ้าเป็นการหล่อพระพุทธรูปหรือพระเครื่อง เมื่อหล่อเสร็จ ก็ต้องทำพิธีให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ การปลุกเสกในปัจจุบันนิยมใช้พระสงฆ์สวดพุทธาภิเษกติดต่อกันหลาย ๆ ครั้ง เพื่อให้เกิดความขลังยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็จะมีการเชิญพรหมณ์มาประกอบพิธีในการประกอบพิธีตั้งเครื่องบวงสรวงสังเวศ จากนั้นพรหมณ์อ่านพระเวทสวดชุมนุมเทวดา และประโคมดนตรี เป่าสังข์ แกว่งบัณเฑาะว์

พิธียกศาลพระภูมิ

ศาลพระภูมิเป็นสถานที่อยู่ของเจ้าที่หรือเทพารักษ์ที่รักษาบ้านเรือนคณะสถานและเรือสวนไร่นา การทำพิธีตั้งศาลเป็นพิธีพรหมณ์ซึ่งต้องมีผู้รู้มาประกอบพิธีให้ถูกต้อง เริ่มตั้งแต่การดูฤกษ์เลือกที่อันเป็นสิริมงคล หน้าหน้าศาลให้ถูกทิศทางเพื่อให้เกิดความเจริญ เมื่อตั้งศาลแล้วเจ้าบ้านต้องสักการะบูชา และตั้งเครื่องสังเวศบวงสรวงทุกปี นอกจากนี้ ปัจจุบันคนไทยยังนิยมตั้งศาลพระพรหม ซึ่งพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุดองค์หนึ่งในศาสนาพรหมณ์ที่คนไทยรู้จักและให้ความเคารพนับถืออย่างแพร่หลาย

พิธีวางศิลาฤกษ์

ประเพณีไทยแต่โบราณ การปลูกสร้างโบสถ์ วิหาร และสถานที่สำคัญของรัฐหรือเอกชน นิยมทำพิธีวางศิลาฤกษ์ก่อนที่จะปลูกสร้าง ทั้งนี้เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่สถานที่นั้น ๆ

ภาพที่ 71 พรหมณ์ยศ โกมลเวคินขณะประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์

ที่มา : นสพ. เคนนิวส์ ฉบับวันเสาร์ที่ 12 เมษายน 2540 หน้า 4

พิธียกเสาเอก

ส่วนการปลูกสร้างบ้านเรือนจะมีพิธียกเสาเอกและทำขวัญเสา ซึ่งเป็นพิธีพราหมณ์ ก่อนวันที่จะยกเสาเอกเจ้าบ้านจะจัดเครื่องบูชาเสา ผู้ประกอบพิธีจะนำเสาขึ้นระวาง ประดับเสา ประพรมน้ำมนต์และจุดธูปเสานั่นจะทำขวัญเสา โดยเอาผงเงินผงทองคล้องเสา ประพรมน้ำมนต์แล้วเอายันตีปิด ประธานลั่นฆ้องให้พร้อมกัน 3 ลา ยกเสาเอกลงหลุมแล้วต่อด้วยเสาโท เสาตรี ไปตามลำดับ ในทิศทางทักษิณาวัดฎ์

เมื่อปลูกบ้านเสร็จแล้ว คนไทยยังนิยมทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ ซึ่งเป็นพิธีพราหมณ์คู่กับพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ จะมีพราหมณ์หรือผู้รู้มาทำพิธีที่หน้าบ้านหรือ บ้านไต่บ้าน ก่อนที่เจ้าบ้านจะถือสิ่งอันเป็นมงคลต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูป ข้าวตอกดอกไม้และอาหารคาวหวาน เดินนำเข้าสู่บ้านหลังใหม่ จากนั้นจะเป็นพิธีสงฆ์ คือ เจ้าบ้านจะนิมนต์พระมาสวดพระพุทธมนต์ในตอนเย็น และทำบุญตักบาตรในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น เสร็จแล้วประธานพระสงฆ์จะทำพิธีเจิมบ้านบริเวณประตูทางเข้าบ้านหรือห้อง เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย

การดูดวงชะตา

นอกจากพิธีกรรมต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ชีวิตประจำวันของคนไทยยังผูกพันกับพิธีกรรมอื่น ๆ ซึ่งเป็นที่พึ่งพิงและเป็นกำลังใจยามทุกข์ยาก เช่นการปรึกษาโหราจารย์ หรือดูดวงชะตาล้วนแล้วแต่เป็นความเชื่อเกี่ยวกับดวงดาว ตามหลักโหราศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น พุทธกับพราหมณ์จึงเป็นศาสนาที่อิงอาศัยกันมาแต่โบราณ ยากที่จะแยกออกจากกันได้